SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA.

XXXVIII.

SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA

AD USUM PRAESERTIM STUDIOSORUM THEOLOGIAE

XXXVIII.

EDIDIT ET COMMENTARIIS AUXIT

H. HURTER S. J.,

S. Theol. et Philos. Doctor, ejusdemque s. Theol. in C. R. Univers. Oenipont. Professor p. o.

Cum Approbatione Celsissimi et Reverendissimi Episcopi Brixinensis et Facultate Superiorum.

OENIPONTI.

LIBARIAR ACADEMICA WAGNERIANA

1879.

GUITMUNDI

ARCHIEPISCOPI AVERSANI

DE

CORPORIS ET SANGUINIS CHRISTI VERITATE

IN EUCHARISTIA

Libri tres.

LONDINI
apud David Nutt.

PARISIIS
apud P. Lethielleux.

MEDIOLANI
apud Boniardi-Pogliani.

NEO-EBORACI ET CINCINNATI
Fr. Pustet.

OENIPONTI. TYPIS WAGNERIANIS

Lectori.

Occasione haeresis Berengarii [1]) plures scriptores mediae aetatis plane insigniter scripserunt de sacrosancto eucharistiae mysterio [2]), atque in antecessum jam omnes sacramentariorum et lutheranorum de eo errores refutarunt. Cum autem illorum opuscula sint rariora, ad illustrandum vero dogma catholicum fovendamque simul pietatem admodum utilia, ex iis praecipuum iterum typis edere constituimus, scil.

---

[1]) Praecipua Berengarii haeresis fuit negatio transubstantiationis in eucharistia. Utrum autem negaverit etiam realem corporis et sanguinis in eadem praesentiam non convenit inter eruditos. Quod tamen affirmandum videtur. Berengarius vero errorem suum retractavit poenitensque obiit fere nonagenarius a. 1088. Ejus sectatores consentiebant omnes in neganda transubstantiatione, sed de reali corporis Christi praesentia inter se erant divisi vel saltem non omnes uno modo loquebantur, ut testis est ipse Guitmundus, quem de Berengario ejusque haeresi cf. l. 1. n. 5.

[2]) De hoc mysterio plura reperies in *opuscul.* t. VII, XXIII. et XXXVI.

Guitmundi *de corporis et sanguinis Christi veritate* in eucharistia libros tres, dialogi forma conscriptos. De quorum auctore haec paucis complectitur diligentissimus Fabricius [1]); „Guitmundus, Guimundus, Guismundus, Wimundus, Witmundus, monachus primum Crucis, Heltonis, s. Audoeni sive s. Leufredi, O. S. B. in Normannia, dioecesis ebroicensis, a. 1070. arcessitus in Angliam, rogatusque ab Angliae rege Guilelmo I., inter duces Normanniae Guilelmo II., ut in Anglia secum moraretur, et ecclesiasticum regimen reciperet, illud recusavit, reversusque in Neustriam sive Normanniam defuncto a. 1079. Joanni rothomagensi archipraesuli a rege et aliis designatus successor aemulis impedientibus archiepiscopatum non obtinuit, sed ab Odilone abbate suo licentia peregrinandi impetrata a Gregorio VII. exceptus benigne et inter cardinales R. E. delectus, postea etiam ab Urbano II., qui a. 1088. coepit papatum agere, metropolitanus aversanus creatus est in Apulia regni neapolitani, illamque ecclesiam sibi commissam, teste Orderico, diu rexit adeoque a. 1090. et ulterius adhuc superstes . . . . . Scripsit hos libros observante Mabillonio, dum adhuc in Neu-

---

[1]) *Bibliothecae mediae et infimae latinitatis* l. 7. p. 515. ss. Hamburgi 1735.

stria versaretur, Gregorio VII. pontifice, adeoque post concilium romanum (cujus meminit) habitum sub Nicolao II. a. 1059. et post Lanfrancum, quem magistrum suum appellat, sed ante concilium romanum a. 1078. Nemo illo accuratius judice eodem Mabillonio Berengarii ejusque asseclarum varias opiniones indagavit. Editi fuerunt hi libri cum Algero per Erasmum Antwerpiae 1530. et deinde Joanne Vlimmerio curante Lovanii 1561., qui Paschasii etiam et Lanfranci de hoc argumento scripta subjunxit. Denique in bibliothecis patrum parisiensibus, coloniensi tom. 12. et lugdunensi [1]) tom. 18. pag. 440, in qua (ut in prioribus) p. 465. etiam subjicitur: Guitmundi *de sancta Trinitate, Christi humanitate, corporisque ac sanguinis domini nostri veritate confessio;* ac postremo pag. 468: *oratio ad Guilelmum I. Anglorum regem cum recusaret episcopatum,* qualis servata est ab Orderico Vitali IV. *hist. eccl.* pag. 524, 526.

---

[1]) Atque etiam in Migne *patrologiae cursu completo* 149, 1127. ss.

Guitmundi

ARCHIEPISCOPI AVERSANI

DE CORPORIS ET SANGUINIS CHRISTI VERITATE IN EUCHARISTIA

LIBRI TRES.

Interlocutoribus ipso Guitmundo et Rogerio, Benedicti instituti confratribus.

INCIPIT LIBER PRIMUS.

Guitmundus.

1. Ad rem his temporibus necessariam quidem, sed meliori quam ego sum injungendam, dilectissime frater Rogeri, me vocas, scilicet ut de veritate dominici corporis contra quaestiones hujus temporis disseram, ac Berengarii turonensis nugas pro meo captu scribendo refellam. Sed quamvis ad alias animae utilitates me voluntas, imo necessitas mea ducat, tuis tamen desideriis et precibus, quem mihi valde carum intueor, de esse non

possum, cum etiam noverim communi commodo religiosam deservire petitionem tuam. Tu vero, hoc unum exsolveris, quaeso, quod in hac re obedienti certe debes, ut orando propensius Dominum mihi subvenire non cesses. *In manu quippe ejus* sumus *et nos et sermones nostri* (Sap. 7, 16).

Rogerius.

2. Omnino quod postulas aequissimum est, nec de tantis sacramentis nisi comitantibus semper precibus disputari decet. Proinde adjuvante Domino ita fiet. Tu vero hunc mihi, obsecro, morem gere, ut, meis objectionibus auditis, quaecunque insuper, seu ex ipsius Berengarii libris seu ex multorum interrogationibus, quibus de hac re multoties interrogatus es, seu ex teipso, jure tibi opponi posse perpenderis, non reticescas.

Guitmundus.

3. Quae mihi super his sacramentis, et quemadmodum coram Deo conscientia loquitur, quantum satis esse videbitur, juvante Domino propalabo; sed ut totius erroris causam exortumque plenius noveris, primum de viri moribus et doctrina perpauca dicamus.

Rogerius.

4. Rem profecto congruam dicis: nam quoddam veluti pondus, nescio cujusmodi gravitatis ejus et antiquae doctrinae fastum nonnulli attendentes, eum imitari maluerunt.

Guitmundus.

5. Is ergo cum juveniles adhuc in scholis ageret annos (ut ajunt qui eum tunc noverunt), elatus ingenii levitate, ipsius magistri sensum non adeo curabat, condiscipulorum pro nihilo reputabat, libros insuper artium contemnebat. Sed cum per se attingere philosophiae altioris secreta non posset, neque enim homo ita acutus erat (sed et tunc temporis liberales artes intra Gallias obsoleverant), novis saltem verborum interpretationibus, quibus etiam nunc nimirum gaudet, singularis scientiae laudem sibi arrogare, et cujusdam excellentiae gloriam venari, qualitercunque poterat, affectabat: factumque est ut pompatico incessu, sublimi prae ceteris suggestu, dignitatem magistri potius simulans quam rebus ostendens, profunda quoque inclusione inter cucullum ac simulatione longae meditationis, et vix tandem satis desideratae diu vocis lentissimo quodam quasi

plangore incautos decipiens, doctorem sese artium pene inscius profiteretur. Sed postquam a D. Lanfranco [1]) in dialectica de re satis parva turpiter est confusus, cumque per ipsum D. Lanfrancum virum aeque doctissimum liberales artes Deus recalescere atque optime reviviscere fecisset, desertum se iste a discipulis dolens, ad eructanda impudenter divinarum Scripturarum sacramenta, ubi ille adhuc adolescens et aliis eatenus detentus studiis nondum adeo intenderat, sese convertit. Sed et ibi insipiens, quippe *in malevolam animam non introibit sapientia* (Sap. 1, 4), et ea quorum novitate omnium oculos traheret, studiose perquirens, maluit esse sub aliqua admiratione hominum haereticus, quam sub oculis Dei private vivere

---

[1]) Lanfrancus natione fuit italus, vir sua aetate celeberrimus. Vitam religiosam professus est secundum regulam s. Benedicti in monasterio beccensi, quod ei si non institutionem, saltem stabilitatem et incrementum debuit. Factus dein est primus abbas cadomensis (1063. vel 1064.) ac postea archiepiscopus cantuariensis (1070). Magister fuit s. Anselmi et Alexandri II., penes quos magna valuit auctoritate, strenuus quoque in concilio romano a. 1059. coram Nicolao II. dogmatis catholici de eucharistia contra Berengarium propugnator, adversus quem librum edidit *de corpore et sanguine Domini* († 1089.).

catholicus. Tunc illa, quibus mundanis hominibus, et, si inulte licet, semper peccare cupientibus placeret, aperuit [1]): legitima videlicet conjugia, quantum in ipso erat destruens, et parvulorum baptisma evertens; ita ut in altero pessimis hominibus diabolus per os ejus licite omnibus feminis abutendum esse, in altero, cassato baptismate infantiae, in profundum omnium malorum, utpote postmodum baptizandis, impune ruere suaderet. Lege epistolam leodiensis episcopi [2]) contra Berengarium ad Henricum regem francorum, et eisdem pene verbis eadem ibi scripta reperies. Illis sane diebus et hanc quoque (contra quam Deo propitio acturi sumus) est ausus dementissime propinare blasphemiam, ad hoc etiam hic diabolo militans, ut ablata veritate dominici corporis, peccare volentes nulla reverentia, nullus metus per-

---

[1]) Construe ita hanc periodum: Tunc aperuit illa, quibus placeret hominibus mundanis et cupientibus peccare, *si inulte licet* seu liceret.

[2]) *Leodiensis episcopi* scil. Deoduini, qui et Theoduinus, Dietwinus, Tietwinus dicitur. Natione erat noricus de Bavaria, consanguineus imperatoris, ex praefecto s. Donatiani brugensis ab Henrico III. in episcopum leodiensem electus († 1075.). Ejus epistolam ad Henricum regem contra Brunonem et Berengarium cf. apud Migne 146, 1439—1442.

cipiendae sacrae communionis ab aliquo scelere revocaret. De ceteris sane impietatibus, quas satis multas per id temporis evomuit, nunc te remorari nolo. Ita igitur hujus initium pestis accepimus. Nunc autem qualiter et per quos tantisper retenta sit, qualiter etiam et per quos expugnata et damnata sit: ut ortu atque processu, casu quoque cognito, quid de illa sentias, melius noris, nisi longum putes, aperiam.

Rogerius.

Imo vero sitibundus haec audiam. Multum enim ad rem propositam existimo profutura.

Guitmundus.

6. Cum igitur superiores blasphemias, primam quidem propter injurias matrum ceterorumque effectuum, secundam vero propter damnationem parvulorum suorum, nec aures etiam pessimorum sustinere possent, ipse vero in Scripturis sacris locum tuendi eas nullum penitus inveniret, maxime disputante contra eas copiosissime beato Augustino (l. *de nuptiis*, et *de bapt. parvulorum*), in hanc se defensandam totum contulit; ubi et quodam velut testimonio sensuum niti videbatur: nec tam copiosissime ab aliquo

sanctissimorum patrum (quippe non indigente adeo temporibus illorum Ecclesia, cum tamen quid inde tenerent perspicue et lucidissime sapientissimi eorum multi scripserunt) contra hanc disputatum sentiebat. Aucupatis ergo nonnullis velut ratiunculis (neque enim ulla unquam haeresis sine aliqua verisimilitudine rationis invalescere potuit), adhibitis quoque paucis male intellectis a se capitulis Scripturae sacrae, quae multis errantibus laqueus est mortis, per egenos scholasticos jam per alimoniam, qua sustentabat eos, et per suos dulces sermones corruptos, quaquaversum potuit, clanculo hujus tanti mali nefandissimum virus effudit. Si qui autem praeterea aliquo modo receperint eum, hi sunt, qui ex apostolica sententia territi qua dicitur: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit* (1. Cor. 11, 29.), communionem sacram, quam pro ecclesiastico more sumere coguntur, mallent aut nullam aut non tantam esse, quam ejus metu se a flagitiis aliquatenus temperare. Ita igitur et per tales exsecranda pestis paululum adolevit. Mox ergo incipientibus his palam audiri, catholici viri graviter commoti atque intolerabiliter ferentes, praesidente per semetipsum beatissimae memoriae

domino papa Leone, Vercellis concilium ponunt [1]). In quo etiam per nos aliqua dici cupis; jam nunc quae tibi proponenda videntur expone.

Rogerius.

7. Berengarius et qui eum sequuntur, asseverant Eucharistiam Domini non esse vere substantialiterque corpus et sanguinem Domini, sed sola voce sic appellari, pro eo quod tanquam umbra et figura significativa sit corporis et sanguinis Domini. Nec de hoc moverer adeo, si, carnaliter sapientes, secundum sensus fallerentur, nisi quod nonnullas, ut supra memorasti, ratiunculas obtendere, et eas ex quibusdam beati Augustini sententiis munire videntur. Aliqua etiam verba Domini Salvatoris jactitant, ex quibus infirmi scandalizari forsitan possint. Ac primum ipsas ratiunculas, deinde auctoritates ponam. Natura, inquiunt, hanc mutationem non patitur. Cumque affertur eis scriptum, quia *omnia quaecunque voluit Dominus fecit* (Ps. 134, 6), sed hanc, inquiunt, mutationem noluit. Absit enim ut fas sit Christum

---

[1]) Anno 1050. *In quo* scil. negotio, de errore Berengarii.

dentibus atteri, aut partibus dissipari, sicut ista dentibus atteruntur et in partes dissipantur. Ad haec, si placet, interim responde, postmodum vero cetera proponam, quo diligentius opere distributo, singulis a me propositis responsa tua comparando, mihi ad unguem de omnibus intelligam satisfactum.

Guitmundus.

8. Quoniam quidem superius postulasti, ut tuis inquisitionibus, si qua mihi viderentur addenda, superadderem, cognosce primum, quia non omnes qui de istis sacramentis errant, una incedunt via erroris. Nam berengariani omnes quidem in hoc conveniunt, quia panis et vinum essentialiter non mutantur, sed ut extorquere a quibusdam potui, multum in hoc differunt, quod alii nihil omnino de corpore et sanguine Domini sacramentis istis inesse, sed tantummodo umbras haec et figuras esse dicunt. Alii vero, rectis Ecclesiae rationibus cedentes, nec tamen a stultitia recedentes, ut quasi aliquo modo nobiscum esse videantur, dicunt ibi corpus et sanguinem Domini revera, sed latenter contineri, et ut sumi possint quodam-

modo, ut ita dixerim, impanari. Et hanc ipsius Berengarii subtiliorem esse sententiam ajunt. Alii vero non quidem jam berengariani, sed acerrime Berengario repugnantes, argumentis tamen ejus, et quibusdam verbis Domini paulisper offensi (quod suo loco dicemus uberius) solebant olim putare, quod panis et vinum ex parte mutentur et ex parte remaneant. Aliis vero irrationabilem istorum sensum longe horrentibus, eadem verba Domini, quibus isti moventur, non satis apte intelligentibus, videbatur panem et vinum ex toto quidem mutari, sed cum indigni accedunt ad communicandum carnem Domini et sanguinem, iterum in panem et vinum reverti. Quorum omnium erroribus, sicut Dominus dederit, obviare tentabimus.

9. Nunc primum berengarianis utrisque respondeamus. Isti etenim, licet inter se diversi sint, contra nos tamen unam habent pene sententiam, et argumentis nituntur eisdem. Utrique enim nihil de pane et vino mutari essentialiter asserunt. Nunc argumenta eorum videamus, ac primum quid de natura asserant discutiamus. Nam cum dicunt: Non potest hanc mutationem natura pati, aut absolute et absque ulla exceptione dicere hoc habent, ut nullatenus scilicet, nec volente

Deo hoc possit, aut cum aliqua exceptione. At si absolute et absque ulla exceptione dicunt, primum quidem voluntatis Dei manifestos adversarios se esse declarant, dum ei aliquid impossibile esse confirmant. Ipsi denique seipsos destruunt, quoties illum, quem dixisti, psalmi versiculum canunt: *Omnia quaecunque Dominus voluit fecit* (Psal. 134, 6). Nam si versum hunc non recipiunt, frustra eum canunt; nec jam Dominum omnipotentem credunt, cui volenti naturam aliquam resistere posse contendunt. Si autem omnipotentem non credunt, nec Deum credunt. Non enim vere Deus est qui quod vult non potest. Sed Deum ipsi, ut puto, credere se non negant. Recipiant igitur, quia *omnia quaecunque voluit Dominus fecit.* Simul ergo necessario recipiant, quoniam hanc mutationem ut possit natura pati, si voluit, Dominus fecit. Si enim ipsa omnium rerum natura, cum omnino nihil esset, volente Deo factum est ut esset, et in tot rerum varias species formaretur, quomodo panis et vini natura jam exsistens volenti Deo resistet, ut vel in unum aliud non transferatur? Perridiculi homines, qui, dum se defensitare naturam existimant, vim naturae se potius ignorare demonstrant! Nam, sicut tu ipse te-

staris, qui per artem medicinae ciborum naturas et hominum nosti, quotidie natura panis quem comedimus, et vini quod bibimus, naturaliter in nostram carnem et nostrum sanguinem transmutatur. Quod si tantum potest venter hominis seu etiam cujuscunque animalis, ut panem et vinum, vel quoscunque cibos intra se clausos, in vivam carnem et vivum sanguinem quotidie mutet, nonne tantumdem, si vult, poterit praesentia suae majestatis et virtute verbi sui Deus, ut videlicet in carnem et sanguinem suum panem vinumque tranformet [1])? Quod si vel tantum volunt christiani concedere Deo, quantum concessit paganorum magnus philosophus Plato, qui rerum naturam dixit esse id quod vult Deus, quid unquam erit absurdius, quam id quod vult Deus Deo volenti contraire? Quapropter isti, nisi omnino careant corde, nunquam ita absolute dicent naturam mutationem non pati nisi Deus velit; frustra ergo hoc quasi magnum aliquid contra nos asserunt. Nihil enim prorsus per hoc contra nos

---

[1]) Cf. similem disserendi rationem penes alios scriptores veteres *opusc.* VII, 89. s. Infra censemus particulam *non* in prop., naturam *non* pati, esse supplendam.

agunt. Nemo enim christianorum credit hanc fieri mutationem nisi per Dei voluntatem. Desinant igitur inaniter dicere: Natura non patitur; et id tantummodo an Deus hanc mutationem velit, requiramus.

10. Sed, absit, inquiunt, ut unquam hoc Deus velit! Non enim fas est Christum dentibus atteri. Ego vero in primis quaero, quid dicant significare *atteri*. Si enim intelligunt *atteri*, velut pressius tangi aut fortius premi, quaero quare non sit fas Christum dentibus atteri? Nam si idcirco hoc ipsum non est fas, quia non possit fieri, eadem ratio est, quam de natura dicunt, scilicet quia natura non potest pati. Et nimium vana ratio. Nulla quippe rerum impossibilitas potest impedire voluntatem Dei. Deinde quare non possit dèntibus premi, qui manibus Thomae et post resurrectionem potuit attrectari? Et sanctae mulieres, quibus occurrit post resurrectionem, scriptum est, quia *tenuerunt pedes ejus* (Matth. 28, 9). Nulla namque ratio est, ut non possit tangere dens quod tangit manus; nam sicut ad manus, ita et ad totum corpus pertinet tactus. Quare quidquid tangit manus, potest et toto corpore tangi: potest igitur et dentibus tangi. Porro quod potest vel leviter tangi, cum solidum corpus sit, cur

non possit etiam fortiuscule tangi, quod est atteri? Si ergo corpus Domini post resurrectionem manibus Thomae apostoli et sanctarum mulierum potuit tangi, cur hodie a credentium dentibus non possit vel levius vel pressius tangi, id est atteri, nulla obstare ratio videtur.

11. Porro autem si idcirco dicunt non esse fas Christum dentibus atteri, non quia impossibile est, sed eo quod indignum videatur; quaero iterum quare indignum debeat videri? An quia nimium Christus humiliari videatur? Sed qui dedignatus non est ob salutem fidelium virgis infidelium, corona spinea, cruce, clavis, lancea, nimis irreligiosissime quantum in ipsis erat, atteri, sicut scriptum est: *Attritus est propter scelera nostra* (Isa. 53, 5), is pro salute eorundem fidelium dentibus ipsorum dedignatur religiosissime, in quantum valent, atteri? Si enim id quod erat indignius pro nobis pertulit, quomodo quod minus indignum est dedignabitur pati? Maxime cum sicut oportuit Dominum Jesum Christum in ligno suspendi, ut mors quae per lignum venerat, per lignum crucis vinceretur, ita oporteat revera Christum manducari, ut, quia veteres homines non umbram fructus, sed ipsum fructum ligni vetiti vere

comedendo mortem susceperunt, novi homines non umbram, sed ipsum qui in ligno pependit obedientiae, id est crucis, vere comedendo mortem evadant et vitam sumant.

12. Quod mysterium Isaias prophetasse videtur, ubi ait: *Facit Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiae pinguium medullatorum, vindemiae defaecatae; et praecipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et praecipitabit mortem in sempiternum* (Isa. 25, 6). Propheta in Jerusalem erat. Quid est ergo dicere, *in monte hoc*, nisi ubi crucifixus est Christus? Et quid est, *convivium faciet omnibus populis*, nisi quia illud quod pependit ibi, manducant omnes populi? Quid in pinguibus istis medullatis, nisi carnem gratia Spiritus sancti pinguissimam, *in qua habitat plenitudo divinitatis corporaliter* (Col. 2, 9)? Quid in vindemia defaecata, nisi sanguinem sanctum, qui in specie vini bibitur, signat? Et quid nobis per istud convivium fiet? *Praecipitabit*, inquit, *mortem in sempiternum.*

13. At fortasse immundi sunt dentes? Sed Apostolus ait: *Omnia munda mundis* (Tit. 1, 15). Igitur neque dens, neque aliud quid-

quam immundum est Christo. Certe sordidiores videntur manus esse quam dentes. Manibus quippe multas sordes tangimus, quas admovere dentibus horremus. Qui ergo se palpandum et post resurrectionem manibus obtulit, dentes propter immunditiam non vitabit. At fortasse metuunt isti Salvatorem laedere dentibus attrectando, quem laedere non metuunt procaciter mentiendo? O! destruat Deus ad salutem inimicos defensores, si hoc scire nesciunt, quia caro Domini resurgentis, quod naturae erat, retinuit, quod infirmitatis, amisit. Tangi namque naturale est carni, laedi autem infirmitatis est. Ita ergo potest Christus etiam dentibus tangi, ut quacunque pressura dentium jam non valeat laedi.

14. Quare quoniam nec ulla obsistit impossibilitas, nec Christi abhorret humilitas (si quidem id nobis quoque ita expedit ad vitam), cum neque per hoc ulla immunditia Salvatori, vel laesura timenda sit, nullaque occurrat alia ratio cur nefas sit Christum dentibus atteri: si atteri accipitur quasi pressius tangi, nihil prorsus contra nos valet quod vanissime jactitant, dicentes: Non est fas Christum dentibus atteri. Porro si atteri intelligunt quasi comminui vel frangi: tunc

jam non duae, sed una sola ratio est, quod dicunt dentibus atteri et partibus dissipari, nisi quia plus est partibus dissipari, quam dentibus atteri; et ita intelligendum est tanquam si dicerent: Non est fas Christum in partes dissipari, vel dentibus atterendo, id est comminuendo, vel ullo alio modo.

15. Hoc equidem et nos confitemur: scilicet, quia non est fas Christum ulla quidem violentia, sive dentibus, sive alio modo per partes dissipari. Si vero illi, cui *omnia possibilia sunt* (Matth. 19, 26), altissima et inscrutabili consilii sui ratione placet, ut corpus suum per partes ipse dividere possit, ita dumtaxat, ut jam ultra non moriatur, neque laedatur, neque ullam corruptionem patiatur (nullam enim miseriam amplius sustinebit), quis impossibile hoc audeat aestimare? Quod igitur inferunt, quia ista sacramenta dentibus atteruntur et in partes dissipantur, si atteruntur ponant quidem quasi diminuuntur, respondemus: Quoniam si ei, cui *nihil impossibile* est (Luc. 1, 37), et qui de omnibus rebus quidquid vult facere potest, sicut dictum est, placet ut non quidem per nostram violentiam, sed per suam in nostro ministerio voluntatem, corpus suum sine morte vel laesione, vel aliquo sui incom-

modo in istis sacramentis dividatur et per partes distribuatur: si et nos ita credimus, nemo super hoc inconveniens aliquod valeat adnotare. „Ejus quippe hic (ut sanctus Gregorius ait *dial.* 4, 58) caro in populi salutem partitur.“

16. Si autem ei non placet, ut sine aliquo sui incommodo, caro ejus possit per partes divisa distribui; tunc nos ista neque dentibus minui, neque per partes aliquo modo credimus dissipari. Et tunc nobis intelligendum est hoc quod dicitur: „Ejus caro in populi salutem partitur,“ dictum esse non quia partiendo minuatur, sed propter similitudinem fractionis, sicut immolari quotidie dicitur Christus propter similitudinem passionis. Licet enim haec magni causa mysterii sacerdos quasi dividere videatur, nos tamen Dominum et Salvatorem nostrum, quando corpus ejus venerabile fidelibus distribuitur, non se per singulos dividentem, sed participatione sui in diversos credere debemus venientem. Possumus quoque dicere tantumdem esse in una quasi portiuncula, quantum erat in hostia tota. Sicut de manna legitur, quia nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus collegerat habuit minus (Exod. 16, 18). Ita ergo tota hostia est corpus Chri-

sti, ut nihilominus unaquaeque particula separata sit totum corpus Christi. Nec tamen tres particulae separatae sunt tria corpora, sed unum corpus. Nec ipsae etiam particulae a se tanquam plures differunt, quia quod corporis totius una est, hoc et ceterae sunt. Itaque jam nec plures particulae dicendae sunt, sed una potius hostia integra et indivisa, licet officio sacerdotis videatur quasi dividi, propter magnum, ut dixi, mysterium, quod ita oportuit celebrari. Similiter et si dentibus, vel aliquo alio modo haec frangi videntur, intelligimus non haec frangi; quia nihil aliud in toto, quam in qualibet velut particula separata credimus contineri.

17. Ne autem me quis existimet hanc sententiam ex meo sensu commentatum: praefationem istam, quae per totum pene orbem latinum inter Epiphaniam et Septuagesimam in quadam die Dominica habetur, hic supposui haec continentem: „Aeterne Deus: et tibi hanc immolationis hostiam offerre, quae est salutifera et ineffabile divinae gratiae sacramentum: quae offertur a plurimis, et unum corpus Christi sancti Spiritus infusione perficitur. Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis portionibus totus est; nec per singulos minuitur, sed integrum se

praebet in singulis.“ Propterea ipsi, qui sumimus communionem hujus sancti panis et calicis, unum Christi corpus efficimur [1]). Eusebius emissenus ita dicit: „Vetus narrat historia: *Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus paraverat, reperit minus* (Exod. 16, 18): eo quod eucharistiae sacra perceptio non in quantitate, sed in virtute consistat. Quod corpus sacerdote dispensante tantum est in exiguo, quantum esse constat in toto: quod dum Ecclesia fidelium sumit, sicut plenum in universis, ita integrum esse probatur in singulis. De quo sensu apostolica sententia derivata est, dicens: *Qui multum* habuit, *non abundavit, et qui modicum non minoravit* (II. Cor. 8, 15). Si

---

[1]) *Identitas* corporis Christi, quo omnes, qui s. eucharistiam recipiunt, fruuntur, ratio est, quare tanta sit unitas inter fideles. *Unus panis*, inquit Paulus 1. Cor. 10, 17., *unum corpus multi sumus, omnes qui de uno* (non tantum specie, sed numero) *pane participamus*, qui sua identitate omnes in summam unitatem compaginat. Verba, quae mox Eusebio emisseno tribuit, sunt ex hom. *de corpore et sanguine Christi*, quae sub plurium nomine citatur. Quondam enim tribuebatur etiam Hieronymo vel Eusebio emisseno, nunc majori minorive probabilitate tribuitur ab aliis Fausto rhegiensi, ab aliis Isidoro hispalensi, ab aliis Caesario arelatensi.

forte esum panis esurientibus apponeremus [1]), non ex toto perveniret ad singulos, quia particulatim et minutatim proportione sua unusquisque praesumeret. De hoc vero pane cum assumitur nihil minus habent singuli, quam universi. Totum unus, totum duo, totum plures, sine diminutione percipiunt; quia benedictio hujus sacramenti scit distribui, nescit distributione consumi."

18. Idem quoque dicimus, et si mille missae eodem tempore celebrentur. Nam ita in singulis totum credimus esse Christum, ut nec plures Christos, nec divisum Christum faciat aut sacerdotum diversitas aut locorum. In quo quidem illi contra nos esse non possunt, qui corpus Domini in omni missa adesse invisibiliter credunt. Nam cum simul mille celebrentur missae, et sicut ipsi consentiunt, in omni missa est totum corpus Christi (dividi enim posse corpus Domini et ipsi negant), aut mille tunc erunt Christi corpora, aut fatebuntur nobiscum, uno eodem-

---

[1]) Alia lectio post verba Apostoli ita habet: „Non enim de communi pane accipi dictum potest, quem si forte esurientibus apponeremus etc." Cf. Migne 30, 273. Sed lectio auctoris reperitur in homilia prout exstat Migne 67, 1054.

que tempore, mille in locis unum idemque Christi corpus totum et indivisum posse haberi. Sed mille Christi corpora nec ipsi dicunt. Restat ergo ut in mille missis eodem tempore, unum idemque corpus Christi et indivisum esse credere debeant. Similiter igitur et in una hostia, et si videatur quasi in plures partes dividi: nullam tamen in eis dividi carnem attendimus, quia quod omnes simul junctae, idipsum singulae separatae sunt, totum Christi corpus.

19. Nec cuiquam incredibile id debet videri. Quotidiano enim experimento cognoscimus, quia intellectus noster, id est verbum cordis nostri, cum illum quodammodo voce vestimus, ut quid in corde nostro latens nobis solus cognitus erat, per vocem aliis etiam manifestari possit eodem tempore et totus in corde nostro remanet, et totus aeque mille hominibus cum assumpta voce sua quantum in se est, ita apparere potest, ut non solum ipse simul omnium corda collustret, sed aures etiam cunctorum ipsa qua vestitus est voce, eodem tempore tota et indivisa perstringat [1]). Si igitur humano verbo Deus

---

[1]) Qua similitudine ad hoc mysterium illustrandum utitur quoque Eutychius opusc. XXIII, 23.

tantum praestitit, ut non solum ipsum, sed etiam vox, qua quodammodo vestitur, ad mille homines eadem simul totaque pertingere valeat: nemo hoc ipsum de omnipotentis Dei unico et omnipotente et coaeterno Verbo, et de carne ejus, quam similiter ut nobis ipsum Verbum appareret, vestivit, et si capere non possit, habere incredibile debet, quod de fragilissimo et transitorio verbo hominis et momentaneis vocibus vixque exsistentibus et nunquam praevalet capere, et tamen pene semper experimento habet. Ipsam certe animam nostram corpore quod corrumpitur aggravatam, non particulatim per singula corporis membra dividi, sed in singulis portiunculis totam atque integram contineri beatus Augustinus validissime probat. Qui ergo hanc nostrae animae potentiam praebuit, ut una eademque et indivisa in singulis quibusque particulis sui corporis, eodem tempore tota consistat: quare suae propriae carni id dignitatis si vult dare, non valeat, ut ipsa in diversis sui cujusdam corporis, quod est Ecclesia, partibus, tota simul et indivisa possit haberi: cum sicut anima nostra vita est corporis, ita sit Ecclesiae (imo multo melius per Dei gratiam) vita caro Salvatoris? Per animam quippe fit ut corpus

utcunque temporaliter vivat: per carnem vero Salvatoris agitur, ut Ecclesia non quomodocunque, sed beate in aeternum vivat.

20. Cum vero sapientissimus Salomon cunctas res esse difficiles dixerit (Eccl. 1, 8), ita ut explicare eas homo non possit, nonne insanienti quam simillimus est qui haec divina arcana discutere ad oculum violenter quaerit? Omnes enim creaturae Dei miracula nobis inexplicabilia sunt; Christus vero inter omnia aut prae omnibus miraculum singulare. Si igitur potest Christus efficere (sicut diximus), ut unaquaeque separata particula sit totum Christi corpus, et tamen omnes separatae, non plura sint corpora, sed unum corpus: quemadmodum vox mille hominum percutit aures, et apud unumquemque tota est, nec tamen plures dicuntur, sed una sola: et quemadmodum tota anima mille corporis humani replet particulas, et cum se totam praebeat singulis, non plures tamen, sed una est anima; ita jam nulla ratio propter hujuscemodi quasi partitiones obstare videtur, ut non possit aut velle non debeat Christus panem et vinum, sicut et ipse docuit et Ecclesia credidit, transferre in corpus et sanguinem suum.

Rogerius.

21. De mille missis, quae eodem tempore celebrari possunt, videris mihi rem quidem valde difficilem sufficienter et satis idonee declarasse. Verumtamen in partitione unius hostiae adhuc paulisper haereo, quoniam quod prius unum tantummodo video, id, me partiente, ita in plura dividi cernitur, [ut] unaquaeque portio minor quam illud quod erat integrum, videatur. Si enim non mea vi, sed sua sponte hostia divideretur, aut post divisionem magnitudo integre non videretur immutata: jam satisfactum mihi esse crederem, quod et unaquaeque portio et omnes simul absque ulla divisione unum integrum corpus esse possent.

Guitmundus.

22. Si de mille missis, quae uno tempore celebrantur, satis aestimas declaratum, mirum est, quod de una hostia ita possis moveri. Nam sicut hic, priusquam partiaris hostiam, tantummodo unam vides; ita priusquam mille celebrentur missae, unum tantum Christi corpus in coelis, et si non oculis, mente tamen vel fide cernis. Et sicut opere tuo putas hostiam dividi, sic putari

potest sacerdotum opere fieri, ut corpus Christi, quod in coelis unum est, mille in locis simul teneatur. Sed absit hoc, ut vel illorum opere, vel tuo, unus Christus per plures locos vel partes dividatur! quia ipse est, qui in opere vestro, non quod vester visus aestimat, sed quod ipse vult operatur. Nam sic violentia judaeorum videbatur mori, et tamen ipse dicit: *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam a meipso* (Joan. 10,18). Ita ergo cujuslibet fortasse violentia putatur frangi: nec tamen quod carnalis aestimat sensus, sed quod ipse vult Christus credendus est operari. Sicut sane post partitionem hostiae singula tibi minora videntur quam hostia integra; ita in omnibus missis minus apparet corpus Domini quam in coelis esse credatur. Sed hoc tantum [totum] secundum sensus, qui sicut in multis rebus aliis saepe, ita in hac re semper falluntur. Sed numquid si hoc capere non potest oculus carnis, exstinguendus ideo est oculus mentis?

23. Cum enim Maria Magdalena ad monumentum Domini plorans, ipsum Dominum cerneret; numquid non ipse revera Jesus erat, quia illa secundum oculos decepta hortulanum se videre putabat (Joan. 20,15)? Aut cum ipse die resurrectionis suae duobus di-

scipulis ambulantibus in via Scripturas tanquam peregrinus exponeret, numquid aliud quam ipse erat, quia scriptum est: *Oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent* (Luc. 24, 16)? Aut cum discipuli in mari laborantes eum super undas cernerent ambulantem, quis audeat dicere non ipsum vere fuisse, quia ipsi deceptis oculis phantasma esse putaverunt (Matth. 14, 26)? Sed et secum in navi jam positum videntes, et miraculum ejus in sedato mari admirantes, sicut ex Evangelio potest conjici, non cognoverunt eum, donec ad terram venirent. Sic enim scriptum est: *Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum* (Marc. 6, 54). Quibus ex verbis potest (ut diximus) conjici, quod in navi, fortassis obstupefacti adhuc recenti miraculo, aliqui non cognoverunt. Quid igitur? Numquid putandus est eos joculariter delusisse? Absit! Ipse enim ubique idem erat; ipse ubique veritas erat; ipse ubique sapientia erat. Sed nobis per haec oportebat ostendi, quoniam, quamdiu cum Maria flente velut ad monumentum Domini stamus, nosmetipsos mortificando et mortem Domini donec veniat annunciando (1. Cor. 11, 26), quamdiu in via positi peregrinamur a Domino (2. Cor. 5, 6), quamdiu in mari hujus

seculi laboramus, et ventus nobis tentationem contrarius est, quamdiu ambulamus per fidem, et non per speciem (ibid.): quamvis plorantes ad monumentum suum semper Dominus consoletur, quamvis in via positis semper Scripturas exponat, quamvis turbatos in mari tranquillet, quamvis praesens nobiscum sit semper in navi sanctae Ecclesiae *usque ad consummationem seculi*; non tamen habemus eum cernere nisi in peregrina specie, maxime oculis carnis, licet non aliud quam ipsum habeamus in his sacramentis.

24. Et merito. Nam quia fructus mortiferae arboris antiquis hominibus spirituales veracesque oculos clauserat, carnales fallacesque aperuerat; justum est ut fructus vivificae crucis novis hominibus ipsos carnis oculos claudat, et veraces mentis oculos, quibus veritas videtur, aperiat. Quemadmodum igitur aegrotanti palato amara censenti, quae sano dulcia sunt, nemo sanus credit; ita infirmis carnalibus oculis contra sanatos mentis oculos, de ipsa medicina interioris luminis judicantibus, nemo nisi insanus consentit. Nam et res haec tanta est, ut infirmo visu non valeat comprehendi, et fidem nostram ita utilius est interim exerceri; ut per hoc videlicet, quod contra visum carnis

in hoc tam necessario sacramento agitur, discamus visibilia transcendere, ad invisibilia festinare et tenere certius occulta, quae nunquam mentiens veritas docuit, quam quae coram nobis fallax oculus pandit.

25. Quapropter quoniam tibi ostensum est idem esse in partibus unius hostiae, quod est in pluribus missis quae simul celebrantur, de quibus satis declaratum esse dixisti, nec secundum visionem oculorum carnalium debere te judicare evangelicis exemplis et ratione monstratum est: utrum satis adhuc dictum arbitraris, expone.

Rogerius.

Videris equidem mihi, fateor, sincerae fidei veritatem congrua prosequi ratione: verumtamen illud, quod me aliquo modo adhuc rodit, non tacebo. Superius quippe dixisti, quia sacerdos videtur quasi dividere hostiam propter mysterium, quod ita celebrari oportet. Si ergo viderem, quod hostia postquam est consecrata, jam non posset amplius dividi nisi ob mysterii gratiam, quod, sicut dixisti, ita oportet celebrari: omnem prorsus disputationis tuae seriem inconcussa veritate ratam esse confiterer. Sed quoniam quilibet nullius consideratione mysterii prout vult

sibi eam dividere posse videtur: adhuc nescio quas hinc cogitatio mea tenebras sustinet, quas et expellere gestit, et tamen libere omnino non valet.

Guitmundus.

26. Si plene animo supra dicta revolvas, nihil hinc tenebrarum, ut aestimo, tibi residere cognosces. Nam sensus persaepe falli, cum veterum philosophorum multa argumenta tum quotidiana experimenta plenissime docent. Aeque enim, ut ait Boetius, sensus et in maximis et minimis confunduntur. Unde fit, ut de his, in quibus confunduntur, merum sincerumque judicium habere non possint. De mediocribus quoque rebus non juxta rerum veritatem, sed pro affectu judicant sentientis. Sano namque cuivis comedoni, si multum esuriat, etiam amara dulcia videntur, aegroto autem aut multum saturo etiam dulcia sunt amara. Item si quis deformis alicujus scorti amore depereat, nonne illa talis forma oculis ejus summe gratissima est, cum omnium pene intuentium, quorum mens eadem miseria captivata non est, non mediocriter visus offendat? Remum in aqua, si interrogas oculos, fractum asserunt, quem mox extractum mansisse inte-

grum testantibus oculis ratio probat. Quid de judicio aurium? quandoquidem illa, quae in auribus sobrii absurdissima resonat, lascivum quemlibet mimum cantilena mollis oblectat.

27. Sed quid in his diutius immoror? Quis enim mirari debeat, si sensus exterior frequenter fallitur, cum interior atque omnium judex sensuum animus, nisi hunc Dei gratia regat, toties et tantum periclitetur? Ex quo fit, ut contra rationabilem sanctae Ecclesiae fidem per hoc, quod infirmus et lippus oculus se videre putat, nullatenus debeas impediri; quandoquidem eos, quos inobedientiae cibus oculos aperuerat (Gen. 3, 7), per hunc obedientiae cibum oportere claudi credo jam retines, ut videlicet per spiritalem vitalemque cibum restitutis spiritualibus, quos carnalis ille ac mortifer clauserat oculus, jam non secundum carnem sapiamus ad mortem, sed revelata facie quae sunt spiritualia contemplemur ad vitam aeternam. Atque ita quamdiu in agone fidei certamus, quamdiu peregrinamur a Domino, fidem nostram sedulo convenit exerceri, quatenus exercendo erudiatur, erudiendo pascatur, pascendo augeatur, augendo perficiatur, perfecta coronetur.

28. Quod autem fidei id exercitium esset, vel quod pro exercitio suo meritum tanti sacramenti fideles haberent, si sacram hostiam non posse nisi per sacerdotem et in missa solummodo dividi, manifeste et quorumlibet oculis pateret? Quis non vel infidelium pro tam evidenti miraculo magis quam pro ratione fidei consentiret? Denique manifesta miracula non propter fideles, sed propter infideles dicit Apostolus fieri; haec autem sacramenta non sunt infidelium, sed fidelium. Unde nec infidelibus fas est illa distribui, sed nec etiam pandi. Non igitur infidelibus per aperta miracula pateant, soli vero fideles non carnis intuitu haec, sed mente cernant. Nam et ipse Dominus noster Jesus Christus sacramenta haec mysterium fidei appellavit. Ut quid ergo mysterium, nisi quia occultum? Ut quid fidei, nisi quod hoc non carnis oculo, sed intuitu fidei convenit contemplari? nam, sicut sanctissimus ait Gregorius, non habet fides meritum, cui humana ratio praebet experimentum.

29. Si igitur de fallacia carnalium sensuum, qui nec de rebus parvis, et quae ipsis patere sensibus solent, nedum de maximis et occultis contra rationem credendi sunt, evidenter accepisti, si spirituales sensus ad spi-

ritualia sacramenta aperiri, carnales vero claudi oportere didicisti, si denique tibi de mysterio fidei sic infidelibus occultando, fidelibus autem pro exercitio suo merito crescentis fidei plurimum profuturo, satisfactum est; nullis, ut arbitror, hic amplius tenebris improbae tergiversationis te involvi decet. Ad summam, quis possit edicere vel mente capere, quanta etiam nostrae carnis post resurrectionem futura sit gloria, quanta potentia? Immutabimur enim, et *corruptibile hoc induet incorruptionem*, et *corpus nunc animale surget spirituale* (1. Cor. 15, 53. 44), dabiturque nobis *quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit* (1. Cor. 2, 9). Cum igitur vel extremi cujuslibet homunculi caro quantam sit habitura potentiam nulla nunc possit comprehendere ratio, tu de corpore Salvatoris impudenter et carnaliter juxta sensus disputas, quod prae se ineffabiliter omnes angeli venerantur? Certe enimvero quidquid humano intellectui occurrit nobis posse dari, minus est aut nihil, ad illud quod promittitur nobis. Cum igitur nos accepturos esse credimus quod nunc scire quomodo possit fieri, nisi quia Deo omnia possibilia sunt, non valemus, tu de omnipotentis Dei corpore, quoniam

quaecunque aguntur prae oculis bestialibus non habes [1]), infantiliter garrire non cessabis?

30. Proinde consideratius supradicta retracta et fidenter tene, aut Dominum Deum nostrum carnem suam sine ullo ejus incommodo per partes ineffabiliter posse distribuere, aut, si id ei non placet, sacramenta suae mensae vel secundum rationes quas diximus, vel secundum alias, si Deus tibi dederit forsitan meliores, licet oculorum carnalium infirmitati aliter videatur, tamen indivisa manere. At si illud, quod prius dixi, Domino placet, fas est ergo non per violentiam quidem nostram, sed per dignationem suam Christum secundum carnem dentibus atteri et per partes corpus ejus fidelibus ministrari. Si vero non placet, nihil nobis inconveniens de divisione sacramentorum et dissipatione debet objici, quae possunt, ut diximus, rationabiliter indivisibilia et indisseparabilia comprobari.

Rogerius.

Ita fateor; cunctis quae opposui tua com-

---

[1]) *Non habes*, quoniam non vides oculis illis, quos cum brutis communes habes, mysteria, quae in hoc sacramento locum habent.

petenter occurrit ratio, ut per omnia gaudeam, et nihil ex his reliquum videam, in quo justum putem te debere a me amplius fatigari.

Guitmundus.

31. Illud sane scrupulum movet aliquibus, quominus hanc mutationem posse fieri credant, quod ex solito naturae cursu nulla fere ex toto simillima occurrit mutatio. Nam cum aliquid substantialiter transmutatur in aliud, in id utique transire solet, quod non exsistebat prius, verbi gratia, virga Moysi mutata est in serpentem (Exod. 7, 10), quae ante non erat serpens, sed tunc coepit esse serpens; quando vero dicimus mutari panem, non in carnem quae nondum fuerat caro, sed in eam quae jam erat Christi caro, sine ullo carnis ipsius dominicae crementó mutari confitemur. Et nos equidem ad intelligendum nobis in hoc seculo difficilem mutationem hanc non negamus, non tamen ad credendum.

32. Sed quorsum id? Non enim idcirco magnum hoc atque saluberrimum credere non debemus, si in hac vita, quomodo fiat, capere non valemus, cum necessario multa fide teneamus, quibus nostra coecitas aut

multo magis, aut certe non minus repugnare videtur? De providentia namque et libero arbitrio, cum utrumque fideliter teneamus et utrumque teneri oporteat, ita sibi rationes humanae videntur altrinsecus obviare, ut potius utramque [utrumque] vicissim destruant, quam vel alterum esse concedant. Nulla mens hominis potest capere, quomodo id quod in uno loco totum est eodem tempore totum esse possit in altero, cum de voce tamen hominis id omnes teneant; animam quoque singulis inesse membris simul totam, beatus Augustinus inexpugnabili ratione confirmet. Et ecce omnium rerum creatio creditur, cum tamen ab homine non capiatur. Quis enim, ut de compendio loquar, valeat capere illud, quod primo factum est, quando habuit fieri? Quod enim adhuc omnino non est, non fit; fieri enim jam ad esse pertinet. Postquam autem est, non fit; jam quippe est. Sed nec inter esse et non esse illud, quod primum factum fuit, potest esse aliquid. Nam illud aliquid quod interesset, primo factum esset; illud vero alterum posterius. Quando ergo id quod primo factum est, habuit fieri? habuit tamen. Quod enim non caret initio nullatenus esset, nisi fieret. *Ipse* quippe *dixit et facta sunt* (Psal. 32, 9).

O admirabile fieri quod necessario creditur, et nullo cogitatu comprehenditur! At si quis haec absurde ratiocinari me aestimat, eique haec omnia displicent, dicat vel ipse quod placet, et inveniet se certe in omnibus verbis, in cunctis etiam cogitationibus suis, si tamen subtiliter adverterit, de rerum primis initiis deficientem. Haec itaquae cum fidem necessario exigant, discussionem omnimodo non admittant, ad ipsius auctoris corpus, nonne rationabiliter expetunt simplicem creditorem [1]), arguunt improbum discussorem?

33. Hinc sane disputationis quoque hujus recolere decet initium. Proposueramus nempe ita, ut cum dicunt naturam non posse mutationem hanc pati, vel addi paterentur, nisi Deus velit, vel non. Si non patiuntur hoc addi, sed praeter exceptionem asserunt id naturam non posse pati, etiam si Deus velit, non ergo credunt, quia *omnia quaecunque voluit Dominus, fecit.* Si autem non credunt, quoniam omnia quaecunque voluit Dominus fecit, primum quidem Scripturas canonicas, quas frequentissime et ipsi recitant, imo eum, cujus sunt Scripturae, vide-

[1]) *Simplicem creditorem*, qui fide simplici credit.

licet Deum, despiciunt; deinde vero ipsum Deum nec omnipotentem, nec Deum credunt. Non enim vere omnipotens, aut vere Deus est qui quod vult non potest. Sed quoniam haec et apud ipsos nefandissima sunt, fateantur necesse est, quoniam omnia quaecunque voluit Dominus fecit. Et hanc igitur mutationem quamlibet nobis difficilem, si facere voluit Deus, absque dubio fecit.

34. Requirendum ergo tantummodo est, an id Deus voluerit. Quod cum voluisse Deum ipso adjuvante opportuno loco monstraverimus, sive possit intelligi quomodo fiat, sive non possit, obtinebimus tamen necessaria ratione quoniam fecit. Non enim satis argumento est, si nostrae infirmitatis coecitas id nunquam in hac vita capere valet, quominus debeas credere, si manifestae rationis necessitas, rem ita ut diximus, probaverit esse. Non enim praecepit tibi Christus: Intellige, sed crede. Ejus est curare, quomodo id quod fieri vult, fiat; tuum est autem non discutere, sed humiliter credere, quia quidquid omnino fieri vult, fiat. Non enim intelligendum prius est, ut postmodum credas: sed prius credendum, ut postmodum intelligas. Nec propheta Isaias dixit: Nisi intellexeritis, non credetis; sed: Nisi credideritis, non intelli-

getis [1]). Utamur igitur verbis sancti Augustini contra Felicianum (c.8.) dicentis: „Hoc fides credat, intelligentia non requirat; ne aut non inventum putet incredibile, aut repertum non credat singulare.“ Idem in secunda epistola ad Volusianum: „Hic si ratio quaeritur, non erit mirabile: si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deo aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis.“ „Non est, inquit beatus Hilarius (de *Trin.* l. 8. c. 14), humano aut seculi sensu in Dei rebus loquendum.“ Unde beatus Ambrosius in libro de sacramentis (*De mysteriis* c. 9) de hac ipsa quaestione agens: „Quid, ait, argumentis utimur? suis utamur exemplis, incarnationisque exemplo adstruamus mysterii veritatem . . . Quid hic quaeris naturae ordinem in Christi corpore, cum prae-

---

[1]) *Nisi credideritis, non intelligetis* Js. 7, 9. secundum LXX interpretes, quo textu patres in ejusmodi argumento libenter utuntur. Quae mox citat ex l. de unitate Trinitatis contra Felicianum c. 8. non sunt Augustini, sed Vigilii tapsensis, cujus censetur liber ille. Epistola autem ad Volusianum, quam deinde citat, est inter epistolas s. Augustini edit. maur. 137. et locus ille ex c. 2. n. 8.

ter naturam sit ipse Christus partus ex virgine?“

35. Quoniam ergo nos ad incarnationis seu virginalis partus invitat exemplum, operae pretium reor paulisper hanc elucidare similitudinem pauloque altius incipiendum. Quadrifariam namque in Scripturis sanctis hominum generationem accipimus. Una est singularis viri, neque de viro, neque de femina, sed de limo terrae, quae est Adae. Altera huic quodammodo contraria, de viro et femina, ex qua et viri et feminae, quae omnium fere solemnis est. Alia rursus absque exemplo, qua de virgine viro prodiit virgo femina, de Adam videlicet Eva. Quarta nihilominus singularis atque unica, pro reliquis omnibus facta, omnibusque melior et utilior reliquis, contraria et ipsa quodammodo tertiae, qua vir de femina Virgine Virgo, de Maria utique Salvator omnium Christus nostro seculo natus illuxit.

36. Ex his itaque generationibus illam, qua de viro et femina viri nascuntur et feminae, quia quotidiano usu tenetur, nemo miratur, nemo incredibilem judicat. In qua tamen illud, quod extra ceteras valde mirabile est, quod ex duobus corruptis nunquam

nisi integrum [1]), neque integrum unquam, nisi ex duobus non integris, tamquam ex contrario contrarium nasci possibile est. Illud vero penitus incomprehensibile scitu Salomon asserit, *quomodo compingantur ossa in ventre praegnantis* (Eccles. 11,5). Illam quoque qua de non homine homo, Adam videlicet de limo formatus, quae et in hoc ceteris longe videtur mirabilior, et illam, qua de virgine Adam virgo Eva producta est, vix unquam aliquis impugnavit, vix aliquis accusavit. Quando vero de virgine Maria virgo Christus praedicatus est natus, totus mundus innumeris contradictionibus contra infremuit, et vi et dolo omnique genere malitiae hanc generationem de medio prorsus auferre conatus est. Satis certe injuste, cum reliquis omnibus haec excellentior sit atque utilior, utpote reliquarum omnium non solum honor atque nobilitas, verum etiam medicina. Siquidem haec ab aliis nostri generis tantum naturam trahens, nihil autem honoris inde, imo vero infirmitatum ac tentationum

---

[1]) *Quod ex duobus corruptis*, viro et femina, qui dum sobolem procreant, virginitatem amittunt atque sub hoc respectu corrumpuntur, *nunquam nisi integrum*, i. e. proles virginea, virginitatis flore ornata, *nasci possibile est.*

plurimum sumens, ad perfectam undique felicitatem per virtutem divinam sibi ipsa sufficeret. Ceterae vero per hanc de sub pedibus infelicissimi omnium rerum diaboli, usque ad consortium Dei omnipotentis sublimatae, *ut simus* (ut ait beatissimus Petrus apostolus) *divinae consortes naturae* (2.Petr. 1, 4), nisi hujus ope atque medela uterentur, irrecuperabiliter omnes perditum irent.

37. Tum etiam, perspecta diligenter inter tres singulares, usitatissimae generationis multo vicinor multoque similior, ideoque credibilior invenitur. Cui enim non satis elucet, communi generationi, quae de viro et femina est, similiorem fore hanc, quae de horum est altero, quam illam quae est de neutro? Item, si contemplemur illam, qua de viro solo femina prodiit, valde a communi usu et illa remotior. Familiarius quippe et accommodatius communi naturae est, ut femina marem (nam id quotidie fit) quam ut mas feminam pariat. Sed neque fortassis Evae generationem partum quispiam dixerit; atque ideo etiam a communi usu longinquior est. Sed quid et illud, quod de viri latere dormientis illa, imo costa de qua facta est illa, contra consuetum naturae cursum repente prorupit (Gen. 2); hic vero sicut ce-

teri homines in matris alvo novem mensibus paulatim crevit, communique nascendi lege exivit, hoc excepto quod Mater in partu non doluit, et quod Matris ipse, ut talem decebat Filium, virginalia integerrima servans, singulari praerogativa decoravit? Neque enim fas erat ut, quia corrupta restauraturus atque inhonesta honoraturus veniebat, integra violaret, honesta dehonestaret multoque decentius erat, si de viro virgine violatura mundum Eva processit, ut de Virgine femina restauraturus mundum Christus procederet. Addo etiam quod omnes aliae servorum sunt, haec Domini. Ex aliis homines, ex hac Deus. Alias omnes Deus fecit ex solo, ut ita dixerim, praecepto, hanc quasi ex magno studio faciens, et verbis et rebus gestis et miraculorum novitate promittere ab initio et praefigurare non destitit. Unde tamquam de opere speciali scriptum est: *Sapientia aedificavit sibi domum* (Prov. 9, 1). Quibus omnibus aliisque permultis digne consideratis, satis haec credibilior cariorque quam primae duae debuit judicari.

38. Sed quid attineant haec ad rem de qua loquimur dignum est intueri. Quatuor enim nihilominus rerum mutationes substantivas sive efficientias nobis Scriptura di-

vina commendat. Unam de qua omnino nihil in id quod sunt, facta sunt omnia [1]); alteram huic contrariam, quam tametsi experimento non ita scimus, ratione tamen colligimus, qua videlicet de eo quod sunt, quantum in ipsis est, redire in nihilum possunt. Nam si hoc solo quia vult Deus, omnia sunt; si voluntatem suam, qua praestat ut sint, vel modice subtrahat, illico in nihilum suum omnia remeabunt. Ita denique B. Augustinus contra Felicianum [2]): „Creatura, inquit, ex nihilo prolata est: et propterea quantum ad se pertinet, ex eo quod est in id quod non est, id est in nihilum, nisi perpetua gratia fecerit, naturae suae qualitate vertenda est.“ Quamvis de accidentibus singulis, quae supervenientibus aliis cedunt, non appareat vere posse aliud dici quam quod omnino nihil fiunt. Nam si aliquid essent, in subjecto essent. Sed contrariis supervenientibus, nec in suo possunt remanere subjecto, nec ad alia transmeare. Omnino igitur nihil fiunt, nisi quis forte illa dicat in ea quae superve-

---

[1]) *Nihil in id quod sunt facta sunt omnia*, qua ex nihilo facta sunt omnia, creata scil. ut essent.

[2]) Cf. supra annot. pag. 42. Leguntur autem haec c. 9.

niunt transmutari. Quod si ita est, innumera nobis exempla occurrent earum rerum, quae essentialiter in ea, quae similiter exsistunt, transmutantur. Age enim, verbi causa, atramento nigerrimo membrana albissima inficiatur: albedo in nigredinem versa est, in id utique versa est quod jam erat. Neque enim dici potest tunc ibi augeri nigredinem, in quam transferatur albedo, quandoquidem nec atramentum nigrius est quam prius erat, neque aliquid membranae praeter atramentum occupavit nigredo. Idem quoque in aliis saepenumero inveniri potest. Unde fit ut accidentia recedentia, sicut diximus, aut penitus nihil fiant, aut, si permutantur, in advenientia, quod nostrae causae non parum accederet, in ea utique multoties permutentur, quae jam erant. Tertiam autem mutationem solemniter cernimus, qua videlicet substantiae in eas quae non erant substantias vel naturali usu, vel per miracula transeunt; sicut nucleus in arborem, semen in herbam, esca et potus in carnem et sanguinem; vel sicut virga in serpentem, serpens in virgam, et cetera hujusmodi.

39. Quarta vero mutatio est, quia id quod est, transit in id quod nihilominus est, sicut panem et vinum virtute divina in corpus

Christi proprium singulari quadam potentia credimus commutari. Et haec quidem tribus aliis longe melior longeque utilior a credentibus facile judicatur. Melior quidem, quoniam in divinam carnem, quae rerum est omnium optima, id quod mutatur, transit. Utilior autem, quoniam hanc propter alias factam, singularem nobis medicinam Christus constituit. De nihilo quippe primo facta sunt elementa, e quibus non felices facti sumus. Sed et aliae duae mutationes nihil nobis profuerant, quin ad summas traduceremur miserias, nisi quarta medicinaliter superveniens subveniret.

40. Cum itaque ceteris omnibus haec honorabilior sit atque utilior, tum etiam illi quae usitatissima est, multo vicinior atque similior; ideo multo credibilior, quam duae reliquae, reperitur. Cui enim non luce clarius pateat, ei mutationi, quae usitatissime de aliquo in aliquid fit, eam quae etiam ipsa de aliquo fit in aliquid licet aliquanto mirabilius, propinquiorem admodum ac similiorem esse: quam illam, quae de nihilo fit in nihil? Illae enim duo aliqua habent, istae unum tantum: adeoque a capacitate intelligentiae nostrae remotae sunt, ut neque mutationes eas quis fortasse vocaverit: difficil-

limeque verbum reperiat, si tamen vel difficillime, quo eas aliquatenus proprie exprimere possit. Et ceterae quidem mutationes rerum subjectarum sunt, haec Domini; illae creaturarum ceterarum, hanc suo proprio corpori auctor ipse retinuit. Et ceteras quidem semel in principio jussit esse Deus, et factae sunt; hanc autem et propheticis oraculis et rebus gestis, maximeque sacrificiis et miraculorum novitate promittere et praefigurare ab initio non cessavit: cum etiam magna insuper precum solemnitate et studio per verba, quae ad hoc ipsum propria Deus ipse ac Dominus noster Jesus Christus dictavit, quotidie repetita praebet effectum. Quibus omnibus aliisque permultis digne perspectis, valde credibilior haec cariorque, quam illae duae potest et debet judicari. Si enim Deus id quod difficilius et ab intellectu nostro remotius est, quia voluit, fecit: quomodo non id, quod videtur aliquo modo facilius et intelligibilius, si voluit, fecit? Atqui difficilius illud Deum fecisse nemo dubitat. Istud igitur facilius Deum facere, si vult, nemo dubitare debet. Aut quare hanc quartam mutationem non deberet addere Deus ob medelam hominum, qui quartam generationem (ut ostendimus) addidit ob re-

parationem salutis ipsorum: ut sicut ille summe bonus cuncta bona in creaturis, quae fore in eis decebat, sine invidia esse voluit; ita quoque mira varietatis pulchritudine nullus generationis modus decens deesset hominibus, nullus mutandi modus competens deeset rebus.

41. Quoniam igitur satis de propositione, ut arbitror, constitit (scilicet quoniam mutationem hanc Deus, si voluit, fecit), probanda tantum restat assumptio, scilicet quia voluit. Sed quoniam multa alhuc exhaurienda venena supersunt, opportunius id suo loco servamus. Nunc igitur, prioribus adversariorum calumniis discussis, hic, si placet, aliquantulum quiescamus: ut et quae dicta sunt diligentius recolas, et, dum novo initio in ea quae sequuntur assurgimus, animus tuus nova intentione reparetur.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Guitmundus.

1. Dum tuis objectionibus respondeo, prudenter advertat si quis legerit, non me laborare nunc ad expugnandum nostris argumentis penitus hostem; sed ad muniendam interim contra hostilia argumenta catholicam fidem. Et illud quidem, Deo auxiliante, postmodam fiet. Nunc vero rem ita distinguere volumus, ut primo hostilem disputationem debilem esse, et nihil contra fidem nostram conficere posse monstremus: ut cum in suis inimicus ubique defecerit, nostris ad ultimum (Deo favente) plenius subruatur. Ex qua re puto fieri, ut haeretica fallacia citius sileat, et catholica veritas clarius elucescat. Sed haec propter eos dicta sint, qui festinantius quam res postulat satisfieri sibi omnino volentes, quia non omnia nostra hic expendimus, apud se nos forsitan de inefficaci opere reprehendant. Jam vero cetera prosequamur.

Rogerius.

2. Berengarius dicit: Caro Christi incorruptibilis est, sacramenta vero altaris, si diutius serventur, possunt corrumpi, videntur enim putrefieri.

Guitmundus.

O calumniosa lingua! o lingua blasphemis assueta! promptior ad extorquendam superbe de Scripturis Dei suam perditionem, quam ad percipiendam cum fidelibus salubrem refectionem. Credidit Scripturis sanctis dicentibus Christum esse incorruptibilem, et non credidit Christo dicenti: *Panis quem ego dedero, caro mea est pro seculi vita* (Joan. 6, 52), sed contra hoc opponit corruptionem. Videatur itaque malesanis corruptisque hominibus, juxta infidelitatem suam, corruptibilis et putribilis panis divinus, et sicut scriptum est, tollatur impius, ne unquam videat gloriam Dei (Isai. 26, 10); sed semper ignominiosa de Deo somniet, semper scandala meditetur, sitque ei Christus semper *lapis offensionis et petra scandali* (1. Petr. 2, 8). Nobis enim panis ille Dei coelestis, illa eucharistia, divinum illud manna, quod imma-

culati Agni carnem impassibilem factam de sacris altaribus sumimus, per quod et vivimus et a corruptione sanamur, nunquam putrescit; quia cum de die in diem nos renovet, ipsum veterascere nunquam novit.

3. Cui sententiae beatus Ambrosius adstipulatur in libro *de sacramentis* [1]), his verbis (cap. 8): „Considera nunc utrum praestantior sit panis angelorum, an caro Christi, quae utique corpus est vitae. Manna illud e coelo, hoc supra coelum. Illud coeli, hoc Domini coelorum. Illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur, hoc alienum ab omni corruptione. Quod quicunque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit.“ Si ergo forte cuipiam vetustate corruptum et putridum aliquando videatur, si is non credit, hoc quod videt esse corpus Domini, juxta cor suum cum eo credimus agi, ut (quemadmodum de Christo peregrino et duobus discipulis cum eo in via loquentibus beatus ait Gregorius) tale illi foris appareat, quale intus in corde videlicet creditur. Si autem credit, hoc quod videt esse corpus Domini, id cum eo fieri credi-

---

[1]) *De sacramentis* i. e. *de mysteriis*, ut nunc solet inscribi.

mus, ut aut aliqua ejus negligentia corrigenda vel punienda declaretur, pro eo videlicet quod Domini sui corpus, quantum in se est, indigne tractaverit, vel contra ecclesiasticas regulas diutius retinendo inobedienter egerit; aut certe fidei ejus soliditas copiosius remuneranda comprobetur, qui contra id etiam quod oculus cernit de rebus ac potentia Domini sui et communi Ecclesiae fide non dubitarit [1]).

4. Ad haec quae dicimus, ex divinis libris exempla nobis in promptu sunt. Maria namque Magdalena nondum resurrexisse Dominum credens, juxta incredulitatem suam quasi hortulanum vidit (Joan. 20, 15). Discipulis quoque dubitantibus ipsa resurrectionis die tamquam peregrinus apparuit (Luc. 24, 16). Ubi etiam quo modo credentium negligentia puniatur vel corrigatur videri potest. Nam quoniam prophetias de Christo minus dili-

---

[1]) Non est probanda haec auctoris sententia, cum pietate nimis abreptus putat, accidentia eucharistica specie tenus non reapse corrumpi. Verum quidem est, quod inde demonstrare nititur, ipsam Christi carnem non corrumpi: catholicum tamen dogma incolume manet, etiamsi concedatur species eucharisticas revera corrumpi, cum corpus Christi non sit subjectum inhaesionis eorundem.

genter attenderant, de negligentia primum quidem puniri, dum stulti vocantur; deinde corrigi, dum Scripturae eis aperiuntur, meruerunt. Quomodo autem ad comprobandos remunerandosque fideles incorruptibilis Christus quasi corruptibilis videri dignatus sit, beatus Gregorius declarat de quodam Martyrio monacho narrans, qui Dominum Jesum in specie leprosi sibi apparentem propriis meruit humeris bajulare. Cumque is, inquit, qui quasi leprosus videbatur, de collo ejus evanuisset, ab ipso mox sententiam remunerationis accepit: Quoniam, inquit, non erubuisti me in terra, o Martyri, nec ego erubescam te in coelo. Sicut igitur ad comprobandam et remunerandam Martyrii humilitatem sive dilectionem, in terra deformi horrendaque specie Dominus noster Jesus Christus apparuit; ita ad comprobandam et remunerandam servorum suorum fidem, si nulla incredulitas est vel negligentia punienda vel corrigenda, in specie corrupti illius panis, si quando hoc contingat, credendus est videri. Et sicut non alium leprosum illum deformissimum fuisse nisi seipsum de collo Martyrii evanescens Christus ostendit; ita non aliud quam Christi carnem et sanguinem in divinis sacramentis, etiam si sub

sp cie quasi putrefacti panis et vini aliquando videantur, orthodoxorum prudentia credere novit. Quod si objicias (ut dici assolet), quia Berengarius vitas sanctorum pro auctoritate non recepit, scias, quia tametsi quasdam sanctorum vitas non recipit, beati Gregorii tamen libros nunquam eum respuisse prout recordor, accepi. Quapropter et dialogum beati Gregorii pro auctoritate assumpsimus, in quo de Martyrio memorantur ista quae diximus [1]). Tantus enim auctor non ea scriberet, nisi et ipse vera esse crederet, et digna credi a posteris judicaret.

5. Postremo, totam ipsam dispensationem humanitatis dominicae animo percurramus. Tota quippe talis exstitit, de qua et inimicorum incredulitas magis excoecanda, propterea que damnanda, scandalizaretur: et credentium fides magis augmentanda, et propterea coronanda probaretur. Quid enim hoc ipsum, quod de Virgine desponsata Joseph nasci voluit? Nonne et inimicis ad augmentum mortiferae impietatis scandali causa fuit, ut appellarent eum filium fabri; et credenti Petro ad augmentum remunerandae

---

[1]) Narrat s. Gregorius factum hoc hom. 29. *in Evangelia.*

fidei profuit, qui in nullo per hoc impeditus dixit: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Matth. 16,16)? Quid denique tota carnis ejus infirmitas? Nonne et ipsum diabolum usque adeo excoecavit, ut nec miracula inaudita prius attendens, usque ad occidendum eum insurgeret, nec damna irrestaurabilia sibi exinde proventura praevideret? Ex eadem tamen infirmitate tantisper illuminantur per fidem hodieque fideles, ut non solum valeant ipsius adjutorio fidei in suis infirmitatibus non deficere; sed ejudem insuper Domini sui auxilium credentes caritati, qua pro ipsis infirmatus est, usquequaque fiducialius audeant implorare. De morte autem ejus quid dicam? Nonne dicit Apostolus, quia per ipsam *Christus judaeis est scandalum, gentibus autem stultitia:* christianis vero, *Christus Dei virtus et Dei sapientia* (1. Cor. 1, 23)?

6. Sicut igitur tunc, cum inter homines mortalis adhuc Christus viveret, circa ejus carnem agebatur; ita etiam quamdiu Ecclesia ejus usque ad consummationem seculi mortalis erit, pro eadem utilitate Ecclesiae, qua illa tunc fiebant circa ipsam eandem carnem, salva incorruptione ejus, tale quid specie tenus apparere potest, unde scandalizentur et

contenebrentur semper increduli, exerceantur autem et illuminentur magis electi. Quapropter desinant homines mente corrupti et putridi corruptelam et putredinem opponere sacramentis Dei; quia, sicut assumpta peregrini vel hortulani vel leprosi species, fidelium negligentiam vel increpuit vel corripuit vel fidem dilectionemque probavit, veritatem tamen essentiae Christi non evacuavit: ita si quando putredo, vel aliud simile indecens quid in Ecclesiae sacramentis appareat, ad negligentiam ministrorum puniendam vel corrigendam, vel certe ad fidem dilectionemve probandam, ut diximus, valet: veritatem tamen essentiae dominicae carnis et sanguinis evacuare non potest. Proinde ergo nec istas Ecclesia Dei haereticorum versutias metuat: quae ipsam etiam totam carnalem in terris dispensationem Domini sui sibi quidem salutem, scandalum autem semper fuisse reprobis non ignorat.

Rogerius.

7. A muribus quoque vel hujuscemodi quibuslibet animalibus corrodi vel consumi haec sacramenta posse objiciunt.

Guitmundus.

Mihi equidem sacramenta haec nequaquam a muribus vel aliquibus brutis animalibus videntur posse corrodi. Quod si aliquanto velut corrosa videantur, quod tunc de hortulano, de peregrino, vel leproso diximus, responderi potest, id est non esse corrosa; sed vel ad puniendam seu corrigendam ministrorum negligentiam, vel ad probandam eorum qui hoc viderint, fidem, in tali specie posse videri. Ad hoc vero quod a brutis animalibus consumi posse dicuntur, respondere possumus ob praedictas causas, id est, probandae fidei, aut damnandae seu corrigendae custodum negligentiae, bruta animalia eatenus ad corpus Christi posse accedere, quousque potest humanus visus aspicere. Deinde aut mox invisibiliter angelorum sibi semper assistentium ministerio, vel suapte virtute raptum iri in coelisque constitui. Cujus sententiae martyr gloriosus Tarsitius nobis idoneus testis occurrit. Qui cum veneranda dominici corporis sacramenta portaret, a paganis forte supervenientibus, et quidnam ferret exquirentibus comprehensus est. At ille mori potius quam *sanctum dare canibus* (Matth. 7, 6) eligens, palmam

pretiosae mortis emeruit. Illi vero curiosissime omnia scrutantes, rapto coelitus dominico corpore, nihil penitus, nisi sola linteamina repererunt [1]).

8. Porro vero si quis se vidisse dicat (nam isti contra quos agimus non curant quid proferant, dum tamen aliquid ne recte credant semper objiciant) haec a brutis animalibus devorari et intra eorumdem corpora inveniri, licet tale testimonium non facile recipiendum dignumve responsione videatur, tamen ne quid neglexisse vel evitasse putemur, responderi potest, quoniam si placet Christo, vel propter eas quas modo diximus, vel propter alias quaslibet, quas ipse noverit causas, ut haec sacramenta absque sui corcuptione a bestiis sive avibus comedi possint: quid hoc ad veritatem, quam credimus, dominici corporis obstat? Certe enim non magis bestiarum, vel avium, quam nostro laeditur gustu. Sed nec pro utilitate [2]) bestiarum ora vel avium rostra refugit, qui in

---

[1]) Refert haec s. Damasus papa *carm.* 18. Migne 13, 392.

[2]) *Pro utilitate*, legendum videtur, ut ex sequentibus conjicere licet, *pro vilitate* ut infra *propter vilitatem cujuscunque animalis.*

lapide sepulcri jacuit, qui post resurrectionis etiam gloriam terram calcavit. Manifestissimum quippe est ex ordine Dei, animata corpora inanimatis, sensibilia insensibilibus meliora esse. Neque huic sententiae ullum vel tenuiter sciolum refragaturum credo. Quae autem meliora sunt, apud optimum Dominum cariora, ideoque honorabiliora sunt: quo fit ut corpus cujuslibet vivi animalis non sit apud Deum vilius quam terra et lapis. Sed ipsum Christi corpus, sicut jam diximus, in lapide jacuit, et terram calcavit: non igitur propter aliquam vilitatem cujuscunque animalis corpus horrescit. Quapropter, etiam si aliquo divino judicio bruta quaelibet animalia non solum sacrosancta mysteria tangere, sed etiam valeant devorare, nulla tamen ex hoc nobis ratio obviat, quae veritatem dominicae carnis et sanguinis, quam tenemus in sacris mysteriis, nos negare compellat. Quocirca sufficienter excussa et hac blasphemia, cetera videamus.

9. De igne grandis quoque quaestio oritur, pro eo quod in quibusdam, ut ajunt, canonibus igni tamquam absumenda, sacra mysteria tradi jubentur. Verumtamen non ut combustione consumatur, id praecipitur, sed tamquam omnium elementorum purga-

tissimo ac mundissimo dignissimoque, quod omnia reliqua elementa purgat, ipsum vero ex reliquis nec inquinari valet, nec indiget expurgari, venerabiliter committi jubentur. Satis tamen mihi placeret, ut quando aliqua negligentia vel certe miraculum novum de tantis mysteriis accidit, id inde fieret, quod mihi magister meus, vir eximius sine dubitatione credendus, D. Lanfrancus, se puero in Italia factum esse narravit; nam cum presbyter quidam missam celebrans, inventam super altare veram carnem et verum in calice sanguinem secundum propriam carnis et sanguinis speciem sumere trepidaret, rem protinus suo episcopo consilium quaesiturus aperuit. Episcopus autem cum multis coepiscoopis ad hoc convocatis, calicem illum cum eadem carne et sanguine Domini diligenter opertum ac sigillatum in medio altaris inclusit, pro summis reliquiis perpetuo reservandum.

10. Si tamen sacra mysteria ignibus imponuntur, non traduntur equidem ignibus cremanda, sed mundissimo, ut dixi, elemento fideliter committuntur nobis occultanda et supernis sedibus illico reponenda [1]). Quod si

---

[1]) Singularis est haec sententia Guitmundi,

forte cuivis curioso videantur comburi, certissime noverit, quod dominici sacramenti substantia quidem nullatenus crematur, sed a nobis, ut dictum est, coelestia petens abripitur; qualitates vero sensuales, quas ibidem post immutationem substantiae Dei remanere altissimo consilio voluit, ostendunt quod suum est. Unde fit ut color et sapor, odor quoque, et si qua hujusmodi accidentia prioris essentiae videlicet panis servata sunt, quemadmodum in pane vel ustulato [*al.*, jusculato] vel nimis diu servato solet fieri. Simili modo hic quoque, salva omnino dominici corporis substantia, corruptioni exterius ipsa accidentia aliquatenus videntur obnoxia, quatenus coelestis altitudo mysterii, retentis velata accidentibus, nec passim reveletur incredulis, et probatae fidei merito uberius et gratius commendetur justis.

Rogerius.

11. Si panis et vinum in Christi carnem

---

quae argumentum est firmissimae ejusdem fidei in realem corporis Christi in eucharistia praesentiam. Non tamen eorum reprobat sententiam, secundum quos species eucharisticae igne vere consumuntur, dummodo non inde inferatur, ipsum Christi corpus igne laedi.

et sanguinem verterentur, jam toties, inquiunt, talia devorata sunt, ut si Christi corpus tam magnum ut ingentissimus mons fuisset, jam totum devoratum consumptumque fuisset.

Guitmundus.

Ita equidem videretur consequens, si nos concederemus corpus Domini membratim discerpi, atque ita particulatim a fidelibus manducari, ut jam sine ullo sui damno totum apud se remanere non posset; sed quoniam ad instar vocis, quae inter mille homines (ut supra dictum est) ab uno prolata, ad singulos tota pervenit, et apud dicentem tota remanet, ita dominicum corpus a singulis comedi credimus, ut tamen apud se totum integrumque remanere fateamur, jam nos in nullo impediens haec objectio vana conticeat, quia, sicut beatus Augustinus et Eusebius emissenus dixerunt (cf. supra l. 1. n. 17): „Haec gratia Dei scit distribui, nescit distributione consumi.“

Rogerius.

12. Corpus Domini inconveniens est in secessum mitti; *Omne autem quod intrat in os*, ut Salvator ait, *in ventrem vadit, et*

in secessum emittitur (Matth. 15,17). Denique de sacramentis istis si multi panes, ut inquiunt, et multa vina sacrentur, potest quis longo tempore vivere, nihil aliud comedens aut bibens; unde igitur habebit secessum illo tempore, nisi ista in secessum vadant? haec sunt interim quae mihi de rationibus Berengarii occurrunt; quibus postquam responderis, auctoritates apponam.

Guitmundus.

13. Corpus Domini quidem nullo modo in secessum mitti, et nos credimus. Sed non omnia quae in os instrant in secessum ire concedimus. Non enim sententia illa dominica nisi de cibis, qui ad sustentandam hujus mortalis corporis vitam ingeruntur, competenter intelligi potest. Nemo est enim qui de eo, quod Salvator post resurrectionem suam comedit, sicut nec de angelis qui apud Abraham comederunt (Gen. 18), id vel audeat suspicari. Sicut igitur cibus corruptibilis, cum ab immortalibus sumitur, hac secessus lege congrue creditur non teneri; ita cibum incorruptibilem, quod est corpus Domini, cum a mortalibus editur, secessus necessitatem pati nefas est arbitrari. Absit enim ut inhonestam corporis egestionem ci-

bus ille sustineat, qui corpus et animam ad aeternam honestatem parat.

14. Sed si cui hoc quod diximus fortasse non sufficit, audiat quod de ipsis nostris incorruptibilibus cibis physici et medici maxime certissima ratione doceant, dicentes partem ciborum et potuum, eam videlicet quae corpulentior et corruptior est, per secessum egeri; partem autem subtiliorem et utiliorem (ut) naturae per diversas corporis partes, distrahi et in carnis naturam ac sanguinis versum iri; partem vero aliam, subtilem quidem, sed minus utilem, per partes corporis similiter transfusam, per poros evaporari; partem autem residuam, neque tantisper subtilem, neque adeo, ut prima est, corpulentam, per fluxum narium aut per sputa, vel quolibet simili modo jactari. Quae si ita sunt, non igitur cibus qui in ventrem vadit, omnis in secessum emittitur.

15. Sed neque Dominus hoc in Evangelio dixit. Illud quidem ex sententia Domini intelligimus, quod omnis cibus et potus, qui ad sustentandum corpus in os intrat, in ventrem naturaliter vadit; non tamen dixit: Et omnis in secessum emittitur, sed tantum dixit: *Et in seccessum emittitur*, de parte videlicet omnibus notissima loquens. Et haec

quidem quantum ad hunc locum attinet, de hac sententia evangelica dixisse sufficiat. Ceterum si quis hanc Domini sententiam enucleatius sibi exponi desiderat, expositiones Evangeliorum studiosus legat. Nobis enim impraesentiarum hoc tantum dixisse sufficit, ne quis nos existimet dominicae sententiae contraire. Sive autem hoc modo, sive quolibet alio, praedicta quaestio de sententia Domini convenientius solvatur: hoc interim, quod ad susceptam disputationem satis est, constat, scilicet, quia non omne quod in os intrat in secessum emittitur. Frustra igitur et haec nobis offertur objectio, quia nullo modo per eam impedimur, quod de mensa Domini sumimus, corpus et sanguinem Domini credere, cum tam multa alia sciamus, quae in os intrant, in secessum non ire.

16. Illud nunc quod addunt ex se videamus. „De istis, inquiunt, sacramentis, si multi panes et multa vina sacrentur, potest quis longo tempore vivere nihil aliud comedens aut bibens; unde igitur secessum habebit tempore illo, si non ista secessum petant?“ Illud equidem ego confiteor, quoniam ex virtute sacrosancti corporis, si placet ita Deo, propter aliquam quam ipse noverit causam non dico ex multitudine panum, sed

vel ex modica portiuncula potest quis longo tempore melius quam ex omnibus hujus mundi epulis sustentari. Nam si Elias ex virtute refectionis illius, quam ex duobus subcinericiis panibus et modico aquae, angelo ministrante, perceperat, quadraginta diebus totidemque noctibus vixit (3. Reg. 19, 8), quanto magis ex virtute hujus coelestis divinique convivii, in quo non jam subcinericios panes et aquam de manu angeli, sed ipsius Verbi Dei propriam carnem et sanguinem de manu ejusdem sumimus Christi, potest quispiam nullo alio cibo utens, si quando ita voluntas Dei est, optime sustentari! Denique et hoc de quibusdam sanctis patribus legimus, qui nullum aliud sumentes prorsus edulium, sola communione dominica diebus tantum dominicis saginati, multis annis vixerunt.

17. Hoc igitur concedere possumus, posse videlicet aliquem ex virtute dominici corporis per divinum miraculum longo tempore vivere; secessum autem ei posse fieri exinde omnino denegamus. Si quid sane interim habet secessus, aut ex reliquiis praeteritorum ciborum, aut ex defectu sui corporis id esse necesse est. Sed hoc, inquit Berengarius, jam manifeste probatum est (ita enim nonnulli

pro eo nobis responderunt), neque ex reliquiis praeteritorum ciborum, quippe propter diuturnitatem longi temporis jam consumptis, neque ex defectu propriae carnis, quippe consueta corporis pinguedine permanente, eucharistia pastos habuisse secessum. O haeretica malitia, hoccine experimento ausa es probare? hoc te probasse ausa es dicere? hoc manifeste ausa es propalare? Quam immanissima audacia, nec praesentis Dei tremendam majestatem in experiendo pertimuisti, nec christiani populi pro tanto scelere digne saevituram indignationem in referendo formidasti?

18. Hic ego tamen quaero, quando vel a quo istud probatum est. Si enim antiquis temporibus id probatum esse dicat, cum nullus hoc auctorum probabilium referat, nullo modo credendum est. At si propinquis temporibus probatum est, quis probavit? catholicae partis equidem nullus. Quis enim hunc sacratum panem Christi corpus vere esse credens, de experiendo tam nefandissimo scelere cogitaret? Quod si ipse vel suae partis quispiam panes multos, aut pergrandem unum, tale quid probaturus sacravit, nos de missa infidelium et maxime tantum nefas probare volentium, quidquid eis con-

tigerit, non magnopere jam curamus. Non enim nisi apud eos, qui verba Christi per virtutem divinam tantae rei operatoria esse credunt, panem et vinum in carnem et sanguinem Domini transire necessario credimus [1]). Apud eos autem qui fidem hujus rei tenent, hanc mutationem per verba Christi necessario fieri et credimus et confirmamus. At si forte aliquando quemlibet simplicem catholicum presbyterum ignorantem ad quid hoc fieret, ut plures sibi panes, aut unum maximum sacraret, ob ipsum experimentum decepit, aut suae partis quispiam forte cum catholicis missam celebrans itidem fecit, corpus equidem Christi quod sacratum est credimus, sed aut nunquam in secessum isse, aut eodem tempore Domini corpore invisibiliter assumpto, dignum fallendis refellendisque haereticis, qui secessum faceret, panem ab angelis sive a malignis spiritibus repositum respondemus.

19. Nam in vitis Patrum (quas et si Berengarius recipere non vult, ad instructio-

---

[1]) Si horum verborum sensus sit, consecrationis efficaciam pendere a fide sacerdotis consecrantis panem et vinum, probandus non est, cum ejusmodi sententia sit contra fidem catholicam.

nem tamen aliorum hoc proferam) legitur, quod aspiciente quodam sanctissimo patre, cujus ad id cernendum Deus oculos aperuerat, quibusdam indignis communicaturis corpus Domini invisibiliter angelus subtrahens, carbonem porrigebat [1]), contra hanc de

[1]) Tota haec disputatio firmissimam Guitmundi de reali corporis Christi in eucharistia praesentia fidem teneramque ejusdem circa hoc sacramentum pietatem demonstrat; sed necesse non est ad difficultatem propositam solvendam recurrere ad tam singularem opinionem, quod scil. in illo casu corpus Christi subtrahatur quasi praeter ordinem divinitus statutum ac substituatur panis. Neque id probatur illo facto seu visione, quam refert: nam certe illi, qui indigne communicabant, non accipiebant pro corpore Christi verum carbonem, sed visione illa symbolice significabatur eos, qui indigne communicaverant, nullum fructum percepisse ex hoc augustissimo sacramento, sed in iis contigisse, quod Paulus dixerat: *Qui manducat vel bibit indigne, judicium sibi manducat non dijudicans corpus Domini* 1. Cor. 11, 29. Melius proinde solvitur quaestio, si statuatur, tamdiu subesse speciebus panis corpus Christi, quamdiu manent; quam primum vero ita immutantur, ut non amplius designent substantiam panis, sed aliquam aliam, in quam manducatione et digestione naturali solet transmutari panis, vi legis sacramentalis tam in iis qui digne, quam in iis qui indigne receperunt s. eucharistiam, desinere adesse realiter corpus Christi et incipere adesse illam substantiam, quam species immutatae exigunt, qua posita omnia reliqua naturaliter explicantur.

secessu quaestionem posteros fortasse praemuniens. Non quod id semper indignis communicaturis faciat, sicut de hac re, volente Deo, posterius ostendemus. Sed et beatus Augustinus, quem saltem Berengarius nunquam respuit, in libro *de civitate Dei* (lib. 16, c. 18), similem subtractionem per apostatas spiritus factam de Iphigenia virgine, regis Agamemnonis filia, dicit, asserens quod cum a patre diis immolanda esset, ut miraculi novitate miseros altius falleret, diabolus eam subtraxerit, pro qua interim alicubi sumptam cervam supposuerit. De quodam etiam suis temporibus magna contigisse mirabilia refert, qui inter jumenta videbatur in specie caballi frumenta subvehere, cum ipse interim gravissimo sterteret velut somno oppressus, et ejus specie assumpta diabolus, ac deinde coram hominibus in caballum transformatus frumenta portaret. Quocirca, quoniam vel in missa non credentium virtutem verbi dominici, corpus Domini non fit, vel certe corpore Domini divina virtute vel angelico ministerio invisibiliter ablato, potest haereticis secessui congruus panis, aut ab angelis, aut daemonibus subjici, jam de tali experimento Berengarius et sequaces ejus contra Ecclesiam Dei desinant obla-

trare, cum, salva usquequaque in sacrosanctis mysteriis dominici corporis veritate, magis ipsi altius in sua stultissima curiositate convincantur errare.

Rogerius.

20. Revera Dei gladio armatus multiplicem serpentem quaestionis hujus mira vivacitate concidisti. Et ego gratias ago Deo, quia de quo vehementer angebar, sufficienter mihi satisfactum esse conspicio.

Guitmundus.

Nonne et illud audisti, in quo vel maxime deridendo catholicos gloriatur?

Rogerius.

Quidnam illud?

Guitmundus.

„Christus, inquit, nunqam fuit seminatus, neque collectus in agris; sed ista fuerunt seminata in agris et collecta: quomodo ergo possunt esse corpus Christi?“

Rogerius.

Hoc profecto argumentum vel nunquam audieram, vel mente excesserat, cui quid re-

sponderi congrue debeat, abs te consequenter exponi desidero.

Guitmundus.

21. Irridenda plane haeretici insana derisio. Quis est enim hominum, in cujus carnem manducata non mutentur ea, quae fuerunt seminata et collecta in agris? Quo fit, ut omnes homines, qui vescuntur his, quae in agris seminata et collecta sunt, seminati et collecti in agris possint dici. Et sic falsum est quod ait Berengarius: „Christus nunquam seminatus est neque collectus in agris.“ Aut si propter hanc causam nullus homo seminatus vel collectus in agris creditur, quid ergo impossibile est, si in Christi corpus neque seminatum in agris, neque collectum, ea quae in agris seminata et collecta sunt convertantur? Sed neque ea quae fuerunt in agris seminata et collecta converti hic dicimus. Panem enim in carnem converti hic dicimus; panis vero nunquam in agris seminatur vel colligitur, sed grana ex quibus conficitur. Quod si ita est, falsum ergo et illud est quod ait Berengarius: „Ista fuerunt seminata et collecta in agris.“ Rideatur igitur et in his, nec timeatur vanus irrisor, cum omnia orna-

menta oppositionum ejus, velut aranearum telae, conatu facili disrumpantur.

Rogerius.

Recipienda dignissime et toto corde amplectenda videntur mihi cuncta quae dicis.

Guitmundus.

22. Haec igitur sunt omnia, in quantum adhuc audivimus, quibus tamquam rationibus Berengarius et fautores sui contra Ecclesiam Dei hactenus cavillati sunt. Quibus, arbitror, sufficienter explosis, jam nunc ad ea, quae de scripturis sanctorum patrum sibi videntur sumere patrocinia veniamus.

Rogerius.

23. Augustinus in libro *de doctrina christiana* (lib. 3. c. 9) cibum dominici altaris signum et figuram, ut ipsi asserunt, nominat, dicens: „Hoc vero tempore posteaquam per resurrectionem Domini nostri manifestissimum indicium nostrae libertatis illuxit, nec eorum quidem signorum, quae jam intelligimus, operatione gravi onerati sumus, sed quaedam pauca pro multis eademque factu facillima, et intellectu augustissima, et observatione castissima, ipse

Dominus et apostolica tradit disciplina: sicuti et baptismi sacramentum et celebratio corporis et sanguinis Domini, quae unusquisque cum percipit quo referantur imbutus agnoscit, ut ea non carnali servitute, sed spirituali potius libertate veneretur. Ut autem literam sequi et signa pro rebus quae his significantur accipere servilis infirmitatis est. ita inutiliter signa interpretari, male vagantis erroris est.“ Audisti igitur, inquiunt, quod sacramenta altaris signa dicit? Deinde infert: „Quae unusquisque cum percipit, quo referantur imbutus agnoscit, ut ea non carnali servitute, sed spirituali potius libertate veneretur.“ Audisti quia non carnali servitute, sed spirituali libertate veneranda esse ista dicit? Et quasi quaereres, quid est carnali servitute signa venerari? „Literam, inquit, sequi, et signa pro rebus quae his significantur accipere, servilis infirmitatis est.“

24. Item in sequentibus (lib. 3, c. 16): „Si autem flagitium aut facinus jubere, aut utilitatem et beneficentiam videtur vetare, figurata locutio est. *Nisi manducaveritis*, inquit, *carnem filii hominis et sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis* (Joan. 6, 54). Facinus vel flagitium videtur jubere:

figura ergo est praecipiens passioni Domini esse communicandum, et suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa et vulnerata sit.“ Audisti ergo, ajunt, figuram? Quid amplius requiris? Adde tamen quod apud omnes ecclesiasticos auctores, sed et in collectis missarum, quas ubique Ecclesia celebrat, panis altaris dicitur sacramentum, quod est sacrum signum.

Guitmundus.

25. O viri insipienter sapientes, nec Augustinum, nec ceteros auctores sanctos, nec consueta Ecclesiae verba intelligentes, aut certe male pervertentes praeclara diligentia! Nusquam etenim Augustinus in libro *de doctrina christiana* cibum altaris Domini, signum vel figuram vocavit, sed celebrationem dominici corporis signum dixit, quod idem et nos credimus. Nam quoties celebratio corporis et sanguinis Domini agitur, non equidem Christum iterum occidimus, sed mortem ejus in ipsa et per ipsam celebrationem memoramus, estque ipsa celebratio passionis Christi quaedam commemoratio. Commemoratio autem passionis Christi ipsam passionem significat. Celebratio igitur

corporis et sanguinis Domini passionis Christi est signum. Et hoc est quod ait beatus Augustinus (l. 3. c. 9): „Hoc vero tempore, posteaquam per resurrectionem Domini nostri manifestissimum indicium nostrae libertatis illuxit, nec eorum quidem signorum quae jam intelligimus operatione gravi onerati sumus, sed quaedam pauca pro multis, eademque factu facillima, et intellectu augustissima et observatione castissima, ipse Dominus et apostolica tradit disciplina: sicuti est baptismi sacramentum et celebratio corporis et sanguinis Domini.“ Quod vero addidit, quia sequi literam, et signa pro rebus quae his significantur accipere servilis infirmitatis est, de signis veteris Testamenti, de quibus tunc loquebatur, hoc dicit. Revera enim servile erat et infirmum secundum literam tantum circumcidi, pecudes immolare, neomenias et sabbata celebrare, agnum, petram et cetera hujusmodi, quae Christum significabant, pro Christo accipere. Quod si etiam de celebratione dominici corporis, quam signum vocavit, hoc Augustinus dixit, et nos ultro sequimur. Nam, cum dicimus in celebratione dominici corporis *Christus immolatur*, nemo carnaliter haec secundum literam debet accipere. *Chri-*

stus enim semel mortuus, *jam non moritur, mors ei ultra non dominabitur* (Rom. 6, 9). Sed dum passionem ejus missas celebrando memoramus, pro nobis olim mortuus designatur. Denique si quis dicat: Celebratio dominici corporis est dominica passio, tamquam carnaliter sentiens a nobis repellitur. Non est enim celebratio ipsa dominica passio, sed dominicae passionis jam peractae significativa commemoratio.

26. Ubi autem sequitur Augustinus dicens (c. 16): „Si autem flagitium aut facinus jubere, aut utilitatem et beneficentiam videtur vetare, figurata locutio est: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis* (Joan. 6 54), facinus vel flagitium videtur jubere. Figura ergo est, praecipiens passioni Domini esse communicandum, et suaviter atque utiliter in memoria recondendum, ut pro nobis caro ejus crucifixa et vulnerata sit.“ In qua re facinus vel flagitium videatur praecipere, ipse Augustinus in alio loco satis diligenter exponit. Non nostram opinionem in verbis Augustini sequamur, sed ipsum se diligentissime exponentem audiamus. Exponens enim psalmum nonagesimum octavum, sic dicit (n. 9): „Durum

illis visum est quod ait: *Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit vitam aeternam.* Acceperunt stulte, carnaliter illud cogitaverunt, et putaverunt quod praecisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, et daturus illis, et dixerunt: *Durus est hic sermo.*“

27. Sed et super Evangelium secundum Joannem, ubi haec eadem verba copiosius tractavit (tr. 27. n. 37), hoc ipsum flagitium vel facinus, quod eum praecipere putabant, latissima expositione prosecutus est dicens: „*Hoc vos scandalizat:* quia dixi carnem meam do vobis manducare, et sanguinem meum bibere, hoc vos nempe scandalizat? *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius*? Quid est hoc? Hic solvit quod illos moverat, hic aperuit unde fuerant scandalizati: hic plane si intelligerent. Illi enim putabant erogaturum corpus suum, ille autem dixit se ascensurum in coelum utique integrum. *Cum videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius,* certe vel tunc videbitis quia non eo modo quo putatis, erogat corpus suum: certe vel tunc intelligetis, quia gratia ejus non consumitur morsibus.“ Et iterum: „Isti autem cito defecerunt, talia loquente Domino Jesu.

Non crediderunt aliquid magnum dicentem, et verbis illis aliquam gratiam cooperientem; sed prout voluerunt ita intellexerunt, et more hominum, qua poterat Jesus aut hoc disponebat Jesus, carnem qua indutum erat Verbum, veluti concisam distribuere credentibus in se." Et paulo post: „Quid ergo? Non prodest quidquam caro: non prodest quidquam; sed quomodo illi intellexerunt. Carnem quippe sic intellexerunt, quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur." Et iterum: „*Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quidquam*, sicut illi intellexerunt carnem, non sicut ego do ad manducandum meam carnem."

28. Certe ergo satis in his verbis declaravit sanctus Augustinus, quod flagitium vel facinus videbatur Dominus jubere: hoc videlicet, quod eis qui audiebant, durum visum est. Unde et scandalizati sunt, quia et acceperunt, inquit, stulte et carnaliter. Sed quare stulte et carnaliter? Quia putaverunt, inquit, quod praecisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo et daturus illis; putaverunt quod gratia ejus consumeretur morsibus, et carnem qua indutum erat Verbum veluti concisam, quomodo in cada-

vere dilaniatur, aut in macello venditur, distribueret credentibus, non sicut spiritu vegetatur. Hoc est ergo facinus vel flagitium, quod, ut ait beatus Augustinus, videbatur Dominus jubere, non quia facinus aut flagitium juberet, jubendo manducari carnem suam, sed videtur (inquit) jubere, illis videlicet, qui putaverunt, quod hoc jubendo, necessario etiam se juberet occidi, et membratim conscindi, atque ita demum carnem ejus crudam vel coctam manducari. Proinde ergo figura est, inquit, in hac locutione.

29. Hic jam obstrepit, hic jam adgaudet fortassis umbraticus [1]). Noli praepostere, umbratice, noli praecipitanter gloriari: cujus rei figura dicatur hic esse, patienter et diligenter adverte. Figura ergo est, ait Augustinus, praecipiens. Quid praecipiens? Quid figurans? Hoc enim figurat, quod praecipit, passioni Domini, inquit, communicandum, et suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa, et vulnerata sit. Deo gratias. Quidquid igitur

---

[1]) *Umbraticus.* Aptissimum nomen ad designandos sacramentarios, qui realem Christi in eucharistia praesentiam negant, statuentes praesentiam tantum umbratilem, quae scil. sit per signum et figuram.

illud est, quod Augustinus hic figuram appellat (nam quid figuram dicat in his ejus verbis cognosci non tam facile potest) non utique corporis Domini, sed crucifixionis ejus et vulnerationis, hoc est occisionis nostraeque communicationis cum ea, id est, ut imitemur Christum et communicemus passioni ejus compatiendo, manifestissime figuram esse demonstrat, Paulo quoque apostolo concordante, qui ait: *Quotiescunque panem hunc manducabitis, et calicem Domini bibetis, mortem Domini annunciabitis donec veniat* (1.Cor.11,26). Quod si quaeramus quid hic figuram Augustinus dixerit, nihil utique tam congrue videtur occurrere, quam id quod paulo superius doctor idem jam dixerat, id est, celebratio ipsa corporis et sanguinis Domini. Quas ob res stulte et insipientissime berengariani librum *de doctrina christiana* nobis objiciunt, cum cibus altaris Domini nusquam figura, nusquam ibi signum dicatur: et quidquid illud sit, quod signum ibi et figura dicitur, non utique signum et figura corporis et sanguinis Domini, sed passionis Domini et nostrae communicationis cum ea, certissime demonstretur.

30. Porro autem si ipsam eucharistiam contentiose asserunt ab Ecclesia vocari sig-

num et figuram (vocatur enim sacramentum, id est, sacrum signum), quid sibi, quaeso, in hoc conferent, quid nobis oberunt? Nos quippe illam non veremur dicere figuram et sacramentum. Hic fortasse respondebit umbraticus, quod et dicere solitus est: Si figura est, quomodo veritas? Si sacramentum, quomodo veritas? O male cordati hominis insulsissima ratio. Non legisti in Evangelio ipsum Christum signum appellari? dicente Simeone: *Ecce hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur* (Luc. 2, 34). Et in Canticis canticorum ipse ad sponsam suam dicit: *Pone me ut signaculum super cor tuum* (Cant. 8, 6). In Isaia quoque legitur: *Erit radix Jesse, qui stat in signum populorum* (Isa. 11, 10). Quapropter si Christus est, et verus Christus est, et signum: nihil nos impedit, si hoc quod de altari Domini sumimus, cum sit verum Christi corpus, dicatur et signum. Sed cujus rei, forsitan inquies, nisi dominici corporis est signum? Et ego vicissim abs te requiro, cujus rei Christus est signum? Si mihi respondes, tu ipse quod interrogas solvis. Si illud mihi non respondes, nec me respondere hoc cogis.

31. Ad instructionem tamen fidelium, de

hac re sicut Dominus dederit aliqua dicam: Christus enim, quoniam seipsum pro nobis obtulit, factus est nobis signum redemptionis. Omne enim pretium translationis, ejus rei cujus est pretium, signum est. Christus igitur quoniam quidem Redemptor noster est, de morte ad vitam ipse nos transtulit; et quoniam ipse est et pretium nostrum, hujus nobis translationis, id est, nostrae redemptionis est signum. Non absurde ergo credimus, si simili quoque ratione cibum altaris dominici, et propter virtutem Divinitatis in eo plenissime habitantis, nostrae salutis effectivum, et quoniam pretium nostrum est, ejusdem salutis nostrae credimus significativum.

32. Christus denique inter Deum et homines mediator, dum nobis semper velut arcus in nubibus, ex divina consistens et humana substantia, fulget in praedicatoribus, cumque Pater pro nobis interpellantem semper aspicit, inter Deum et homines signum est foederis sempiterni, juxta quod scriptum est: *Ponam arcum meum in nubibus, et erit signum foederis mei inter me et inter terram* (Gen. 9, 13). Hujus quoque divini foederis, hujus tam saluberrimae pacis sacrosancta altaris oblatio a nobis creditur signum.

33. Sed et illud quod de Virgine natus est Christus, nobis est signum, quod et nos de matre virgine in Christo renascimur, quam *despondit* Apostolus *uni viro virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11, 2), quae est Ecclesia. In Christo crescente profectum nostrum, *donec occurramus omnes in virum perfectum* (Ephes. 4, 13), praesignatum attendimus. Ipse daemonia ejicit, sanitates perficit, tertia die consummatur. Et nos primo quidem vitia expellimus, virtutes deinde nutrimus, tertio perficimur. Et quid amplius referam, cum tota ejus in hoc mundo carnalis conversatio, omnisque secundum carnem disputatio, nostrae vitae christianae proponatur in signum, *si enim dicimus nos in Christo manere, debemus sicut ipse ambulavit et nos ambulare* (1. Joan. 2, 6)?

34. Ut tamen et de fine aliquid memorem, idem crucifixus, mortuus, sepultus et resurgens, ad Patris dexteram demum ascendens, nonne juxta Apostolum hoc nobis designat, ut quotidie, sicut ipse praecipit, crucem nostram bajulemus (Luc. 9, 23), quotidie huic mundo moriamur, *consepulti quoque* etiam non attendamus praesentia, sed sicut filii resurrectionis *ambulemus in nova vita*, ut

post labores hujus seculi conscendamus et nos ad coelestia regna? *si enim*, ait Apostolus, *complantati fuerimus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus: hoc scientes, quod vetus homo noster simul crucifixus est cum illo, ut destruatur corpus peccati. Et quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in mortem ipsius baptizati sumus, consepulti ei per baptismum in mortem, ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus* (Rom. 6, 3. ss.). Nam quod post hanc vitam bene gestam coelestia petamus, omnium christianorum orthodoxorum testis est fides. *Scimus enim*, juxta beatum Apostolum, *quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod habitationem habemus ex Deo, domum non manufactam in coelis* (2. Cor. 5, 1). In his igitur omnibus suae sanctae Ecclesiae signum nobis Christus occurrit, quod in cruce pendens sanctissima sua auctoritate ipse confirmavit, dicens: *Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* (Matth. 27, 46)? Ubi enim Pater eum aut quando dereliquit, cum ipse dixerit: *Non sum solus, quia Pater mecum est* (Joan. 8, 29)? et iterum: *Pater scio quia semper me audis* (Joan. 11, 42)? In se ergo Ecclesiam suam

quondam in Adam derelictam sine dubio figurabat. Cumque sicut nos beatus apostolus Paulus docuit: *Ipse caput Ecclesiae* sit et *Ecclesia corpus ejus* (Eph. 1, 22), ipsum suum proprium, quod de beata Virgine sumpserat corpus, corporis sui, quod est Ecclesia, signum est et figura et sacramentum. Quod videlicet Ecclesiae corpus ad instar capitis sui de Spiritu sancto et Ecclesia virgine corde nascitur; et ex omnibus gentibus, tamquam ex diversis membris in unum novum hominem congregatur.

35. Omnia porro haec per id, quod de altari dominico sumitur, non incongrue credimus figurari. Nam ut inde facili compendio satisfaciam, neque tamen rationes altissimas divinorum mysteriorum passim prodam: de hoc certe universalis Ecclesia testis est, quia quotiescunque id sumimus, nos utique christianos esse, id est, spiritualiter natos ostendimus. Consequenter ergo et concrucifixos, et conmortuos, et consepultos Domino nostro per baptismum in mortem, sed et consurrexisse nos declaramus. Per hanc quoque vitia expellimus, per hanc nos in nova vita confirmari confidimus; per hanc postmodum perfectos ad regnum aeternum nos ascensuros speramus. Jam vero quod

unitatem corporis Ecclesiae sacra figuret oblatio, non est necesse ut hoc probando laborem. Paulus enim id sufficienter declarat apostolus dicens: *Panis quem frangimus, et calix cui benedicimus, nonne participatio corporis et sanguinis Domini est? quia multi unum sumus in Christo* (1. Cor. 10, 16. 36). Quod beatus Cyprianus intelligens in epistola ad Magnum quendam ita prosequitur (n. 6): „Denique unanimitate christianos firma sibi atque inseparabili caritate connexos, ipsa etiam dominica sacrificia declarant. Nam quando Dominus corpus suum panem vocat, de multorum granorum adunatione congestum, populum nostrum quem portabat indicat adunatum. Et quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum, gregem item nostrum significat, commixtione adunatae multitudinis copulatum.“ Unde et beatus Augustinus super Joannem dicit (Tract. 26): „Hunc itaque cibum et potum, societatem vult intelligi corporis et membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia.“ Et paulo post: „Propterea quippe, sicut ante nos intellexerunt, ait, homines sancti Dei, Dominus noster Jesus Christus corpus et sanguinem suum in eis rebus com-

mendavit, quae ad unum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud unum ex multis granis conficitur; aliud unum ex multis acinis."

37. Aptissime igitur et rationabiliter sacra oblatio, cum aliorum multorum bonorum, tum etiam corporis Domini, id est, Ecclesiae ex multis hominibus vel populis velut granis, inter duo Testamenta, tamquam superiorem et inferiorem molam contritis, id est, humiliatis, per aquam baptismi et ignem Spiritus sancti in unum collectae atque compactae dicitur signum. Ipsius vero corporis quo divinitas Salvatoris proprie induta est apud quempiam auctorum, aut nusquam, aut vix signum aperte dici reperies [1]). Ubi sane invenitur eucharistia dici sacramentum corporis Domini, aut constructionem verborum sic resolvimus: Eucharistia est sacramentum, quod est corpus Domini, ut ipsa quidem sit vere corpus Domini, sacramentum vero sit aliarum rerum, praedictorum videlicet bonorum, sicut solemus dicere: Deus est fons bonitatis, id est fons qui est bonitas, et plenitudo divinitatis, id est plenitudo quae est divinitas, et multa hujusmodi alia: aut certe

---

[1]) Cf. *opusc.* XXIII, 43. ss.; et annot. ad *opusc.* VII, 136; XXIII, 43. 83. 87. et 202.

intelligimus, quod ipsa quidem sit corpus Domini, ipsius videlicet Verbi Dei proprium, et corporis Domini, quod est Ecclesia, sicut beatus Apostolus docuit, sacramentum.

38. Quod si uspiam inveniretur etiam ipsius corporis, quo Verbum Dei indutum est (quod tamen nusquam aut vix clare occurrit), sacramentum dici; quid nobis officeret? in quo fidem nostram labefactaret? Numquid enim nullum sacramentum est id cujus est sacramentum? Aut nulla figura est id cujus est figura [1])? Quid ergo de Filio

---

[1]) Scil. *Figura* et *signum* non exigunt *absentiam* illius, cujus sunt figura et signum. Ita linguae igneae apparentes supra apostolos die pentecostis Act. 2, 3. non erant signa Spiritus sancti *absentis*. Quare distingui debent figurae *vacuae* et figurae *plenae* eo, cujus sunt figurae. Porro eucharistia figura est *plena*. Ad rem Werner abb. († 1126) in *defloratiouibus ss. patrum* l. 2. dominica 2. post Pentec. (Migne 157, 1024) scribit: „Quid enim? numquid sacramentum altaris veritatis non est, quia figura? . . . Quare ergo sacramentum altaris similitudo esse non potest et veritas? In alio quidem *similitudo*, in alio *veritas*. Nam cum sit unum sacramentum, tria ibi discreta praeponuntur, species videlicet visibilis, et veritas corporis, et virtus gratiae spiritualis. Aliud est enim *visibilis species*, quae visibiliter cernitur; aliud est *veritas corporis* et sanguinis, quae sub visibili specie invisibiliter creditur; atque aliud *gratia spiritualis*, quae cum

ei in epistola ad Hebraeos Paulus dicit: *ui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus* (Hebr. 1, 3), id est Patris? Numuid non est Filius id quod Pater? Absit. ilius enim id omnino quod Pater est; et ihil aliud quam id quod Pater est. Falsum st igitur dicere, quod nulla figura sit id ujus est figura. Denique et Christus olim

---

rpore et sanguine invisibiliter et spiritualiter praepitur. Quod enim videmus, species est panis et ni. Quod autem sub specie illa credimus, verum rpus est et verus sanguis Jesu Christi, quod pendit in cruce, et qui fluxit de latere. (Joan. 19). aec per panem et vinum corpus et sanguinem taen significari credimus, sed sub specie panis et ni verum corpus et verum sanguinem consecrari, et eciem quidem visibilem sacramentum esse veri corris et veri sanguinis, corpus autem et sanguinem cramentum esse gloriae (et gratiae) spiritalis, et emadmodum species illic cernitur, cujus res vel bstantia ibi esse non creditur, sic res ibi veraciter substantialiter praesens creditur, cujus species non rnitur. Videtur enim species panis et vini; et bstantia panis et vini non creditur. Creditur autm substantia corporis et sanguinis Christi, et taen species non cernitur. Quod vero videtur secunm speciem sacramentum est et imago illius, quod editur secundum corporis veritatem; et quod cretur secundum corporis veritatem, sacramentum est ius, quod praecipitur secundum gratiam spirilem.«

docens, miracula faciens, justissime inter homines vivens, manducans, bibens, dormiens ceterasque nostrae humanitatis proprietates in se ostendens, quid nobis aliud quam seipsum Deum hominemque designabat [1]? Sed et nunc quoque pro nobis interpellans hodieque corpus suum cum cicatricibus vultui Patris ostendens, se pro nobis natum passum ac resurrexisse, atque ad coelos

---

[1]) Considerat hic Christum, Verbum carofactum ut magnum quoddam sacramentum, in quo sub humanitatis velo vere aderat quamvis invisibilis divinitas. Ita et eucharistia est sacramentum, in quo sub panis specie adest verum Christi corpus quamvis invisibile. Quare sicuti actionibus externis humanitatis Christus significare et exprimere poterat affectus sensaque interna ac proinde seipso (quatenus erat visibilis) semetipsum (quatenus erat invisibilis) ita poterit eucharistia seu corpus Christi eucharisticum seu corpus Christi prout est in eucharistia sub speciebus panis esse significativum aliorum mysteriorum et etiam suiipsius, quin excludatur realis ejusdem praesentia. Fatendum tamen est faciliori ratione solvi posse difficultatem petitam ex appellatione sacramenti, vel etiam figurae et signi eucharistiae subinde tributa, ut ostendimus l. cit. in annot. Prae oculis scil. haberi debet esse sacramenta figuras, symbola plena eo, cujus sunt sacramenta etc. neque de ratione sacramenti etc. esse, ut illud absens sit, cujus est sacramentum, sed tantum ut lateat per se non videatur etc.

ascendisse designat. Idem igitur Christus sui ipsius est sacrum signum, id est sacramentum. Haec eadem quoque divina nobis oblatio sine fidei nostrae periculo signare potest. Cum haec igitur ita sint, eadem nobis per omnia, quae et Christus, eucharistia nostra significare invenitur: et quarum rerum illa, earundem et Christus sacramentum. Quae cum ita sint, nemo tamen idcirco dicit Christum umbram Christi, et non verum Christum esse; nec corpus ejus, quoniam corporis sui, quod est Ecclesia, et sui ipsius, ut nunc ostendimus, significativum est, umbraticum et non verum corpus exsistere. Nemo igitur dicat eucharistiam nostram propter praedictas significantias umbram illius dominici corporis, quod divinitas Salvatoris sibi proprie induit, et non ipsum verum et proprium Salvatoris corpus exsistere; nam si ob praedictas significantias ipsa non est verum Christi et proprium corpus, propter easdem significationes nec Christus erit verus Christus. Sed absit ab omnium mentibus hoc, ut quoniam tottantorumque bonorum nobis est sacramentum Christus, idcirco ejus veritas ullatenus evacuetur. Absit ergo pariter ab omnium cordibus ut eucharistia nostra, quoniam nobis eadem

bona significat, idcirco verum Christi et proprium corpus esse negetur. Quapropter satis, ut arbitror, abundeque monstratum est, quidquid ex praedicta beati Augustini scriptura, aut ex nominibus sacramenti videlicet et figurae et signi, quae in usu tenet Ecclesia, adversarius objicit, nostrae fidei nihil obesse, verum quam pueriliter etiam in aliis desipiat, ex his patere.

Rogerius.

39. Constat equidem satisque probatum est nunc abs te, quia sui ipsius Christus est signum; verumtamen id quomodo esse possit, desidero plenius declarari.

Guitmundus.

Quid super hoc miraris? Res enim ita solemnis est ut neminem deceat dubitare. Quis enim hominum est (verbi causa) qui operans quidlibet, vel etiam solo suo motu spontaneo non significet se viventem? Itaque fit ut unus homo in substantia semper idem, secundum diversa opera seipsum significare possit. Ita ergo Christus substantialiter semper idem, tamen visibilia operans seipsum significat invisibilia operantem. Sed

et verbo et habitudine seu specie corporis his, quibus aliquando apparuit, significavit se propitium vel iratum. Ad hunc quoque modum sacri altaris oblatio, cum substantia corporis Christi veraciter sit, secundum visibilem speciem et visibilia mysteria, vel de ipso Domino, vel de ejus Ecclesia, absque fidei nostrae periculo aliqua significare potest.

Rogerius.

40. Perge quo intenderas; nam de his insanissimum est amplius dubitare.

Guitmundus.

Illud sane Berengarium movere permaxime solet, quod in expositione supradicti nonagesimi octavi psalmi beatus Augustinus de verbis Domini ad discipulos ita dicit (n. 9): „Cum remansissent cum illo discipuli duodecim, instruxit illos, et ait illis: *Spiritus est qui vivificat; caro autem nihil prodest. Verba quae locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* (Joan. 6, 64). Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, et bibituri illum sanguinem quem fusuri sunt, qui me crucifigent.“ Si ergo, ait Berengarius, non hoc corpus, neque illum sanguinem, re-

stat ut quod de altari sumitur, umbra tantum sit corporis et sanguinis et figura.

41. Quod si superiora Augustini verba in expositione ejusdem psalmi, vel certe in expositione Evangelii, ubi haec eadem verba Domini tractantur, diligenter advertisset, nunquam ex his forsitan erroris hujus calumniam perstruxisset. Sed infelix homo, diu in peste haeretica inveteratus, suadente diabolo, cujus retibus pene inexplicabiliter implexus est, libentius omnes ingenii sui vires ad aucupandum unum verbum, quo male intellecto propagatam stultitiam munire videatur, accommodat, quam divinarum Scripturarum providentissimam vigilantiam contra se valide reclamantem vel tenuiter attendat. In eodem quippe psalmo haec praedixerat beatus Augustinus (n. 9): „Suscepit Christus de terra terram, quia caro de terra est; et de carne Mariae carnem accepit, et in ipsa carne hic ambulavit, et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit.“ Si ergo ipsam carnem, quam de carne Mariae accepit, in qua hic ambulavit nobis manducandam ad salutem dedit, quomodo non hoc corpus, nisi quia ipsam carnem dat nobis manducandam in eadem substantia, non hoc autem corpus, id est in eadem forma, ac si di-

ceret: Corpus quidem meum, sicut audistis, dabo vobis, sed non secundum hoc quod videtis, id est non tale quale videtis, non in hac forma, non in hac specie quam videtis [1]). Alioquin cur addidit: quod videtis, cum sufficeret dixisse, non hoc: nisi quia hoc secundum essentiam, non hoc secundum quod videtis?

42. Denique ut hoc quod dicimus Augustinum sensisse cognoscas, recense attentius, quid in eis qui scandalizati sunt in expositione hujus psalmi vel Evangelii culpaverat. Certe enim substantiam illam, quam cernebant oculis, datum iri sibi ad manducandum putabant, non panem, non aliud quidpiam. Augustinus autem hoc stulte et carnaliter dicit eos accepisse. „Putaverunt enim, inquit, quod praecisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, et daturus illis.“ Putaverunt quod gratia ejus consumeretur morsibus, et carnem qua indutum erat Verbum, non integram, sicut ascendit in coelum,

---

[1]) Simili modo Ivo carnotensis ep. 287 hanc dificultatem solvit: „Sic convenienter intelligi potest: Ipsum quidem materiali essentia, sed non visibili forma. Unde et subditur: Etsi necesse est illud visibiliter celebrari, necesse est tamen invisibiliter intelligi.“

sed veluti concisam, vel quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, distribueret credentibus, non quomodo spiritu vegetatur, id est, non vivam. Nam si spiritu vegetatur, viva est. Quid ergo si putassent se accepturos carnem integram, non per particulas concisam, non mortuam, sed vivam; non sicut in macello venditur, sed vivam sicut spiritu vegetatur? numquid errasent? Utique non errassent. Dum enim culpantur, non ideo, quia illam carnem, id est ejusdem substantiae se manducaturos putabant, sed hoc solo, quia non integram, non vivam, atque consequenter absque culpa fuissent, si eandem, id est ejusdem substantiae carnem se manducaturos putassent integram et vivam. Quod si consequitur, imo quia consequitur, vide quam efficaciter Berengarii sententiam omnemque umbraticorum errorem prorsus interimit.

43. Quare si hoc modo, quo diximus, convenientissime praedicta Augustini verba, nulla circumstante parte scripturae reclamante, imo tota serie diligenter inspecta, et Evangelii expositione suadente, imo necessario cogente, intelligi possunt, quid sibi in his praesidii Berengarius contra nos collocat? quae, ut indulgentius loquar, etiamsi in

ambiguo essent, non magis suae parti quam nostrae opitularentur. Nunc autem cum et ipsius scripturae circumstantia, et tractatus Evangelii tam perspicua ratio, et universalis Ecclesiae auctoritas, nostro sese intellectui conferant, nihil hic loci ulterius habens haereticae corruptionis infectio conticescat. Aut certe, si quo pacto nostram se confidit reprobare posse sententiam, aut suam ostendere meliorem, aequo animo audire parati sumus. Non enim quidquam subterfugere volumus, quod non diligenter, auxiliante Christo, discutiamus.

44. Hoc ideirco dico, quoniam me audisse existimo, quod Berengarius de pronomine *hoc*, ad hunc modum ratiocinetur. *Hoc*, inquit, pronomen est; pronomina autem substantiam sine qualitatibus significant. Cum igitur dicit [1]), non hoc corpus, de substantia corporis, non de qualitatibus dicit. Hic ex-

---

[1]) *Cum igitur dicit* scil. Augustinus in testimonio, quod supra n. 40. Berengarius objecerat. Nititur nimirum hic haeresiarcha ex verbis objectis inferre, s. doctorem negare Christum dare in eucharistia corpus suum secundum substantiam, neque licere verba illa ita interpretari, ut catholici solebant, quod scil Augustinus tantum negaverit Christum dare corpus suum secundum naturalem suam conditionem et modo carnali.

clamare compellor juxta prophetam et Apostolum: *Ubi est literatus?* Ubi trutinator verborum? *Ubi legis verba ponderans* (Isa. 33, 18): *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi* (1 Cor. 1, 20)? Vere stultam dixerim hanc sapientiam. Nam iidem ipsi grammatici, qui hujusmodi proprietatem partium orationis dixerunt, figuras etiam loquendi, quibus a sua proprietate partes orationis decentissime plerumque deficiunt, tradiderunt et mirifice laudaverunt. Quis denique est, qui quotidiano usu loquens aut dictans reprehendatur, si ita dicat: Non sum ego ille qui quondam fui, tu non es is vel ille qui solebas, cum eadem substantia sit, sed qualitates diversae? Sed et dialectici, qui pernimium verba appendunt, quotidie res differre, et easdem esse non tantum secundum substantiam, sed etiam secundum qualitates et dicunt et legunt. Quod si *ille*, et *is*, et *idem*, pronomina sunt, et non semper substantiam, sed etiam qualitates apud doctissimos etiam persaepe significant, cur et *hoc* pronomen non possit idem pati? An quia Berengario non habenti unde suam aliter muniat haeresim, id non placet? Placuit tamen summae auctoritatis quibusdam auctoribus grammaticae artis non solum figu-

rate qualitates in pronominibus posse accipi, sed etiam *talis* et *qualis*, quae proprie qualitatis significativa sunt, inter pronomina numerari.

45. Sed viderit ille peritissimus grammaticus Donatus, qui *qualis* et *talis* pronomina esse voluit, quid dixerit. Ego enim de auctoribus grammaticae artis judicare nunc opus non habeo, cum ipsa argumentatione adversarii commodissime mihi uti possim, dicens: *Ipsa* pronomen est. Pronomina autem substantiam significant sine qualitatibus. Cum igitur Augustinus dicit: „In ipsa carne ambulavit, et ipsam nobis manducandam ad salutem dedit," substantiam carnis Christi, non figuram nos manducare dicit. Item, *hoc* pronomen est. Cum igitur idem Augustinus dixerit in sermone ad neophytos: „Hoc accipite in pane, quod pependit in cruce, et hoc accipite in calice quod effusum est de Christi latere:" substantiam corporis et sanguinis Christi, non figuram nos manducare et bibere declaravit.

46. Haec igitur argumentatio tua, o quisquis ea niteris, si quidem infirma est, nobis adeo curanda non est. Si autem firma, plus nobis quam tibi prodest, cum eam tu nonnisi in uno loco habeas, nos vero in multis.

Cumque sibi Augustinus ita contrarius sit, aut non est jam recipiendus, aut in pluribus testimoniis magis quam in uno credendus: facilius quippe in uno quam in pluribus vel ipse errare, vel codices ejus ab aliquo falsatore corrumpi potuerunt. Elige igitur quod placet: aut infirma est haec tua ratiocinatio, et nihil conficit; aut firma, et nobis plurimum proficit. Nam si infirma est, ubi dicitur, non hoc corpus, non de substantia dictum esse comprobat. Si autem firma, ubi dicitur, ipsam carnem nobis manducandam dedit, et hoc accipite, et cetera similia, de substantia intelligenda esse confirmat.

47. Aut si forsitan dicas: Ego sic illa pronomina resolvam: ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit, id est ipsius carnis figuram, et hoc accipite in pane, id est hujus corporis figuram accipite in pane, et ad hunc modum cetera; si hoc, inquam, dicas, et nos eodem modo tuum pronomen resolvimus, dicentes: non hoc corpus, quod videtis, dabo vobis, id est: non hujus corporis figuram; non umbram, sed veritatem dabo vobis. Illas enim tuas resolutiones talis resolutio sequitur. Si ergo resolvendi figuras in pronominibus contra nos suscipis, qua

fronte easdem contra te recusare possis? Aut igitur eas adhibe, et tuas tibi umbras auferunt: aut respue, et nobis plurimum conferunt. Nam si praedictas resolutiones pronominum contra nos proponis, quod nobis opposueras capitulum, contra te et umbras tuas manifeste convertis. Si autem respuis, et substantivam significantiam semper in pronominibus obstinate requiris, Augustinum in multis aliis, ut dixi, huic uni capitulo adversantem, tibique et sibi contrarium aut non recipimus, aut pluribus testimoniis magis credentes quam uni, concludimus quod optabamus, scilicet, quia substantive non umbratice corpus Domini manducamus. Quaquaversum igitur fugias, ex his palam est, quia si doctorem praecipuum Augustinum, quo maxime nitebaris, diligenter advertis, hujus erroris scilicet umbratici pestem absque ulla respiratione prorsus evertis.

48. Proinde hac dissoluta calumnia, ad illud etiam quod de epistola sancti Augustini ad Bonifacium Berengarius objicit, transeamus. Qua in re contentionis amore magis quam ratione aliqua laborare satis aperte videtur. Quod enim ait sanctus Augustinus: „Sicut sacramentum corporis Christi secundum quendam modum corpus Christi est,

et sacramentum sanguinis Christi secundum quendam modum sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est," non id de sacramentis nostri altaris est necesse intelligi. Generaliter enim de sacramentis dixerat. Si enim sacramenta quandam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac enim similitudine plerumque jam sacramenta ipsarum rerum nomina accipiunt. Deinde a genere ad partem descendens, per simile id quod intenderat conclusit, dicens: „Sicut ergo secundum quendam modum sacramentum corporis Christi est corpus Christi," etc., quod libera facultate intelligere possumus dictum esse de manna, vel de pane et vino Melchisedech (Gen. 14), vel de aliquo veterum sacrificiorum, quae sacramenta corporis et sanguinis Christi fuerunt. Possunt enim quodammodo per figuram corporis et sanguinis Christi [1]) appellari, sicut petra vocatur Christus. Et ideo non satis attendit homo quid opponat.

49. Nam et si ex abundanti de sacramen-

---

[1]) *Per figuram corporis et sanguinis Christi.* Puto legendum esse *corpus* et *sanguis* Christi, vel supplendum, possunt per figuram *nominibus* corporis et sanguinis Christi appellari.

tis quoque altaris nostri dictum id velimus accipere, fidelis et facilis intelligentia patet. Cum enim sacramenta nostra sint substantive corpus illud quod est Filii Dei proprium, sunt quodammodo per figuram ipsum corpus Christi, cujus sacramenta sunt, id est Ecclesia. Quod in expositione super Joannem confirmat Augustinus his verbis (Tract. 26): „Hunc itaque cibum et potum societatem vult intelligi corporis et membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia. Hujus rei sacramentum, id est, unitatis corporis et sanguinis Christi alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum in dominica mensa praeparatur et de dominica mensa sumitur.“ Idem in quodam sermone de sacramentis: „Qui passus est, inquit, pro nobis, commendavit nobis in isto sacramento sanguinem suum et corpus, quod etiam fecit et nos ipsos. Nam et nos ipsius corpus facti sumus, et per misericordiam ipsius, quod accipimus, nos sumus.“ Ecce quomodo cibum et potum altaris dixit esse quodammodo societatem corporis, quod est Ecclesia. Non quod ipse cibus et potus sit ipsa societas, sed ipsius societatis sacramentum, et hoc quod accipimus, dixit quodammodo esse nos, quia nostri est sacramentum. Ita ergo corpus Christi proprium

est quodammodo per figuram illud corpus Christi, cujus est sacramentum, quod est Ecclesia. Nec mirum cum ipse Dominus per prophetam dicat: *Indumento justitiae circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis* (Isa. 61, 10). Se dicit sponsum, quia ipse Sponsus est, se dicit sponsam, quia ipse est quodammodo illud corpus suum, quod est Ecclesia, cujus ipse est sacramentum.

50. Hanc intelligentiam nobis aptissime similitudo secuta commendat. Sicut enim dicimus proprium corpus Domini, alterius sui corporis, quod est Ecclesia, sacramentum, sic baptismum visibilem alterius invisibilis, scilicet baptismi, cognoscimus sacramentum. Est namque baptismus exterior, aqua visibilis carnem abluens; est baptismus interior, fides invisibilis animam simili modo purificans, teste beato apostolo, qui ait: *Fide mundans corda eorum* (Act. 15, 9). Et iterum: *Sic et vos salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiae bonae interrogatio in Deum* (1. Petr. 3, 21). Proinde satis convenienter et sana fide intelligere possumus dixisse Augustinum, sicut sacramentum corporis Christi, id est, sicut

illud proprium Filii Dei corpus, quod est sacramentum corporis Christi, quae est Ecclesia, secundum quendam modum corpus Christi est, illud scilicet cujus est sacramentum, quod est Ecclesia [1]) (ipse enim sponsus, ipse secundum quendam modum et sponsa): ita sacramentum fidei, id est exterior baptismus, pro eo quod fidei signum est, secundum quendam modum fides est.

51. Offendit adhuc Berengarium sanctus Petrus de Domino dicens: *Quem oportet coelum suscipere usque in tempora restitutionis omnium* (Act. 3, 21). Si usque in finem, ait Berengarius, coelo suscipi debet, nunquam de coelo exit, ut in terris aliquando teneri possit. Nos credebamus Christum in coelo regnare; iste vero ita incarcerari, ut etiamsi velit corporaliter usque in finem miseras non possit terras visere. Et Augustinus in libro *de civitate Dei* dicit (lib. 22. ult. cap.), unumquemque sanctorum ad tantam gloriam perventurum,

---

[1]) Proinde paucis: Sicut corpus Christi in eucharistia, quatenus speciebus significatur, symbolum est Ecclesiae ac propterea „secundum quendam modum" (quo scil. nomen rei significatae tribuitur ipsi signo) Ecclesia est, ita etc.

ut ubicunque volet suus spiritus, continuo sit et corpus. Et Berengarius asserit Christum ad tantam impotentiam devenisse, ut qui de terra suum corpus elevavit ad coelum, non possit illud usque in finem vel ad horam reddere terris. O nimium coeca vanitas et vana coecitas! Quis enim quotidiano usu loquens, dicere metuat: Tot mensibus, vel tot annis in civitate illa mansit ille, etiamsi quotidie ad opus suum de ambitu exeat civitatis? In Evangelio de Anna scriptum est, quia non discedebat de templo (Luc. 2), cum tamen saepius illam corporalis necessitas avocaret. Quapropter si ad terras Christum quotidie corporaliter descendere diceremus, beati Petri opposita nobis sententia non obesset. Sed absit hoc a christianorum prudentia, ut sic dicamus Christum in terris sacrificari vel manducari, ut necessario interim deserat coelos. Ipse namque in coelis totus est, dum totum corpus ejus vere manducatur in terris. Quod non esse habendum incredibile ex virtute divinae potentiae, et ex supradictis exemplis, scilicet vocis et animae, satis facile comprobari potest.

52. Quis vero risum tenere jam valeat, audiens Berengarium ipsa Domini verba de sacramentis interpretantem? „Hoc, inquit.

necessario panis, est corpus meum, et hic calix necessario vinum.“ O impudentissima stultitia, et nimium patens, nec quid dicat, nec quorsum tendat aspiciens! Quae est enim hic necessitas, ut subaudiatur tam necessario panis et vinum, cum possit econtra congrue dici: hoc, subaudis corpus, jam non panis, est corpus meum; et hic, subaudiatur potius [1]) jam non vinum, est calix sanguinis mei. Vel certe sic: Hoc, subaudiatur hactenus panis, ex hoc jam est corpus meum, non panis; et hic calix subaudiatur hactenus vinum, ex hoc jam est sanguis meus, non vinum. Vel certe sic absque istis subauditionibus: hoc enim pronomen non est ad supradicta relativum, sed tantummodo demonstrativum [2]). Et ideo panis et vinum, quae supra in Evangelio nominata sunt, nulla hic necessitate subaudiuntur.

53. Jam miseret me illius et erubesco pro

---

[1]) *Potius*, legendum censeo *potus*, scil. *hic potus*.

[2]) Haec est melior solutio. Pronomen enim *hoc* non tam significat sive panem sive corpus Christi, quam potius demonstrat generatim et in confuso sicut adverbium *ecce* rem praesentem, quae in initio propositionis panis quidem erat, sed in ejusdem fine ipsum corpus Christi per transsubstantiationem vi verborum factum sub panis speciebus praesens.

illo. Quis enim, nisi se ipse ita proderet, ejus nominis virum tam pueriliter garrire et tam frivole desipere credere posset? Sed videamus per has tam necessarias subauditiones, tantus hic ratiocinator quo pervenerit, quid confecerit, qud obtinuerit. Hoc, inquit, ut sacramenta altaris panis dicatur et vinum. Huccine igitur totus labor ille tendebat? Ad hoc solum ita te profudisti, ut nec tuae senectuti parceres, quin te pro disputatore egregio calumniosissimum cavillatorem, pro constructore perito qualiumcunque panniculorum inertissimum et ineptissimum assutorem demonstrares? Quis enim id negat? Quis non id libenter fatetur, quod sacramenta dominicae mensae recte panis et vinum vocantur, vel quia panis et vinum prius fuerunt, vel quia panis et vini similitudinem substantialiter transmutata servant? Sic namque serpens, qui de virga factus est, virga dicitur. Scriptum quippe est: *Devoravit virga Aaron virgas eorum* (Exod. 7, 12), id est, serpens qui de virga Aaron factus fuerat, serpentes eorum. Sic homo, quia inde factus est, saepe terra, et pulvis, et lutum vocatu. Sic etiam propter similitudinem dicit Apostolus: *Petra erat Christus* (1. Cor. 10, 4). Et in Psalmo cani-

tur: *Ego sum vermis et non homo* (Psal. 21, 7), cum substantialiter esset homo, sola similitudine vermis. Sic ultra numerum alia multa. Si igitur multae res propter harum causarum alteram recte aliarum rerum longe diversarum vocabulis nuncupantur: quanto magis sacramenta nostra propter utramque hanc causam recte panis et vinum dici possunt, rerum videlicet quae fuerunt multam retinentia similitudinem, cum substantialiter proprie dominici corporis et sanguinis teneant veritatem?

54. Jam nunc illud quod ecclesiasticae orationis auctoritate se conficere Berengarius jactitat, videamus: „Ecclesia, inquit, in missa quadam ita orat: Perficiant in nobis, quaesumus, Domine, tua sacramenta quod continent, ut quod nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.“ Hic ergo ostendit se non habere rerum veritatem, sed speciem. Heus, bone intellector, quarum, inquam, rerum speciem, non veritatem? Corporis, inquies, et sanguinis Domini. Bene. Considera ergo diligenter quod dicitur, ac mihi responde. Quid est quod nunc specie gerimus? Corpus, inquies, Domini specie, non substantive manducamus. Adde sequentia. Rerum veritate capiamus. Quid? In futuro ergo se-

culo corpus et sanguinem Domini vere et substantive manducabimus? Hoc quippe oratur, ut id quod nunc specie gerimus, quidquid illud sit, illud idem in veritate capiamus. Quare, si semper in hoc seculo corpus Christi, ut tu deliras, specie, id est, umbratice comedimus; restat, ut illud in altero seculo substantive comedamus. Quod si sentire absurdissimum est, quam stultissime interpretaris orationem praedictam, jam nec teipsum latere puta.

55. A capite igitur orationis quid velit scriptura dicere, diligentissime videamus. Perficiant in nobis, quaesumus, Domine, tua sacramenta quod continent. Supra jam diximus, et beati apostoli Pauli verbis approbavimus, quod divina sacramenta unitatem corporis Christi, quae est Ecclesia, designarent, et hoc est quod significando continent. Hoc igitur rogat Ecclesia dicens: Perficiant in nobis, quaesumus, Domine, tua sacramenta quod continent, id est, perficiant, ut nos vere simus unum Christi corpus, una Ecclesia, quod videlicet significant: ut quod nunc, id est, dum manducamus corpus Filii tui, specie gerimus, id est, figura tanti sacramenti significamus: hoc rerum veritate capiamus, id est, revera unum Christi cor-

pus et una Ecclesia simus. Iste, credo, intellectus possibilis est, et Scripturae est convenientissimus et nobis utilissimus, huac beatus Paulus apostolus comprobat, huic totius Ecclesiae fides concordat; adversarii porro vesaniam nullius auctoritas munit, sed Ecclesia tota ut venenum mortiferum fugit. Non eum ulla prorsus utilitas, non oratio ipsa commendat, sed absurditas intolerabilis, quae illum sequitur, omnino recusat. Quis igitur pro bestiali, pro stultissimo, imo impossibili sensu uliatenus debeat impediri, cum habeat rationabilem et congruentissimum intellectum, ac sapientibus omnibus amplectendum? Utrum ergo jam haec sufficere aestimas, an adhuc plura requiris?

Rogerius.

Mihi plane ad cumulum ista sufficiunt, mirorque haereticum suis objectionibus prostratum ac propriis retibus irretitum.

Guitmundus.

56. Haec quidem sunt, quae ex libris beati Augustini vel ex nomine sacramenti, seu ex oratione nunc discussa, Berengarium fidei

nostrae objicere solere comperimus. Si qua vero alia ex beato Augustino objicit, in virtute Christi confidens dico, quia diligenter animadversa, aut pro nobis, aut non contra nos erunt. Proinde disputationis hujus hic terminum faciamus, ea quae restant alio initio, si voluerit Dominus, aggressuri.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

1. Hactenus oratio ea, quibus adversarius et secundum rationes et secundum Scripturas contra Ecclesiam nitebatur, argumenta dissolvit. Quocirca hostium machinis, Deo auxiliante, copiose frustratis, etiam si nil amplius adderemus, sola tibi catholicae fidei sufficere generalis consuetudo deberet. Illa enim sola firmissime tenenda est fides, etiamsi valde impugnetur, quae catholica est. Quicunque enim vult salvus esse, sicut sancti patres sanxerunt et totus concinit mundus, necesse est ut teneat catholicam fidem. Quod si impugnata fortissime retinenda est, quanto magis, si omnia quae sibi opponuntur expugnans patet ipsa inexpugnabilis, nullatenus relinquenda est[1])? Sed quoniam et valde

[1]) En argumentum praescriptionis, quo omnis doctrina *nova* et *contraria* fidei, quae ante illam in universa Ecclesia praevaluit, falsitatis et erroris arguitnr.

multa ad roborandas adhuc partes nostras et adversariorum diruendas, Deo juvante, addi possunt, et te sitienter ea desiderare certe scio, tuis orationibus, Domino nobis favente, de sanctis Scripturis adhuc aliqua proferemus, quibus et hostis lubricus plenius prosternatur, et nostrae partis robur invincibile per propria argumenta nostra amplius demonstretur. Ac primo quidem juxta ordinem quaestionum, quod corpus Christi verum in substantia sua, non in umbra berengariana comedimus, approbemus; deinde contra impanatores dominici corporis vigilabit oratio.

2. In principio ergo disputationis nostrae, quoniam ex beato Augustino scandali pene totius videtur esse principium, quid nobilissimus idem doctor de sacrificio Ecclesiae in expositione tituli tricesimi tertii psalmi sentiat videamus. Tractans enim quomodo David in manibus suis ferebatur coram Abimelech, ait (serm. 1. n. 10): „Hoc vero, fratres, quomodo possit fieri in homine quis intelligat? Quis enim portatur manibus suis? Aliorum potest portari homo in manibus, suis nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso David secundum literam non invenimus, in Christo autem invenimus. Ferebatur enim

Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum ait: *Hoc est corpus meum.* Ferebat enim illud corpus in manibus suis.“ O sententia lucidissima! o sententia vere beatissimo et excellentissimo doctore Augustino dignissima, a qua nulli est recedendum; cui ab omnibus est reverendissime concedendum! Quod in David, inquit, et in aliis hominibus secundum literam non invenitur, in Christo invenitur. Quid illud? „Ferebatur enim, inquit, Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum ait: *Hoc est corpus meum.*“ Si secundum literam, id est, sicut litera sonat, hoc in Christo invenitur, non igitur umbratice, non figurative, sed substantive Christi corpus erat quod ferebatur. Si enim in Christo accipitur *hoc*, ut isti volunt, secundum figuram, non secundum corporis sui substantiam, quod ferebatur in manibus suis, quomodo id invenitur in eo secundum literam? Numquid secundum literam Christus est petra, et leo, et agnus, et serpens, cum sit haec omnia secundum figuram? Minime. Sed in Christo invenimus, inquit, quomodo intelligatur secundum literam. Aliter enim nullo modo construi potest oratio, quae de Christo concedit quod de David negave-

rat. Non igitur, ut isti volunt, secundum figuram, sed secundum substantiam. Diligenter, quaeso, omnis prudens lector advertat, quam efficacissime hinc omnia haereticorum istorum sophismata excludantur.

3. Ponamus enim, si placet, quod adversarii hinc dicere possunt, ut quid sequatur clarius elucescat. Cum enim ait: „Ferebatur Christus in manibus suis," et deinde: „Ferebat illud corpus in manibus suis;" si adversarii nostri hoc pro sua parte sic exponunt: Ferebatur Christus in manibus suis, id est, ferebatur umbra tantum vel figura Christi, non substantia in manibus suis, et ferebat illud corpus, id est umbram vel figuram illius corporis, non substantiam; si hoc, inquam, ita exponunt, hoc idem in David; hoc idem in omnibus fere hominibus invenire possumus. Quis enim fere hominum aliquam sui figuram, in qua non sit substantia sua (verbi gratia, vel statuam vel picturam) in manibus suis ferre non possit? „Sed hoc, inquit, in ipso David non invenimus, et manibus suis nemo portatur. In Christo autem, ait, invenimus." Quoniam ergo dicit in Christo inveniri, quod in David et in aliis hominibus, quomodo intelligatur, non invenit; facile autem aliquam figuram

sui, in qua nihil sit de substantia sua, manibus suis ferre et David et ceteri homines intelligi possunt, restat manifestissime et absque ullo scrupulo sentiendum, quod non figuram tantum vel umbram, sicut adversarii nostri dicunt, sed substantiam sui corporis juxta Augustinum ferebat Christus.

4. Quid hic umbratici respondebunt? Ubi in tanta luce lucifugae nostri umbram parabunt? Ecce Augustini manifestissima documenta recitantur; nihil in eis scrupulosum, nihil ambiguum. Aut de his se explicent, aut Augustinum nobis objicere desistant; et sicut Augustinus testatur, veritatem dominici corporis nobiscum credant. Sed forsitan hoc non adverterant scriptum. Si enim hoc fideliter attendissent, adhuc suam haeresim ex beato Augustino non traxissent. Nam quidquid ex eo pro se decerpunt, id attente perspectum, sicut jam diximus, aut pro nobis, aut certe nihil contra nos facit. Hoc vero quod nunc protulmus tam manifestissime illos destruit, ut qua exeant, nulla ratione invenire queant. Ita quippe scriptura perspicua, ita est omnino cautissima, ut istorum garrulitas nulla penitus tergiversandi argumenta reperiat.

5. Nam ut virtutem ejus quam brevissime

nunc ostendam, aut substantive corpus Christi erat quod Christus ferebat, de quo dicebat: *Hoc est corpus meum*, aut tantum figurate. Sed tantum figurate non possunt pati praemissa, quibus dicitur: quia in aliis non invenitur, quod in Christo invenitur. Alioquin inveniretur et in aliis. Omnis quippe homo figuram sui, in qua nihil de substantia sua est, ferre potest. Sed in aliis, inquit, non invenitur. Manibus enim, ait, suis nemo portatur. Non igitur figurate tantum, non umbratice, quapropter substantive corpus Christi erat, quod ipse ferebat.

6. Non satis exprimere possum quantum in his beati Augustini verbis oblector, quantumque super horum miserabili coecitate admiror. Ex his namque patenter ostenditur, quid voluerit idem vir beatissimus intelligi, in expositione mox ejusdem tricesimi tertii psalmi, ubi dixit (serm. 2. n. 10): „Nos ad eum accedamus, ut corpus et sanguinem ejus accipiamus. Illi de crucifixo tenebrati sunt, nos manducando crucifixum et bibendo illuminamur.“ Item alibi: „Hoc accipite, inquit, in pane, quod pependit in cruce: et hoc accipite in calice, quod effusum est de Christi latere.“ Et in alio loco: „Hoc biberunt postea credentes, quod prius fuderant sae-

vientes.“ Item in alio quod supra jam diximus: „Suscepit Christus de terra terram, quia caro de terra est; et de carne Mariae carnem accepit et in ipsa carne hic ambulavit, et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit.“ Et multa alia in pluribus libris suis in hunc modum. Cum igitur beati Augustini scripta ut sacrosanctum prorsus et intemerabile isti venerentur et teneant, quid eos aliud jam nisi forte inolita diu coecitas remorari potest, quin nobiscum credant?

7. Sed et tu doctor egregie, beatissime Ambrosi, spiritualis pater beati Augustini, quem idem vir sanctissimus in libris suis, sanctum et beatum nominat, cujus auctoritatem (teste Augustino) martyrum revelator Paulus apostolus commendat [1]): quem beatus Gregorius vir plane apostolicus prae se gerit; cujus doctrinam recipiendam beatissimus Benedictus teste s. Gregorio, sanctorum prophetarum spiritu plenus judicavit;

---

[1]) Respicit legendam ex epistola olim s. Ambrosio tributa derivatam, in qua narratur Paulum ap. s. doctori apparuisse atque eum docuisse locum, ubi sanctorum martyrum corpora quiescerent. Cf. hanc epist in *actis SS.* ad 19. Junii n. 18.

cui totius ecclesiae mediolanensis gloria specialiter attestatur; quem merito fidei totus orbis veneranter amplectitur (non enim tot et tanti testes, si te in fide catholica errare scissent, tanto praeconio te praedicassent): quid tu, inquam, de sacramentis altaris sentias explanato.

8. Dixisti certe in libro tuo *de sacramentis* (lib. 6, cap. 1): „Sicut verus Dei Filius est Dominus noster Jesus Christus, non sicut ceteri homines per gratiam, sed quasi Filius per naturam, id est, ex substantia Patris, ita vera ejus caro est quam sumimus, et verus ejus sanguis est quem potamus.“ Teneo ergo te dixisse, quia vera ejus caro est quam sumimus, et verus ejus sanguis est quem potamus. Sed quatenus vera? Figurate an substantive? Doce per praepositam similitudinem, cujusmodi intelligamus hanc veritatem. Sicut verus Dei Filius est Dominus noster Jesus Christus: adhuc parum est. Potest enim sicut ceteri homines justi filii Dei sunt per gratiam, et ipse secundum quod homo est, dici verus Filius Dei per gratiam, licet ineffabiliter ampliorem et excellentiorem quam ceteri homines. Adde quod satis est. Non sicut ceteri homines per gratiam, sed quasi Filius per naturam, id est,

ex substantia Patris. Ita ergo dicis veram eju s carnem quam sumimus, et verum ejus sanguinem quem potamus. Quomodo vero ita? Id est, non sicut ceterae res, quae propter aliquam gratiam significationis caro et sanguis Christi possunt dici (sicut verbi causa, per gratiam figurationis, caro et sanguis agni paschalis in Aegypto immolati (Exod. 12), caro et sanguis Christi possunt appellari. Eodem quoque modo et manna et cetera quamplura similiter), sed sicut caro et sanguis per naturam carnis et sanguinis Christi. Aliter enim coaptari similitudo non potest, nisi quod ibi negat hic negemus, quod ibi affirmat hic affirmemus. Quamobrem si hanc similitudinem tam expresse positam sequimur, id quod de altari sumimus, Christi carnem et sanguinem substantialiter confitemur. Si enim sic esset dictum: Sicut verus Dei Filius est Dominus noster Jesus Christus, ita vera ejus caro est quam sumimus, et verus ejus sanguis est quem potamus, poterat equidem adhuc (ut dictum est) in ambiguo esse sententia. Nam Dominus noster Jesus Christus secundum id quod homo est, verus Dei Filius est; sed per gratiam [1])

[1]) *Sed per gratiam* scil. natura humana a Verbo

ut diximus, non ex substantia Patris. Ac per hoc dici posset, ita vera ejus caro est quam sumimus, id est, per gratiam figurationis, non per substantiam carnis; et de sanguine similiter. Quod si doctor egregius sensisset, nihil amplius addidisset. Quid enim necessarium erat addere, quod huic sensui tam evidentissime contrarium esset? Nunc vero tam diligentissime addita determinatio dicentis: „Non sicut ceteri homines per gratiam;“ et ne qua forte hic erroris nubecula remaneret subjungentis, „sed quasi filius per naturam;“ et ne hoc etiam obscurum videretur, expressius exponentis, „id est, ex substantia Patris“: his (inquam) omnibus tam diligentissimis determinationibus, subjungendo, „ita vera ejus caro est quam sumimus, et verus ejus sanguis est quem potamus,“ omnes adversariorum calumniosas argumentationes excludit, et carnem Christi et sanguinem substantive esse, quod sumimus et potamus, ostendit. Quare si contra

---

assumpta non est a Patre aeterno genita: quod ergo particeps evaserit filiationis naturalis, habet per gratiam unionis hypostaticae. Hoc tantum sensu auctor dicere potest, J. Christum secundum id, quod homo est, verum Dei Filium esse per gratiam, non ex substantia Patris.

teipsum non disputas, o beate Ambrosi, ab hac fide non dissentis. Si autem non dissentis, te utique quam Berengarium satius est imitari.

9. Vidisti plane quid nobilissimus doctor hoc in loco de sacramentis altaris absque ullo velamine sentiat. Attende jam quam breviter quid etiam in alio loco ejusdem libri dicat [1]): „Quid argumentis, inquit, utimur? Suis utamur exemplis, incarnationisque exemplo adstruamus mysterii veritatem. Liquet quod praeter naturae ordinem Virgo generavit: et hoc quod conficimus corpus, ex Virgine est. Quid quaeris naturae ordinem in Christi corpore, cum praeter naturam sit ipse Christus partus ex Virgine?“ Quid melius, quaeso, quid apertius dictum quaeris? Si enim sacramenta altaris umbra tantum et figura dominici corporis essent, quid hic praeter naturam fieret, cum petra non praeter naturam, sed potius propter naturam suae stabilitatis, et agnus non praeter naturam, sed per suam naturam, id est, per innocentiam, et similiter cetera Christum figurent? Longum est si cuncta, quae ex be-

---

[1]) Ejusdem libri. Non in eodem libro haec leguntur, sed in l. *de mysteriis* n. 53. (*opusc.* VII.).

ato Ambrosio contra Berengarium possumus adhibere testimonia, disseramus. Jam ad alios auctores transeundum est.

10. Sanctissimus papa, Leo antiquissimus, omni Ecclesiae Dei venerabilis, dixit in quodam sermone (91. seu *de jejunio septimi mensis*): „Sic sacrae mensae communicare debetis, ut nihil prorsus de veritate corporis Christi et sanguinis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur. Et frustra ab illis *amen* respondetur, a quibus contra id quod accipitur disputatur."

11. Beatus quoque Cyrillus cum ducentis episcopis in ephesina synodo, quam beatus Gregorius tamquam unum ex quatuor Evangeliis suscipiendam asserit, sic ait: „Ad benedictiones mysticas accedimus, et sanctificamur, participes sancti corporis et pretiosi sanguinis Christi omnium nostrum Redemptoris effecti: non ut communem carnem percipientes, quod absit! nec ut viri sanctificati et Verbo conjuncti secundum dignitatis unitatem, aut sicut divinam possidentis habitationem; sed vere vivificatricem et ipsius Verbi propriam factam. Vita enim naturaliter ut Deus exsistens, (quia) qui eidem propriae carni unitus est, vivificatricem eam esse professus est. Et ideo quamvis dicat:

Nisi manducaveritis carnem Filii hominis (Joan. 6, 54), non tamen eam ut hominis unius ex nobis existimare debemus. Quomodo enim juxta naturam suam vivificatrix esse poterit caro hominis? Sed profitemur vere propriam ejus factam: qui propter nos Filius hominis et factus est et vocatus [1]).“

---

[1]) In ep. 17. s. Cyrilli synodica scil. a synodo alexandrina approbata et ejus nomine ad Nestorium missa (a. 430), cui subjecti erant duodecim anathematismi, quibus potiores Nestorii errores anathemate damnantur. Ex his 11. auctor mox adducit. Haec epistola cum anathematismis primum romanae Ecclesiae judicio probata fuit et non multo post suffragio universi orbis catholici, quare summae est auctoritatis. Ut autem horum verborum sensum assequamur, prae oculis haberi debet Nestorii error, qui negata unione hypostatica et substantiali inter Deum Verbum et hominem Christum Jesum, admittebat tantum unionem moralem per inhabitationem, sanctificationem etc. Ideo J. Christus secundum Nestorium non erat Deus, sed homo, in quo speciali modo inhabitaret Deus, ex qua inhabitatione Dei specialis in eum redundaret dignitas et honor. Jam vero ad hunc errorem refellendum provocat Cyrillus etiam ad eucharistiam seu ad Christi verba, quibus carnem suam docet esse *vivificam*. Atqui vivifica non foret, si esset tantum caro alicujus hominis licet sancti in quo inhabitet Deus. Ut sit vere vivifica debet esse *propria* Verbi, quod est ipsa Vita substantialis. Si autem est propria Verbi, non est alterius hominis,

Et iterum: „Si quis non confitetur carnem Domini vivificatricem esse et propriam ipsius Verbi Dei Patris, sed velut alterius praeter ipsum conjuncti eidem per dignitatem, aut quasi divinam habentis habitationem ac non potius vivificatricem esse, quia facta est propria Verbi vivificare valentis, anathema sit.“ Sed ducentorum istorum pontificum anathema Berengarius non metuit, qui suum proprium anathema, quod ipse sacramento Romae fecit proprio ore, et proposuit et adjecit, tamquam proprium gladium furiosus incurrit.

12. Beatus quoque Gregorius in homiliis (22.) *in Evang.* ait: „Quid namque sit sanguis Agni, non jam audiendo, sed bibendo didicistis. Qui sanguis super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corpo-

---

qui sit alia a Verbo persona. Ergo in unam coaluit cum Verbo personam seu est hypostatice unita. Splendidum argumentum pro veritate dogmatis catholici de reali corporis Christi in eucharistia praesentia. In Berengarii seu sacramentariorum sententia ejusmodi demonstratio vere est ridicula et nulla. Cum vero docit, Berengarium incurisse anathema, respicit ejusdem retractationem et relapsum in haeresim. Iteratis enim vicibus Berengarius suam haeresim retractaverat atque anathema ei dixerat, sed mox ad vomitum rediens eam iterum disseminavit.

ris, sed etiam ore cordis hauritur.“ Idem in libro *Dialogorum* ultimo (c.58): „Haec namque, ait, singulariter victima ab aeterno interitu animam salvat, quae illam nobis Unigeniti mortem per mysterium reparat. *Qui* licet *surgens a mortuis jam non moritur, et mors illi ultra non dominabitur* (Rom. 6, 9), tamen in seipso immortaliter atque incorruptibiliter vivens, pro nobis iterum in hoc mysterio sacrae oblationis immolatur. Ejus quippe ibi corpus sumitur, ejus caro in populi salutem partitur. Ejus sanguis non jam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur. Hinc ergo pensemus, quale pro nobis hoc sacrificium sit, quod pro absolutione nostra passionem unigeniti Filii semper imitatur. Quis enim fidelium habere dubium possit in ipsa immolationis hora, ad sacerdotis vocem coelos aperiri, in illo Jesu Christi mysterio angelorum choros adesse; summis ima sociari, terrena coelestibus jungi, unum quid ex visibilibus atque invisibilibus fieri?“ Quapropter jam nunc sibi ponant umbratici isti silentium, quibus tot tantique auctores incontradicibili auctoritate resistunt. Considerent etiam atque etiam, quid in multis locis sanctus Hieronymus, quid Isidorus, quid Beda, sed et omnes doctores praecipui, tam

graeci quam latini, de corpore Domini doceant, atque errori suo, tot cedentes tantisque doctoribus, finem ponant. Non enim omnia discutere propter taedium longi operis debemus, cum iis quae discussimus rationabiliter contradici non possit.

13. Beatissimum tamen Hilarium pictaviensem pontificem, fidei pene suo tempore singularem columnam, sanctissimi Martini institutorem, a beato quoque Augustino ceterisque posteris doctoribus, nec non et ab omni Ecclesia Dei summa devotione susceptum, ad medium volo deducere. Commodissimum namque reor fore, ut quid etiam hic mirabilis disputator de eucharistia Domini in libro octavo *de Trinitate* (n. 13. ss.) sentiat, subtiliter attendamus. Contra arianos quippe disputans, ut substantialiter Patrem esse in Filio demonstraret, ipsum Filium in nobis substantialiter esse per eucharistiam probavit hoc modo: „Eos nunc, inquit, qui inter Patrem et Filium voluntatis ingerunt unitatem, interrogo, utrumne per naturae veritatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis? Si enim vere Verbum caro factum est, et vere nos Verbum carnem factum cibo dominico sumimus; quomodo non naturaliter manere in nobis existiman-

dus est, qui et naturam carnis nostrae jam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, et naturam carnis suae ad naturam aeternitatis sub sacramento nobis communicandae carnis admiscuit. Ita enim omnes unum sumus; quia et in Christo Pater est, et Christus in nobis est. Quisquis ergo Patrem naturaliter in Christo negabit, neget prius non naturaliter vel se in Christo, vel Christum sibi inesse; quia in Christo Pater, et Christus in nobis, unum in his esse nos faciunt. Si vere igitur carnem corporis nostri Christus assumpsit, et vere homo ille, qui ex Maria natus fuit, Christus est, nosque vere sub mysterio carnem corporis sui sumimus, et per hoc unum erimus, quia Pater in eo est, et ille in nobis: quomodo voluntatis unitas asseritur, cum naturalis per sacramentum proprietas perfectae sit sacramentum unitatis? Non est humano aut seculi sensu in Dei rebus loquendum: neque per violentiam atque imprudentem praedicationem coelestium dictorum a sanitate alienae atque impiae intelligentiae extorquenda perversitas est. Quae scripta sunt legamus, et quae legerimus intelligamus, et tum perfectae fidei officio fungemur. De naturali enim in nobis Christi veritate quae dicimus, nisi ab eo didicimus,

stulte atque impie dicimus. Ipse enim ait: *Caro mea vere est esca, et sanguis meus vere est potus. Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo* (Joan. 6, 56). De veritate carnis et sanguinis non est relictus ambigendi locus. Nunc enim et ipsius Domini professione et fide nostra vere caro est et vere sanguis est, et haec accepta atque hausta id efficiunt, ut et nos in Christo et Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? Contingat plane iis verum non esse, qui Christum Jesum verum esse Deum negant. Est ergo in nobis ipse per carnem, et sumus in eo, dum secundum hoc quod sumus ipse est [1]). Quam autem in eo per sacramentum communicatae carnis et sanguinis simus, ipse testatur dicens: *Et hic mundus jam me non videt, vos autem me videtis, quoniam ego vivo, et vos vivetis. In illa die vos cognoscetis, quoniam ego in Patre meo et vos in me, et ego in vobis* (Joan. 14, 19). Si voluntatis tantum unitatem intelligi vellet, cur gradum quendam atque ordinem consumandae unitatis exposuit, nisi ut cum ille in Patre per

---

[1]) In edit. maurina s. Hilarii ita legitur: *Dum secum hoc, quod nos sumus, in Deo est.*

naturam divinitatis esset, nos contra in eo per corporalem ejus nativitatem, et ille rursum in nobis per sacramentorum ejus inesse mysterium crederetur: ac sic perfecta per Mediatorem unitas doceretur, cum nobis in se manentibus ipse maneret in Patre, et in Patre manens, maneret in nobis, et ita ad unitatem Patris proficeremus cum qui in eo naturaliter inest, nos quosque in eo naturaliter inessemus, ipso in nobis naturaliter permanente? Quam autem naturalis in nobis haec unitas sit, ipse attestatus est: *Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo* (Joan. 6, 57). Non enim quis in eo erit, nisi in quo ipse fuerit: ejus tantum in se ipse assumptam habens carnem, qui suam sumpserit. Perfectae autem hujus unitatis sacramentum superius jam docuerat dicens: *Sicut me misit vivus Pater, et ego vivo per Patrem: et qui manducat meam carnem, et ipse vivet per me* (Ibid. 6, 58). Vivit ergo per Patrem; et quo modo per Patrem vivit, eodem modo nos per carnem ejus vivimus. Omnis enim comparatio ad intelligentiae formam praesumitur, ut id de quo agitur secundum propositum exemplum assequamur. Haec ergo vitae nostrae causa est, quod in nobis carnalibus

manentem per carnem Christum habemus; victuris nobis per eum ea conditione, qua vivit ille per Patrem. Si ergo nos naturaliter secundum carnem per eum vivimus, id est, naturam suae carnis adepti, quomodo non naturaliter secundum spiritum in se Patrem habeat, cum vivat ipse per Patrem?“

14. Hoc totum ex praedicto b. Hilarii libro seriatim hic ideo interponere volui, ut perspecta attentius totius disputationis hujus ratio, quid de veritate dominici corporis, quod de altari sumimus, beatus sentiat Hilarius, invariabili certitudine nos perdoceat. Probat namque disputator mirabilis, quia Pater naturaliter est in Filio, id est, substantialiter. Aliter enim istud naturaliter non debet intelligi. Nam de substantiali unitate Patris et Filii tota contra arianos quaestio versabatur. Nec disputator peritissimus tantopere illud probaret, nisi in quaestione esset. Id autem per hoc probat, quia naturaliter, id est, substantialiter ipse Filius est in nobis. Non enim et istud *naturaliter* alio modo intelligi debet. Nam si alio modo intelligeretur, tota ipsa disputatio vacillaret. Quomodo enim nostra cum Christo unitas, si substantialis non esset, Patris et Christi unitatem substantialem probaret? cum sibi hinc ma-

gis ariani argumentum econtra conficerent, eo quod sicut nostra cum Christo unitas, quae ad probandam Patris et Filii unitatem affertur, substantialis non esset, ita inter Patrem et Filium consequenter intelligi oportere confirmarent, hujus ipsius auctoritate nitentes, qui ait: „Omnis enim comparatio ad intelligentiae formam praesumitur, ut id de quo agitur, secundum propositum exemplum assequamur.“ Constat ergo et disputationis ratione et ejusdem viri auctoritate cogente, quia *naturaliter* hic pro *substantialiter* est accipiendum.

15. Ex hoc igitur disputator egregius hujusmodi conficit syllogismum: Si Christus in nobis est naturaliter, id est, substantialiter, non tantum per concordiam voluntatis; et Pater in Christo naturaliter, id est, substantialiter, non tantum per concordiam voluntatis. Hanc propositionem assumptio comitatur ab antecedenti hoc modo: Est autem Christus naturaliter, id est, substantialiter in nobis, non tantum per concordiam voluntatis. Quam assumptionem mirabili peritia disputandi interrogando maluit ponere, tamquam responsionem interrogatione extorquens, cum ait: „Eos nunc qui inter Patrem et Filium voluntatis ingerunt unitatem in-

terrogo, utrumne per naturae veritatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis?“ Deinde hujus assumptionis probatio: „Si enim vere Verbum caro factum est, et vere nos Verbum carnem factum cibo dominico sumimus; quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est qui et naturam carnis nostrae jam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, et naturam carnis suae ad naturam aeternitatis (subauditur contentam sub sacramento) nobis communicandae carnis admiscuit?“ Et cetera quae sequuntur idipsum inculcant.

16. Et quasi quaereres: Quomodo scio, quod Verbum carnem factum cibo dominico sumimus, vel quod naturam suae carnis sub sacramento nobis communicandae carnis admiscuit? „De veritate, inquit, carnis et sanguinis non est relictus ambigendi locus.“ Quare autem non est relictus ambigendi locus, consequenter probat, dicens: „Nunc enim et ipsius Domini professione et fide nostra, vere caro est et sanguis est.“ Quomodo et ipsius Domini professione et nostra fide vere caro est et vere sanguis est, jam hic proxime praemonstraverat dicendo: „Non est humano aut seculi sensu in Dei rebus loquendum, neque per violentiam atque im-

prudentem praedicationem coelestium dictorum a sanitate alienae atque impiae intelligentiae extorquenda perversitas est. Quae scripta sunt legamus, et quae legerimus intelligamus, et tum perfectae fidei officio fungemur. De naturali enim in nobis Christi veritate quae dicimus, nisi ab eo didicimus, stulte atque impie dicimus. Ipse enim ait: *Caro mea vere est esca, et sanguis meus vere est potus. Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo* (Joan. 6, 56)."

17. Hic sane interrogare placet: Qui sunt, qui in his rebus Dei humano aut seculi sensu loquuntur? Nonne illi, qui, clausis internis luminibus, secundum sensus exteriores huic seculo congruos de mysteriis coelestibus ratiocinantur? Qui sunt, inquam, qui violenter extorquent impiam intelligentiam coelestium dictorum? Illine, qui ea quae scripta sunt, sicut jubet Hilarius, legunt, et sicut legunt simpliciter absque plane ulla adjectione sua intelligunt; an illi qui vexantes Scripturam quod illa sonat, respuunt, et figurationes quasdam ei pro arbitrio sui cordis imponunt? Illi certe non eam extorquent, non ei violenti sunt, qui simpliciter, sicut eam legunt. intelligunt. Illi igitur judicio beati Hilarii hic

verba Salvatoris perverse atque impie intelligunt, qui, simplici intellectu contempto, ad figuras, addendo quod sibi placet, ea trajiciunt.

18. Ex his ergo verbis dominicis cum probasset, quia „nos Verbum carnem factum vere cibo dominico sumimus,“ ad assumptionem syllogismi sui revertitur, et quomodo hoc non tantum concorditer, sed etiam substantialiter sit Christus in nobis exsequitur, dicens: „Et haec accepta atque hausta id efficiunt, ut et nos in Christo, et Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? Contingat plane iis verum non esse, qui Christum Jesum verum esse Deum negant.“ Ad hoc ipsum cetera quoque referuntur, quae usque ad conclusionem inferuntur. Deinde jam ad conclusionem fidenter accedit assumptionem cum sua probatione satis artificiose brevissime repetendo, hoc modo: „Si ergo nos naturaliter secundum carnem per eum vivimus, id est, naturam suae carnis adepti, quomodo non naturali secundum spiritum in se Patrem habeat, cum vivat ipse per Patrem?“

19. Hunc ergo beati Hilarii syllogismum umbratici nostri, si valent, evadant. Advertite enim, o umbratici, quia per hunc cibum

sumptum probat in nobis substantialiter esse Christum. Cum ergo hunc cibum sumimus, substantiam Christi sumimus. Quomodo enim per hoc quod nos Verbum carnem factum cibo dominico sumimus probatur, quia Christus in nobis substantialiter est, si in hoc cibo umbra tantum Christi et non substantia Christi est? Aut quomodo haec accepta atque hausta id efficere possunt, ut Christus in nobis sit substantive, si in eis ipsis non est nisi umbratice? Quomodo, inquam, si nos Verbum carnem factum cibo sumimus, per hoc consequens est, ut in nobis substantialiter maneat Christus? Quae est hujus probationis necessitas? quae consequentia? Nulla quippe necessitas est, nulla consequentia, ut ubi est alicujus rei figura, sit consequenter ejusdem rei substantia. Si enim cuivis dicerem: In hoc pariete est substantia tua, quia ibi est imago tua, nonne me diceret insanire? Sed nec quisquam omnino dixerit, quando edebatur agnus legalis, ut ibi esset consequenter substantia Christi, cum ille agnus umbra esset et figura Christi. Quis vero audeat dicere, cum serpentem aeneum Moyses in deserto suspenderet (Num. 21, 9), quod ibi substantiam Christi suspenderet, cum substantiam Christi in ligno sus-

pendendi serpens ille aeneus figuraret (Joan. 3, 14)? Quocirca si assumptio Hilarii, qua dicitur quod substantialiter in nobis est Christus, per hoc rata esse monstratur, quod nos carnem et sanguinem Christi cibo dominico sumimus, quae accepta atque hausta id efficiunt, ut et Christus in nobis, et nos naturaliter unum simus in Christo, naturam suae carnis adepti, nulla autem consequentia, ut ostendimus, assumptio illa per hoc probari potest, nisi in cibo dominico sit vere substantia corporis et sanguinis Christi: manifestum est quoniam prudentissimus argumentator Hilarius, qui suam assumptionem per hoc confirmare voluit, substantiam corporis et sanguinis Domini nos in cibo dominico sumere, non umbram et figuram tantum, ut umbratici isti male somniant, credidit.

20. Ut autem vis totius disputationis quam brevissime sub oculis reponatur, aut umbratice credidit beatissimus Hilarius nos comedere Verbum carnem factum, aut substantive. Sed si umbratice credidisset, nunquam hoc disputator egregius ad probandum, quod Christus in nobis substantialiter est, attulisset, cum nihil sibi, sed potius adversariis prodesset, neque hoc quod intendebat

ullo modo exinde confici, sed potius e contrario, quod Christus in nobis non sit substantialiter quam facillime et ipse et quivis mediocriter eruditissimus cernere posset. Quoniam igitur vir eruditissimus ad probandum assumptionem suam id attulit, non umbratice naturam carnis Christi nos comedere credidit. Credidit igitur substantive.

21. Hujus sane libri sancti Hilarii beatus Augustinus in suo libro *de Trinitate* cum magna veneratione mentionem facit. Unde palam est, quia disputationem hanc reprehensibilem non judicavit. Palam ergo et illud, quia ejusdem fidei fuit. Quapropter beatissimi et doctissimi viri Hilarii disputatio apud omnes fideles valeat, umbraticorum stultissima garrulitas penitus obmutescat.

22. Non solum praedictis auctoritatibus, sed et multis quoque miraculis evidentissimis rationabiliter confutantur. Quod si miracula non recipiunt, hostes Ecclesiae se declarant. Ecclesia enim miraculis quam maxime et propagata est et adulta. Quid denique est aliud miracula cassare, nisi Ecclesiam, quantum in se est, auferre? Eisdem quippe artibus (ut ait quidam) quibus partum est imperium, retinetur. Quapropter

Ecclesiae hostes sese, et non filios astruunt, si ejus miracula accipere nolunt. Quid autem stultius, quid vecordius quam evacuare miracula, cum nulla omnino res sine miraculo fiat [1])? Utinam isti vaniloqui, nec seipsos aliquid loqui, dum impudenter jactitant talia, crederent, quoniam hoc ipsum quod loqui possunt, hoc ipsum etiam omnino quot sunt, non nisi ex divino miraculo est!

23. Sed sunt qui miracula se non respuere quidem respondeant; libros vero in quibus ea leguntur apocryphos asseverent. O iniqua licentia! Quos Ecclesia Dei in aedificationem sui per totum orbem tantis temporibus sub tantis doctoribus legit et legendos tradidit, hos pauculi minus docti et animales, nullo rationis intuitu, nisi tantum quia non placet eis, apocryphos dicunt, et qui paganorum libenter historias amplectuntur, christianas historias, quas totus amplectitur mundus, cassare laborant. Sed et hoc ipso quod eis

---

[1]) *Cum nulla omnino res sine miraculo fiat.* Ubique scil. in rerum natura occurrunt miracula, facta et eventus non minus miri et stupendi et qui captum nostrum superant ac illi, qui proprie dici solent miracula. Tota haec disputatio n. 21. et 22. egregia est adversus incredulos et hypercriticos nostrae aetatis.

non placet, quod universali Ecclesiae placuit, et obstinate respuunt quod libenter illa recepit, non pacificos ejus filios, sed inimicos manifestos se probant.

24. Quapropter qui se filios Ecclesiae vel dici desiderant, libros quos illa recipit, non recusent. Qua ratione enim vitam beati Gregorii quilibet christianus apocrypham dicat, quam attestante Roma editam, tot sanctissimi doctissimique romani pontifices nullo dissonante, hactenus probaverunt, eorumque auctoritatem secutae tot ecclesiae, cuncto populo christiano consonante, nunc usque susceperunt? In eadem sane Vita scriptum est quod beatissimus idem papa Gregorius, praesente populo romano, cuidam matrifamilias, cum communicatura risisset, dominici corporis portionem subtraxerit, quam in ara repositam communi mox prece ad Deum fusa, ad instruendam de veritate dominicae carnis matronae seu etiam populi fidem, coram omni populo in specie verae carnis quasi digiti auricularis ostenderit. Cumque mulier, jam fidelior, propter horrorem carnis communicare trepidaret, cunctis iterum Domini misericordiam pro illa suppliciter imploranti-bus, eandem ei particulam papa in consueta panis specie reporrexerit.

25. Illud etiam miraculum quod in *vitis patrum* legitur, licet Berengarius oderit, quia tamen opitulante Domino aliis proderit, vel tenuiter memoro, ubi videlicet abbas Daniel narrat, senem quendam de corpore Domini errorem simpliciter passum, cum Dominum pro dubitatione hac removenda multis precibus exorasset, angelum Dei super aram, sacrificii hora, vidisse puerum immolantem, sibique ad communionem accedenti ejusdem pueri particulam porrigentem. Sed cum ille nimium exterritus sumere trepidaret, multis lacrymis speciem panis, fide jam solidatus, obtinuit. Sed quem movere in admirationem et laudem divinae bonitatis non debeant magni patris nostri gesta Basilii, inter cujus manus judaeus in medio frequentis latitans populi, sacrificii tempore partiri puerulum vidit, exclamavit, et propterea baptizatus est?

26. Multa quoque hujusmodi alia et nostri temporis et antiqui narrari possunt, a quibus supersedeo. Nam et catholicos breviter commonuisse de miraculis sufficit, et haereticos plurima talium narratione prosequi fortasse non proficit. Gesta namque sanctorum patrum protervo ore dilacerant, nec ea quae de his scripta sunt, vel dicuntur, di-

ligunt, quibus se in credendo similes non novere. Sed quid mirum, si patrum historias Berengarius et sui despiciunt, qui Evangelio etiam contradicunt, dicentes nullatenus debere credi quod ibi legitur, intrasse ad discipulos Dominum Jesum *januis clausis* (Joan. 20, 19). Ad hoc tamen haec narrasse me contra eos proficit, quia quidquid exterius garriant, conscientia tamen eorum ad seipsam rediens concutitur et marcescit. Dumque attendimus quam favorabiliter ubique tanto tempore mundus ista susceperit, quae fuerit hactenus catholica fides de corpore Domini latere non potest. Tanti quippe temporis summe docti sanctique pontifices, eruditi religiosique abbates, monachi, clerici, universusque populus Dei, si contraria rectae fidei ista cognoverant, quare non damnaverunt? Quare non destruxerunt? Quare vel legi non prohibuerunt? Atqui ipsi ea legerunt, ipsi dilexerunt, ipsi ob aedificationem fidei legenda usque hodie tradiderunt. Omnes favere, nemo auditus est, nemo lectus est refragatus. Non igitur contra fidem rectam esse sentiebant. Eandem igitur fidem de corpore Domini omnes tenebant. Aut ergo istis omnibus umbratici nostri correcti consentiant, aut istos omnes contra se testes

irrefragabiles damnandi persentiant. Quapropter nullum amplius habens rationis confugium, tantaque nube testium pressa eorum stultitia, penitus obmutescat. Claudatur, inquam, silentio perpetualiter umbratica impietas, ubi tot praecipuis testibus, tam clara voce conclamantibus catholica patet veritas. Quis enim hujusmodi stultissimos plane et impiissimos dicere dubitet, qui non vereantur Scripturas sacras ad nutum suum male interpretando corrumpere, venerabiles atque eruditissimos tot auctores nihili pendere, in ea re nunc conturbare Ecclesiam, in qua cum arianis immanissimis hostibus suis noscitur habuisse pacem, et in quo ipsa per os Hilarii sui contra eosdem arianos, veluti argumento ratissimo se potuit communire, id nunc cum omnium christianorum summa pernicie irrationabiliter cassum ire? Haec interim contra umbraticos dicta sunt.

27. Nunc contra illos habenda est ratio, qui Ecclesiae rationibus expugnati, jam quidem negare nequeunt substantiam corporis Christi cibo inesse dominico, panem tamen et vinum per verba Salvatoris in carnem ejus et sanguinem verti nequaquam credentes, sed Christum pani et vino commiscentes, tamquam subtiliori ratione haeresim al-

teram condiderunt. Quos quidem alios dico quasi alio errore detentos: nam alias idem sunt. Nam primum quidem apud quos possunt, quantumcunque possunt, nihil de corpore et sanguine Domini substantialiter sacramentis inesse contendunt, sed inde (ut diximus) pulsi, confugere malunt ad hanc impietatem, quam sinceram tenere cum aliis hominibus humiliter veritatem.

28. Cujus vesaniae causam proferunt hanc: ut per panem et vinum, inquiunt, caro Christi comedi et sanguis potari possit. Sed ut quid hanc causam? Quare enim per se sine corporis alterius adjumento caro Domini non possit comedi et sanguis potari? Si enim carnis et sanguinis horrorem metuunt, cur non sufficit Ecclesiae ratio per sanctum Ambrosium in libro de sacramentis generaliter respondentis (l. 6. n. 3): rerum quidem substantias mutari, sed propter horrorem, priorem saporem coloremque et cetera quaedam accidentia ad sensus dumtaxat pertinentia retineri? Si vero respondent id non posse fieri ut in alio videlicet corpore color et sapor alius corporis teneatur, divinam possumus eis breviter objectare potentiam. Cui si concedunt, finem faciant quaestioni. Sin autem derogant, audiant scriptum: *Quia omnia*

quaecunque voluit Dominus, fecit in coelo et in terra (Psal. 134, 6), et cetera multa, quae jam in principio hujus opusculi contra blasphemias istorum satis abundeque respondimus.

29. Ut tamen et exemplis res clareat, dignentur attendere quod de manna legitur, quoniam ad nutum comedentis quorumlibet in eo ciborum continuo sapor alternabat. Ut igitur altioris mysterii causas divinique consilii profundiorem sapientiam in quantum mihi exiguo scire conceditur sileam, sicut ibi consulebatur hominum carnalium voluptati, ita et hic consulitur infirmorum necessitati, et qui tunc multorum corporum sapore mutato removebat fastidium, nunc unius corporis sapore retento, tollit horrorem. De colore quoque et ceteris hujusmodi accidentibus non est difficilis ratio, cum ipse Dominus se per diversas legatur species discipulis demonstrasse, et nunc eis solitum colorem ostendisse, nunc ad instar solis et nivis transfiguratum resplenduisse (Matth. 24, 2), nunc se exhibuisse tamquam peregrinum (Luc. 24, 15), nunc apparuisse velut hortulanum (Joan. 20, 15), aliquando speciem exhibuisse ministrantis, aliquando formam tenuisse docentis.

30. Quod si ad illas causas refugiunt, quas in ore saepe habere solent, quia videlicet nefas sit illum dentibus minui, has ut puto in principio hujus operis sufficienter evacuavimus. Nam qui post resurrectionem manibus et labiis (ut dictum est) potuit attrectari, et dentibus etiam potest. Eucharistiam vero (si Christo quidem non placet, ut corpus suum sine aliquo ipsius incommodo dividatur, exemplo vocis et animae, quae totae in diversis locis esse possunt) in comedendo negavimus minui, licet altissimi causa mysterii, quo et infidelibus tanta res clauderetur et fidelibus utile exercitium praebeatur, id videatur fieri. Et sicut isti negare nequeunt, cum uno tempore mille missae locis diversissimis celebrentur, et propter diversos locos corpus dominicum videri quasi divisum, et tamen nullatenus esse divisum, (nam cum in singulis missis totum sit, jam non esse unum [1]), quare similiter concedere non possunt, illud in uno ore propter exercitium fi-

[1]) *Jam non esse unum*, unitate scil. praesentiae. Neque enim auctor noster tuetur, Christum habere corpus multiplex, quia tot locis simul adest, sed eidem corpori, quod secundum substantiam est *unum*, multiplicitatem presentiae localem, multilocationem vindicat. Supplendum censemus *videtur* post *unum*, dein claudenda parenthesis.

dei et quasi divisum sentiri, nullam tamen divisionem pati? Vanissime ergo nefas istud, attrectandi scilicet dentibus, vel minuendi corpus Domini metuunt, cum et ipsum corpus sit attrectabile; et si jam sine sui incommodo dividi non potest, videri quasi diminutum in isto sacramento possit, cum maneat indivisibile. Quapropter cum et istae causae nihil valeant, nec alias ipsi afferant, quae insania est ut Christum, ut ita dixerim, sua auctoritate impanent et invinent? Et quidem Christum incarnari humanae redemptionis ratio exposcebat, quod futurum prophetae praedixerunt, factum Christus ostendit, apostoli praedicaverunt, mundus credidit. At impanari vel invinari Christum nulla (sicut ostendimus) expetit ratio, nec prophetae praedixerunt, nec mundus, exceptis his paucissimis haereticis, credidit.

31. Unde igitur eos malus error ista persuasit? Totus mundus concinit, sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Nemo dicere audet, ita Deus et homo et panis et vinum unus est Christus. Unde igitur istis haec nova companatio? Quare vel Apostolus non terruit eos, dicens: *Si quis annunciaverit praeter quam quod annunciavimus vobis*,

anathema sit (Gal. 1, 8)? Christum enim isti impanatum et invinatum annunciant, sed hujusmodi Christum apostoli non annunciaverunt. Anathema igitur isti apostolica auctoritate incurrent.

32. Beatus sane Ambrosius in libro de sacramentis (*de mysteriis* c. 9) de his copiose disserens, non in pane et vino corpus et sanguinem Domini latere, sed panem et vinum in corpus et sanguinem Domini commutari docuit, ita dicens: „Si igitur tanta vis est in sermone Domini Jesu, ut inciperent esse quae non erant, quanto magis operatorius est, ut sint quae erant et in aliud commutentur?“ Audis igitur quia „in aliud commutantur?“ Et hoc diligenter nota, quia non dixit, ut sint quod erant, sed ut ea quae erant (inquit) sint, sed aliud quam erant. Quod videtur sentire, cum subjungit: „et in aliud commutentur,“ tamquam suam comparationem explicaret sic: Si sermo Domini Jesu operatus est, ut inciperent esse quae non erant, id est, ut essent res ex eo quod non erant, id est, ex nihilo, quanto magis operatorius est, ut sint quae erant, id est, ut sint ista, id est, corpus et sanguis ex eis quae erant, non ex nihilo? Aliter enim comparatio ista recte intelligi non potest.

Quae igitur erant, id est, panis et vinum sunt; sed non sunt quod erant, sed in aliud commutata. Et hoc est quod ait, „ut sint quae erant;“ et ita sint, ut non in se sint, sed in aliud commutentur.

33. Hunc sensum in eodem libro idem doctor apertissime ostendit, dicens: „Quantis igitur utimur exemplis ut probemus, non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis quam naturae, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur.“ Si igitur non sunt quod natura formavit, non sunt quod erant, id est, non sunt panis et vinum. Ex superiori igitur sententia et ex ista, clare ostenditur quia quae erant, sunt, id est, non de nihilo fit hic corpus et sanguis Christi, sed de his quae erant, non tamen sunt id quod erant, quia non sunt id quod natura formavit, id est, non sunt panis et vinum: sed in aliud commutantur, et sunt id quod benedictio consecravit, id est, corpus et sanguis, quia benedictione, ait, natura ipsa mutatur.

34. Et adhuc attende doctorem veritatis (ibid.). „Quod si tantum, inquit, valuit sermo Eliae ut ignem de coelo deponeret (3. Reg. 18, 38), non valebit Christi sermo, ut species mutet elementorum? De

totius mundi operibus legisti: *Quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt* (Psal. 148,5). Sermo ergo Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quae sunt in id mutare quod non erant? Non enim minus est novas rebus dare quam mutare naturas." Item (*de sacramentis* lib. 4, c. 5): „Panis iste panis est ante verba sacramentorum, ubi accesserit consecratio, de pane fit corpus Christi." Et iterum: „Antequam consecratur, panis est; ubi autem verba Christi accesserint, corpus est Christi." Denique audi dicentem: „Accipite et edite ex eo omnes; *hoc est* enim *corpus meum*. Et ante verba Christi calix est vini et aquae plenus; ubi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Ergo disce quantis generibus potens est sermo Christi universa convertere. Deinde ipse Dominus Jesus testificatur nobis, quod corpus suum et sanguinem accipiamus. Numquid debemus de ejus fide et testificatione dubitare?" Haec beatus Ambrosius.

35. Sanctus autem Eusebius emissenus[1]), „vere unica, inquit, et perfecta hostia fide aestimanda non specie, nec exteriori censenda

[1]) Cf. supra annot. pag. 23.

visu, sed interiori affectu. Unde coelestis confirmat auctoritas: *Quia caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus* (Joan. 6,56). Recedat ergo omne infidelitatis ambiguum, quandoquidem qui auctor est muneris, ipse etiam testis est veritatis. Nam invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui verbo suo secreta potestate convertit, ita dicens: *Accipite et edite, hoc est* enim *corpus meum.* Et sanctificatione repetita: *Accipite et bibite, hic est sanguis meus.* Ergo sicut ad nutum praecipientis Domini repente ex nihilo substiterunt excelsa coelorum, profunda fluctuum, vasta terrarum, pari potentia in spiritualibus sacramentis, ubi praecipit virtus, rei servit effectus. Et ut tibi novum et impossibile non debeat videri quod in Christi substantiam terrena et mortalia commutantur, teipsum qui jam in Christo regeneratus es, attende," et reliqua. Ecce quomodo pater sanctissimus haeresim confutat utramque. Impanatores etenim destruit, dum nequaquam Christum in pane et vino latere, sed visibiles creaturas, id est, panem et vinum, in substantiam corporis et sanguinis Christi converti, et iterum terrena et mortalia in Christi substantiam commutari dicit. Um-

braticos quoque nihilominus dissipat, dum haec converti non in quamlibet creaturam, sed in substantiam corporis et sanguinis Christi confirmat.

36. Item ipse, „nec dubitet quisquam, ait, primarias creaturas nutu potentiae, praesentia majestatis, in dominici corporis transire posse naturam.“ Et iterum: „Quando benedicendae verbis coelestibus creaturae sacris altaribus imponuntur, antequam invocatione summi nominis consecrentur, substantia illic est panis et vini; post verba autem Christi, corpus et sanguis est Christi. Quid est autem mirum, si ea quae verbo potuit creare, verbo possit creata convertere? Imo jam minoris videtur esse miraculi, si id quod ex nihilo agnoscitur condidisse, jam conditum in melius valeat commutare.“ Quid apertius? Quid expressius? Haec non habent populi, quia nihil unquam manifestius ab homine potest dici.

37. In quodam missali hispano, quod dicunt sanctum dictasse Isidorum, in hebdomada ante Pascha, in quadam missa sic inveni: „Totum hoc, Domine, divinum est, totum, Pater, de coelo est: demutatum in naturam Filii tui, et corpus et sanguis est. Non jam figura, sed veritas, non creatura

mortalis, sed natura coelestis, edentibus vitam aeternam regnumque perpetuum collatura potantibus.“ Hos impanatores suos ipse Dominus Jesus verbo oris sui interficit, cum accipiens panem gratiasque agens ac benedicens, ait: *Hoc est corpus meum.* Non ait: In hoc latet corpus meum. Nec dixit: In hoc vino est sanguis meus, sed dixit: *Hic est sanguis meus.* Unde et Ecclesia Dei consequenter a se eosdem separat, cum in ipso canone missae ex apostolica traditione ita orat: „Quam oblationem, tu Deus, in omnibus quaesumus, benedictam, adscriptam, ratam, rationabilem acceptabilemque facere digneris, ut nobis corpus et sanguis fiat dilectissimi Filii tui Domini nostri Jesu Christi.“ Non hic oratur, ut in ea corpus et sanguis lateat, aut in eam corpus et sanguis adveniat, sed ut ipsa oblatio et corpus et sanguis fiat. Hac oratione Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Gregorius et ceteri omnes ecclesiastici auctores istos uno ore percutiunt, et quicunque missas celebrantes ipsi orationi tota devotione consentiunt.

38. Equidem ego de hac impanatione mecum etiam atque etiam retractans, non satis verbis exprimere possum, quantum super

istorum stultissima audacia et insanissima praesumptione admiror pariter et indignor. Nam contra divinas auctoritates humana ratione incedere, id quidem insanum, sine ratione autem, id longe insanius. At vero et sine ratione et contra rationem adversus Deum semper latrare, id prorsus supra quam dici possit insanissimum. Isti enim nequiores nequissimis fratres suos umbraticos prae se justificaverunt. Illi quippe judicium sensuum transcendere non valentes, tamquam ex infirmitate errasse videri possunt. Hi vero neque ex sensibus, neque ex ulla ratione, neque Scriptura aliqua causas erroris sui mutuantes, sola penitus superbia vesanire videntur, dum reclamante natura, quam tantopere defensitare solent (quomodo enim in solido corpore panis alterum corpus latere possit, videri non potest), reclamante, inquam, natura, reclamantibus Scripturis sacris, nullo sanctorum patrum testimonio, nullo divino oraculo, nullo miraculo fulti, munitam undique catholicam pietatem, bestialiter obstinati, ob hoc tantum oppugnare videntur, ne ab ea victi esse videantur. O infelices, quos pietas non vincit! O infellicissimos, qui dum subjici pietati renuunt, impietatis servi esse non erubescunt! Contra

quorum manifestissimam stultitiam respondere indignissimum videretur, nisi quia ad cumulum perditionis suae non eis mors propria sufficit, nisi etiam quoscunque possunt vilissima falsitate perditum eant. Et haec quidem specialiter contra istos. Deinceps vero utrosque praefatos haereticos communiter Deo propitio disputatio secutura percutiet.

39. Quibus quam maxime in primis ad argumentum videndae falsitatis suae ipsa haeresum scissura satis esse debuerat, quod nunc videlicet nihil carnis et sanguinis nisi tantum umbram et figuram sacramentis Dei inesse, nunc vero substantiam carnis et sanguinis in eis latere contendunt. Fides namque apostolica, quae sola vera fides est, in affirmationem et negationem non scinditur. Apostolus namque dixit: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* (Ephes. 4, 5). Apostolica igitur fides una est tantum. Istorum autem vana credulitas, dum quod in vana opinione tenet, in altera non tenere convincitur, in affirmationem et negationem scissa, non est una. Istorum ergo credulitas non est apostolica fides, atque ideo neque vera fides. Quapropter apostolicam fidem non habentes, ab apostolica quoque Ecclesia sejuncti sunt, contingetque illis, quod Sal-

vator ait: *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur* (Luc. 11, 17). Berengariani quippe in seipsis divisi sunt, ut ostendimus.

40. Sed fortassis quis dicat: Non sunt ipsi regnum, quia pauci sunt. Ad quod respondeo: Si non sunt regnum, non sunt Ecclesia Christi. Ecclesia enim Christi, regnum Dei est, in quo Deus, id est ipse Christus, regnat. Si autem sunt regnum, quia mentiri Veritas non potest, cum in seipsos sint divisi, desolabuntur. De catholica sane Ecclesia propheta praedixit: *Fundatur exsultatione universae terrae mons Sion* (Psal. 47,3); quod de nostra Ecclesia videmus impletum. Berengariana vero portio non fundatur exsultatione universae terrae: neque enim eis vel una civitatula, vel etiam una villula concessit [1]). Non sunt igitur mons Sion, id est, Ecclesia. Idem quoque propheta ait: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra* (Psal. 95, 1). Unde

---

[1]) *Concessit*, cessit seu consensit, nec villula quidem in eorum partes vel sententiam transiit. Notetur haec praeclara demonstratio, qua auctor noster berengarianam sectam erroris arguit ex defectu notarum *unitatis* et *catholicitatis*.

beatus Augustinus in expositione hujus versiculi audet et dicit: „Si omnis terra domus Dei, qui non haeret omni terrae, ruina est, non domus.“ Si berengariani non haerent omni terrae, non sunt igitur domus Dei, sed ruina. Isaias de Ecclesia Christi dicit: *Laetare, sterilis, quae non paris, exsulta et lauda, quae non parturis, quia multi filii desertae magis quam ejus quae habet virum* (Isa. 54, 1). Illam quae habebat tunc virum, synagogam judaeorum intelligendam docet Apostelus (Gal. 4, 26); sterilem vero, Ecclesiam. Quare si berengariani Ecclesia Dei sunt, ostendant nobis multo plures filios suos per tam longa jam tempora, quam sint judaeorum. Quod non esse, omnibus patet. Item Isaias de Ecclesia: *Reges*, inquit, *erunt nutritii tui* (Isa. 49, 23). Et Joannes in Apocalypsi: *Reges*, inquit, *terrae afferent gloriam suam in eam* (Apoc. 21, 24). Sed quis regum terrae hanc berengarianam stultitiam fovit? Quis regum terrae in eam gloriam suam attulit? Et quidem in arianam vesaniam reges olim aliqui concesserunt; in berengarianam autem nullus.

41. Per Malachiam Deus dixit: *Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrifi-*

catur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum (Malac. 1, 11). Quamobrem si Dominus exercituum oblationem, quae in omni loco ab ortu solis usque ad occasum sacrificatur et offertur nomini suo, mundam dicit; cum praeter hanc nullpossit esse oblatio munda, viderit Berengarius cum suis quam sit oblatio eorum imx munda, quae non dico in omni loco, sed via ut in aliquo loco esset obtinuit. Daniel propheta cum vidisset lapidem de monte sine manibus abscissum, qui statuam in pedibus suis ferreis et fictilibus percussit atque comminuit, visionem hanc ita exposuit, ut a regno Dei, quae est Ecclesia, quatuor principalia regna mundi, chaldaeorum videlicet, medorum atque persarum, graecorum quoque nec non et romanorum, sicut exponente postmodum ipso eodem propheta perspicue declaratur, in diebus quarti imperii, id est romani, antequam ferreum esse desisteret, percutienda et comminuenda confirmaret, dicens: *In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus coeli regnum quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus populo alteri non tradetur. Comminuet autem et consumet universa regna hoc, et ip-*

sum stabit in aeternum, secundum quod vidisti, et quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit ferrum, et testam, et aes, et argentum, et aurum (Dan. 2, 44. s.).

42. Hoc sane de nostra Ecclesia luce clarius videmus. Ipsa enim romanum imperium, cum adhuc ferreum esset, et cetera regna contrivit. Ipsa hodieque, quod nemo negare potest, in ipsa domo quondam romani imperatoris domum obtinet Salvatoris [1]). Inde enim ipsa per beatum Leonem papam haec berengariana figmenta mox suo exortu damnavit. Deinde per hunc ipsum, qui nunc praeest, D. Gregorium papam tunc archidiaconum ejusdem romanae sedis in concilio turonensi convicit; ipsumque Berengarium, ut videbatur, correctum ac propriae manus sacramento satisfacientem, clementer suscepit. Reversumque aliquanto post ad vomitum suum. agente sanctae recordationis Nicolao papa in generali concilio Romae ite-

---

[1]) Scil. in lateranensi palatio, in quo celeberrima ecclesia Salvatoris dedicata fuit. *Per b Leonem* i. e. nonum (ab. a. 1049—1054); *per D. Gregorium* scil. septimum (1073—1085); *in concilio turonensi* a. 1054; *Nicolao agente* i. e. secundo (1058—1061) *in concilio Romae* a. 1059.

rum confutatur; atque eundem Berengarium coram ipso venerabilis orbis terrarum conventu, in verba certa [1]), quae supra

---

[1]) *In verba certa.* Abjurationis formulam nobis asservavit Laufrancus, qui eam inseruit suo adversus Berengarium tract. *de corpore et sanguine Domini* (Mig. 150, 410). Ea ita habet: „Ego Berengarius, indignus diaconus ecclesiae s. Mauritii andegavensis, cognoscens veram catholicam et apostolicam fidem, anathematizo omnem haeresim, praecipue eam, de qua hactenus infamatus sum, quae adstruere conatur, panem et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramentum et non verum corpus et sanguinem Domini nostri J. Ch. esse, nec posse sensualiter in solo sacramento manibus sacerdotum tractari, vel frangi, aut fidelium dentibus atteri. Consentio autem sanctae romanae et apostolicae sedi, et ore et corde profiteor de sacramentis dominicae mensis eam fidem tenere, quam dominus et venerabilis papa Nicolaus et haec sancta synodus auctoritate evangelica et apostolica tenendam tradidit mihique firmavit: scilicet panem et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguinem Domini nostri J. Ch. esse, et sensualiter non solum sacramento, sed in veritate manibus sacerdotum tractari, frangi et fidelium dentibus atteri, jurans per sanctam et homousion Trinitatem et per sancta Christi evangelia. Eos vero, qui contra hanc fidem venerint, cum dogmatibus et sectatoribus suis aeterno anathemate dignos esse pronuncio. Quod si ego ipse aliquando aliquid contra haec sentire aut praedicare

scripta sunt, et in multis habentur ecclesiis jurare, praedictasque insanias proprio ore abjurare, ac libellos suos, quos ad tuendas easdem blasphemias fecerat, propriis manibus concremare coegit. Berengarianam porro plebeculam non dico quatuor principalia regna, sed nec unum solum regnum aliquo unquam tempore obtinuisse monstrari potest. Aut si obtinuisse confingitur, jam nunc regnum ejus populo alteri, id est, catholico nostro traditum est. Noster enim populus romanum, cum omnibus regnis christiano nomini subjectis, tenet imperium. Daniel autem dicit, quia regnum populi Dei *populo alteri non tradetur*, *sed ipsum stabit in aeternum* (Dan. 2, 44). Berengariani igitur non sunt illud regnum, quod Deus coeli suscitaturus praedicitur. Quod si non pertinent ad regnum Dei coeli, consequitur ut sint de regno diaboli. Vides plane quomodo conclamantibus propheticis testimoniis nostra Ecclesia confirmatur, berengariana vero portio utraque reprobatur.

43. De quibus testimoniis beatus Augustinus in libro *de civitate Dei* ultimo

---

praesumpsero, subjaceam canonum severitati. Lecto et perlecto sponte subscripsi.‘

(cap. 25) contra quosdam philosophos sic ait: „Si propterea dicunt alio modo esse credenda, ne, si dixerint vana esse conscripta, injuriam faciant illi Deo, cui tam magnum perhibent testimonium; tantam prorsus ei vel etiam graviorem faciunt injuriam, si aliter dicunt esse intelligenda, non sicut mundus ea credidit, quem crediturum ipse laudavit, ipse promisit, ipse complevit. Non itaque credentes quod mentiri possit, credant esse facturum quod se facturum esse promisit; et sic credant sicut credidit mundus, quem crediturum esse praedixit, quem crediturum esse laudavit, quem crediturum esse promisit, quem credidisse jam ostendit.“ Si ergo vobis, o berengariani, b. Augustinus ita, ut solet, clarissimus est, judicium ejus sequimini, credite de corpore et sanguine Domini quod mundus credit, et sic credite sicut mundus credidit. Si enim aliud, aut idipsum aliter creditis, dicit vobis Augustinus vester, quod gravem Deo injuriam facitis, quia creditis de Christo aliter quam sicut mundus credidit, quem crediturum esse Deus praedixit, laudavit, promisit, ostendit. Quod si fidem mundi Deus laudavit vestra utique figmenta reprobavit. Non enim est nisi una fides laudabilis apud Deum. Unde et vobis

jure obveniet, quod idem sanctus Augustinus in eodem ultimo libro *de civitate Dei* (cap. 5) dicit his verbis: „Si rem, inquit, credibilem crediderunt, videant quam sint stolidi qui non credunt. Si autem res incredibilis est, unde toto terrarum orbe jam credita est?“ Quocirca beati Augustini judicio vos stolidi estis, qui de corpore Christi quod in toto terrarum orbe creditur, credere recusatis.

44. Item beatus Augustinus in quarto libro *de baptismo* contra donatistas (cap. 6): „Quod universa, inquit, tenet Ecclesia, nec conciliis institutum, sed semper retentum est: non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur.“ Item in septimo ejusdem libro (cap. 53): „Id autem, ait, fiducia securae vocis possumus asserere, quod in gubernatione Domini Dei nostri et Salvatoris Jesu Christi universalis Ecclesiae consensione roboratum est.“ Quapropter fides quam de corpore et sanguine Domini semper Ecclesia universa tenuit, multis insuper conciliis generalibus roboravit, ex apostolica auctoritate tradita rectissime creditur. Nam si illud quod semper Ecclesia tenuit nullis munitum conciliis apostolicum est, quanto magis illud quod et semper tenuit, et multis

est (ut dixi) conciliis generalibus confirmatum, ex apostolica auctoritate traditum esse, credendum est? Sed panem et vinum altaris Domini in corpus et sanguinem Christi substantialiter commutari (non sicut delirat Berengarius corporis et sanguinis Domini figuras tantum esse et umbras, aut intra se latentem Christum tegere), universalis Ecclesiae consensione roboratum est. Secura igitur voce gubernante Domino Deo nostro et Salvatore Jesu Christo, id a nobis asseri potest.

45. Diligenter sane si daretur locus, cum ipso Berengario discutere vellem, cum aliquos doceat nihil in cibo altaris Domini corporis et sanguinis Christi, nisi umbram tantum et figuram haberi, aliquibus vero, tamquam subtilius quaerentibus, satisfaciens, ipsum ibi corpus Christi esse respondeat, sed impanatum latere: quid sibi in priore sententia displiceat, ut satisfacturus quaerentibus transmigret ad alteram, aut quid in posteriore abhorreat, ut redeat ad priorem. Migrando enim ad secundam, priorem reprobat; redeundo ad priorem, alteram damnat. Quo fit ut utramque defensando, neutram teneat. Unde consequitur, ut cum reliquas sententias omnes oderit, de his do-

minicis sacramentis quid debeat credere penitus nihil sciat. Exinde quoque id accidit quod certissime novimus, quod Berengarius et sui, si ab eruditis catholicis de sua fide discutiantur : id quod de corpore Domini tenent, aut territi denegant, aut si profitentur, defendere non valent. Sed negatores verae fidei de Christo sententia illa Christi terribilis excipit, qua dixit: *Qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet* (Luc. 9, 26). Et Paulus: *Si negaverimus*, inquit, *et ipse negabit nos* (2. Tim. 2, 12). At vero si profitentur et defendere nequeunt, si quidem verae fidei defensores sunt, ubi est quod suis Christus pollicitus est dicens: *Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri* (Luc. 21, 15)? Si enim veram fidem isti defenderent, esset vel aliquis eorum cui adversarii omnes resistere non valerent. Non enim potest mentiri Veritas, quae suis hoc promisit. Nullus autem horum inveniri potest, cui non possint resistere nostri catholici: usque adeo ut haeresiarches Berengarius multoties revictus, etiam sacramento propriae manus in generalibus conciliis vesanias istas abjurasse teneatur. Quamobrem palam est, quia non

sunt isti defensores verae fidei nec filii, sed adversarii Christi Ecclesiae.

46. Porro autem si isti sunt Ecclesia Christi, aut a Christo Ecclesia non coepit, aut aliquo post tempore esse desiit. Notissimum namque est hoc tempore priusquam Berengarius insanisset, hujusmodi vesanias, nunquam fuisse. Sed ex tempore Christi Ecclesia in apostolis et apostolorum discipulis fuit; sed neque postea unquam defuit. Mentiretur enim Scriptura per prophetas clamans: *Et regni ejus non erit finis* (Luc. 1, 33). Mentiretur Gabriel archangelus idipsum beatae Mariae dicens. Mentiretur et ipsa Veritas, quae ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi* (Matth. 28, 20). Sed absit hoc ut mentiri possit Veritas vel in verbis propriis, vel in tantis testibus suis. Nunquam igitur post Christum Ecclesia Christi esse cessavit. Non sunt igitur Ecclesia Christi, aut certe si se a Christo coepisse, et huc usque perseverasse impudentissime mentientes dicunt: ostendant, juxta Danielis vaticinium, quatuor principalia regna mundi se contrivisse, ostendant suum regnum alteri populo non cessisse. Quod eos non posse, omnibus satis abundeque perspicuum est, cum noster po-

pulus regna mundi possideat, et hos ipsos auctoritate et ratione confringat. Quapropter Ecclesia nostra a Christo fundata, non a Berengario, neque incoepta a Turonis vel Andegavis, sed sicut praecepit Christus et prophetae praedixerunt ab Hierosolymis in aeternum valeat, berengariana vero vesania ad Ecclesiam Christi non pertinens, in aeternum confusa conticescat.

47. Nunc sane illam etiam propositionem, quam in primo libello tantopere probavimus, an conficere aliquid possit, videamus. Probavimus enim, quoniam si Deus hanc mutationem panis et vini quam credimus facere vult, facit. Nunc autem assumptum atque etiam satis probatum est, quia illam Deus facere vult. Nam Spiritus sanctus per sanctissimos auctores, quos templum ejus fuisse constat, hoc (ut ostendimus) clare perdocuit: veteris ac novi Testamenti incontradicibilis auctoritas confirmavit, mundus universaliter credidit, cujus solius fidem Deus ipse laudavit. Indubitanter igitur quod evidentissime necessarioque conficitur, concludamus: scilicet, quia mutationem panis et vini in substantiam corporis et sanguinis Christi Deus facit. Quapropter sileant apud omnes prudentes insipientissimorum hominum nova

irrationabilia, falsa, inutilissima vilissimaque commenta. Cedant, inquam, universa ecclesiasticae fidei. Illa enim non est recens, illa non est hujus aut illius hominis, sed totius orbis. Illa sola rationabilis, sola vera, sola rata, usquequaque munita et invincibilis, utilissima, necessaria, jucundissima et honestissima comprobatur. Christi autem impanatio ubi in veteri aut in novo Testamento legitur? Qua ratione, quibus argumentis aut miraculis munitur? Quae necessitas, quae utilitas, quis honor Christum Dominum nostrum pro nihilo impanare et invinare? At vero panem tantum et vinum in figura et umbra Christi edere, quod isti credunt, et Christum in ipsa veritate substantiae suae manducare, quantum ad utilitatem et honorem et excellentiam nostram pertinet, quis vel dementissimus in aliquo momento conferre potest? Dum enim verbum Dei carnem factum cibo dominico absque impanatione et invinatione substantive, non umbratice nos sumere credimus; dum ex virtute plenitudinis vitae aeternae in eodem cibo manentis nos in aeternum victuros speramus: quid hac fide, cum sit tot et tantis testimoniis approbata, verius, quid rationabilius excogitari potest? Quid hac,

inquam, fide utilius, quid magis necessarium, quid honorabilius; dum purum Christum, non umbraticum, neque impanatum pura ipsa suscipiens, utpote tantae gloriae munere dives, summo reverentiae metu peccata magis abhorreat, summo desiderii ardore in omnem justitiam amplius ferveat, tamquam Domini sui hostem studeat summopere quotidie fugere mundum; jamque de promissionibus ejus pro tanto pignore certior, audentius atque ardentius revelata facie ipsum vitae fontem votis omnibus gestiat apprehendere Deum?

48. Multa contra ictos jam diximus, multa quoque adhuc dici possunt; sed piis mentibus (ut arbitror) ista sufficiunt. Quid enim amplius adversus istos quaererent, cum objectationes eorum sive per rationes, sive per Scripturas, nostrae fidei nihil obesse, imo vero ipsas easdem Scripturas nobiscum magis esse satis lucideque monstratum sit: cum istorum dementias et singulatim et communiter tam venerabilium auctorum quam propheticis et evangelicis testimoniis teneant plenissime destructas: nostram vero fidem usquequaque firmissimam, utilissimam, excellentissimam summeque necessariam, videant evidentissime declaratam? At vero

impiis quid sufficiet, si duriores saxis tot argumentorum malleis percussi cedere nolunt, si tenebrosiores inferno tanta fortissimarum rationum luce collustrari non possunt, aut certe meretricum similes de sua turpitudine vel perspicua erubescere nesciunt? aut daemonum simillimi coeptam semel vecordiam tanta pertinacia diligunt, ut veritatem gratis odio habeant, et a falsitate vel manifestissima nunquam resipiscant? O miserrimos homines et immenso lacrymarum imbre lugendos, si tanta pervasit eos propagandae famae cupiditas, ut a blasphemiis propalatis nec clarissima veritas, nec summa ipsorum infamia, nec vitae aeternae amor, nec aeterna damnatio valeant revocare. Redite, quaeso, *redite praevaricatores ad cor* (Isai. 46, 8). Quare moriemini gratis? Non talis haec disputatio est, quae utrobique valeat leviter compensari [1]). Non hic, sicut in scholis, pro victoria, aut sicut in judiciis, pro quibuslibet terrenis commodis agitur; sed, sicut coram Deo pro vita aeterna atque coelesti disputatur: falsam etenim

[1]) *Compensari.* Haec disputatio non levis est momenti, non ejusmodi, ut si quis verum tueatur, haud multum lucretur; si vero falsum sectetur, nullum fere incurrat damnum.

partem sempiterna mors devorat, veram autem vita aeterna coronat. Quocirca justo examine vestra et nostra perpendite, si quid dignum contra nos habetis, afferte; si non habetis, acquiescite. Quare moriemini gratis? Sed quid amplius istos prosequar? Jam disputationi huic ponendus est finis. Nam de duabus reliquis propositionibus sermo brevis habendus est. Non enim longam disputationem res flagitat.

Contra eos qui dicunt partem propter indignos immutabilem remanere.

49. Ex his ergo una, panis et vini partem in carnem et sanguinem Domini transmutari confirmat; partem vero propter indignos immutabilem retineri. Altera vero, totum quidem panem et vinum altaris in carnem et sanguinem Domini converti asserit; sed cum indigni ad communionem veniunt, in panem et vinum iterum reverti. Nam utriusque sententiae assertores nolunt ab indignis hominibus corpus et sanguinem Domini posse participari. His ergo cum sit error dispar, una tamen causa erroris est. Quem eisdem quoque muniunt argumentis, hoc modo: Christus ait, inquiunt: *Qui manducat me-*

am carnem, et meum sanguinem bibit, in me manet et ego in eo (Joan. 6, 57). Indigni autem non manent in Christo, nec Christus in eis. Non enim possunt *duobus dominis servire* (Matth. 6, 24), nec membra Christi simul esse et diaboli. Non igitur, ajunt, manducant carnem Christi, neque sanguinem bibunt. Idque etiam exemplo conantur adstruere, quia videlicet in *vitis Patrum* cuidam seni visus sit angelus ad communionem sacram indignis accedentibus corpus Domini subtrahere, et loco ejus carbonem dare. Si igitur, inquiunt, tales carnem et sanguinem Domini non sumunt, necesse est, id quod accipiunt, aut non fuisse mutatum, aut in naturam priorem esse reversum. Et hactenus quidem istorum ratio, cui, auxiliante Domino, nunc obviandum est.

50. Ac de exemplo quidem primo notandum, quod nihil eis afferat, imo longe eorum opinioni repugnet. Si enim panis porrigendus indignis immutabilis remanet: quid sibi vult carbo datus eis et non panis? Quod si omnes carbone indigni pasti sunt, digni vero omnes carne et sanguine Domini? nihil igitur de pane non mutatum remansit. Aut si caro et sanguis mutabantur indignis accedentibus in carbonem, non igitur mutaban-

tur in panem et vinum; non enim carbo est panis neque vinum. Quapropter hoc exemplo, istorum (ut dixi) opinio magis destruitur quam adstruatur. Nobis porro exemplum hoc in nullo adversari videtur. Potuit enim fieri sub oculis illius, ut caro et sanguis in ea quidem specie qua porrigebantur justis, injustis subtraherentur, et ad ostensionem iniquitatis eorum, ipsa eadem in specie carbonis porrigerentur. Aut certe (sicut jam superius dixi) non quidem, ut semper ita fiat, sed ut seni qui aderat peccatorum iniquitas per ipsum corrigenda panderetur, revera caro et sanguis potuerunt per angelum subtrahi, carbo vero mox aliunde advectus dari. Utro autem horum modo factum sit, sana fide nostra fieri potuit.

51. Nunc ad verba Domini quibus dicitur: *Qui manducat meam carnem et meum sanguinem bibit, in me manet et ego in eo*, accedamus. In quibus exponendis non nostram interpretationem, sed beati Augustini ex libro *de verbis Domini* ponimus (serm. 11). Ait enim non universaliter, sed cum modo quodam debere intelligi, quo videlicet modo qui manducat carnem et bibit sanguinem Christi, in Christo manet, et Christus in eo. Is autem illo modo mandu-

cat, qui digne manducat. *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit* (1. Cor. 11, 23). Quapropter si omnis qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit: necesse est intelligi, ut ille solus qui manducat alio modo, id est digne, in Christo maneat et Christus in eo. Ad cujus comparationem ille, qui indigne manducat, nec aestimandus est manducans, sed potius quantum in ipso est conculcans. Manducat ergo et non manducat. Manducat corporaliter, sed non manducat spiritualiter, non eo sensu, non eis moribus, non ea caritate, ut digne manducet.

52. Similiter et illa verba Domini accipienda sunt quibus dicit: *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remitettur ei neque in hoc seculo, neque in futuro* (Matth. 12,32). Nam verba haec nisi specialem quendam peccati modum sentiant, stare non possunt. Alioquin omnis qui peccat in Filium, peccat in Spiritum sanctum. Non enim Filium quis offendere potest, quin offendat et Spiritum sanctum. Sed *si quis contra Filium*, inquit Dominus, *verbum dixerit, remittetur ei.* Quare et in Spiritum sanctum peccanti remittetur. Qua ergo ratione hinc exhibetur

nisi quidam modus peccati in Spiritum sanctum specialis intelligatur tam magnus, ut ad ejus comparationem cetera non dicantur in Spiritum sanctum? Talis et illa sententia: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit* (Marc. 16, 16). Et illa: *Quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit* (Joel 2, 32). Non enim omnes qui credunt et baptizati sunt, neque omnes qui invocant nomen Domini salvi erunt; sed soli illi qui cum bonis moribus credunt, et digne invocant nomen Domini, salvi erunt. Permultae quoque aliae hujusmodi sententiae in Scripturis sacris reperiuntur, quae nisi cum modo competenter intelligi non possunt.

53. Ita igitur et illud de quo iste sermo incoeptus est, intelligendum est: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem*, digne videlicet, *in me manet et ego in eo*. Nam quod indigni qui scilicet in Christo non manent, nec Christus in eis, eandem carnem manducent et eundem sanguinem bibant, audi eundem beatum Augustinum in libro quinto *de baptismo* contra donatistas ita dicentem: „Sicut Judas, inquit, cui buccellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo, locum diabolo in se praebuit; sic indigne quisque sumens

dominicum sacramentum non efficit ut, quia ipse malus est, malum sit; aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini et sanguis Domini nihilominus erat etiam illis, quibus dicebat Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit* (1. Cor. 11, 29)." Haec Augustinus. Quare cum eandem carnem digni cum indignis, sed diversis mentibus comedant, et eundem sanguinem Domini bibant, cumque evangelica sententia qua dicitur: *Qui manducat meam carnem et meum sanguinem bibit, in me manet et ego in eo*, juxta Apostolum et beatum Augustinum ad similitudinem quoque multarum talium sententiarum competenter intellecta nihil istis afferat, exemplum porro senis adjunctum totum illis potius auferat: cum et causa documenti hujus nulla sit et argumenta cuncta deficiant, cesset haec nova a christianis hominibus prorsus inventio, ne, si aliter doceant, apostolicum illud anathema incurrant, quo dicitur: *Si quis vobis annunciaverit praeterquam quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1, 8).

54. Quid enim si nemo indignus corpus Domini accipit, et idcirco portio panis, propter indignos videlicet, immutabilis re-

manet? Cum se nemo dignum audeat dicere, quia scriptum est: *Nescit homo utrum amore an odio sit dignus in vita sua* (Eccles. 9, 1); sed neque de alio audeat judicare, scriptum est enim: *Ne laudes hominem in vita sua* (Eccli. 11, 30), *homo enim videt in facie, Deus autem in corde*: nemo utique confidenter audebit confiteri corpus esse Domini, quod ipse vel totus etiam populus accipit. Quod si nemo id confidenter audebit confiteri, temere ergo sacerdos affirmat, hoc est corpus Christi; temere populus *amen* respondet, hoc est, verum est: cum omnino quid hoc sit nesciant, quoniam merita omnium tam sua quam ceterorum cuncti ignorant. Sed absit hoc ut totius Ecclesiae religiosa confessio ullatenus sit reprehensibilis. Confidenter igitur credat et dicat unusquisque, etiam si se fateatur indignum, Christi corpus esse quod accipit.

55. Huc accedit, quod sacerdos plerumque indignissimus missam celebrat, solusque id quod consecratum est, totum sumit. Si vero id quod sumpturus erat indignissimus iste propter ipsum immutabile remansit; quoniam totum sumpturus erat, nihil de pane et vino in carnem et sanguinem Christi immutatum est. Si autem propter indignum

presbyterum nihil de pane et vino mutatum est, praevaluit igitur (quod absit!) iniquitas sacerdotis verbis Domini Salvatoris, falsa est etiam et fides Ecclesiae, quae et per bonos et per malos ministros verba Domini credit aequaliter operari. Sed absit a cunctis fidelibus hoc, ut iniquitas hominis verba Salvatoris infirmare posse credatur! Absit ut Ecclesiae fides falsa sit, quae sola apud Deum laudabilis est, quae et per bonos et malos ministros verba Christi aequaliter operatoria credit! Non igitur quod sumpturus erat indignissimus presbyter, propter ipsum immutabile remansit. Cum ergo totum quod consecratum est sumat, carnem et sanguinem Christi presbyter indignissimus comedit et bibit. Quod si ita est, imo quia vere ita est, frustra dicitur partem panis et vini immutabilem remanere propter indignos. Quamobrem sileatur hujusmodi semper humana suspicio, et id tantum quod nobis commendatur in ipso canone missae teneamus. Nam illic ita scriptum est: *Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quaesumus, benedictam, adscriptam, ratam, rationabilem acceptabilemque facere digneris, ut nobis corpus et sanguis fiat dilectissimi Filii tui;* non hic dicitur, ut pars ejus fiat

corpus et sanguis. Nec Dominus noster Jesus Christus, cum dixisset: *Manducate ex hoc omnes*, addidit: Pars enim ejus est corpus meum; sed id tantum: *Hoc est enim corpus meum.*

56. Illud sane extremum, quis vel mediocriter eruditus solo auditu non perhorreat, quod videlicet caro et sanguis Domini propter indignos in panem revertantur et vinum; caro quippe et sanguis Domini incorruptibilis est. Quod autem incorruptibile est, nec corrumpitur, nec corrumpi potest. At essentiam suam perdere, et in panem corruptibilem ac vinum corruptibile reverti, ista quidem magna corruptio est. Igitur caro et sanguis Domini in panem et vinum jam reverti non potest. Quapropter et hic error sepeliatur aeterno silentio. Caveant vero utrique isti alienum ignem afferre circa divina altaria (Lev. 10), ne moriantur coram Domino. Caveant etiam transgredi terminos patrum suorum, quos posuerunt sibi (Prov. 22, 28). *Multi* quippe *cibi*, ut Salomon ait, *in novalibus patrum; alii absque judicio congregantur* (Prov. 13, 23). Hujusmodi vero doctrinarum cibi in novalibus patrum non possunt inveniri. Igitur absque judicio congregantur.

Rogerius.

In quantum perpendere valeo, omnia te ratione firmissima video prosecutum.

Guitmundus.

57. Ut igitur ad quid totus sermo noster profecerit, breviter ostendamus, quoniam sacrificium nostrum nec umbra tantum vel figura carnis et sanguinis Christi esse, nec Christum intra se impanatum tegere juxta Berengarium potest, neque vero substantiam panis et vini ex parte mutari, et ex parte non mutatam permanere veritas patitur; neque post mutationem in id quod fuerat reverti, aut in aliud quidquam mutari jam ultra fas est: restat ut haec tantum sit Deo juvante mera et solida fides, ut totus ille panis et totum illud vinum altaris dominici ita per divinam consecrationem substantialiter commutentur in carnem et sanguinem Christi, ut postea jam in aeternum aliud nihil omnino quam caro et sanguis Salvatoris Domini Dei nostri Jesu Christi esse possint. Cui pro tanta caritate gratias referamus aeternas: regnanti cum Deo Patre et Spiritu sancto per infinita secula seculorum Amen.

INDEX.

	Pag.
Liber primus	4
» secundus	52
» tertius	117
Contra eos, qui dicunt, partem propter indignos immutabilem remanere	176

O. A. M. D. G.